

MÚZEUMI
KURÍR

1971. JÚNIUS

6. SZÁM

171

Mit keres és mit talál egy régész Hollandiában?

SZ. MÁTHÉ MÁRTA

Magyar múzeumi viszonyok jó ismeretében indultam Hollandiába, hogy tanulmányozzam: milyen anyagi és szellemi lehetőségek birtokában dolgoznak a holland múzeumok, s tökéikkel hogyan gazdálkodnak. Mintegy 15. a legfontosabb országos, s jó néhány vidéki gyűjtemény kiállításait volt alkalmam áttekinteni, összehasonlítani azokat magyar megfelelőikkel, illetve anyagukból általános következtetéseket levonni.

A különbségek első pillantásra szembeötlőek. A holland múzeumi rendszert nem úgy van kiépítve, mint nálunk, kiállításaink nem egységes koncepciót követnek, nem központi tervek szerint irányítottak. Ennek a gyakorlatnak egyaránt tapasztalhatók előnyei és hátrányai is. Az összehasonlíthatatlannal nagyobb anyag egyfelől – természeténél fogva – önmagában pusztá tömegével is sokat mondhat, s ez az alapadottság legtöbbször a didaktikuság elve érvényesülése ellenében hat. Ugyanakkor ez a hatalmas tömegű anyag – mely a nagy földrajzi felfedezések hatására Nyugat-Európában meginduló kereskedelmi és gazdasági felvirágzásnak köszönhető –, s a hazainál régebbi hagyományok és gyakorlat más, számunkra újfajta területi, gyűjtőköri megosztást hoz létre a múzeumok között, s biztosít azoknak más és más potenciális lehetőséget. Lehetővé teszi tehát a gyűjtemények nagyobb decentralizálódását, s egyre fokozódó specializálódását.

A kisebb megyényi Észak-Brabant tartományban például nem kevesebb, mint 33 múzeum található, s közöttük olyan kuriózumok, mint a waalwijki Cipő-, Bőr- és Bőrárumúzeum, az asteni Harangjáték- és Harangmúzeum, a tilburgi Irás- és Írógépmúzeum.

A helytörténeti és tematikus múzeumok mellett természetesen a vegyes anyagú művészeti jellegű múzeumok vannak túlsúlyban, amelyekben mindaz a festmény, grafika, kis- és nagyplasztika, porcelán, fajansz, bútor, gobelin, ötvöstárgy, fegyveranyag megtalálható, ami az európai művészettörténeti korszakokat reprezentálja, s mindaz a délkelet-ázsiai, óceániai, afrikai, dél-amerikai, s általában a trópusokról származó hatalmas mennyiségű műkincs, amely a németalföldi hajósok, kereskedők, utazók közvetítésével gyűlt össze századok során.

A legnagyobb hagyománnyal, s talán a legnagyobb kultusszal is a képzőművészet rendelkezik. A korán polgárosodó Németalföld hamar igényelte a polgári jólét kíséretét, a majdohogynem iparösszamba menő festőt, kinek tevékenysége nyomán apró remekművek árasztották el a megrendelőket.

Ezek a kismesterek hihetetlen precizitással készítették életképeiket. Többségük egy-egy témakörre specializálta magát, mint pl. H. Avercamp, aki a téli képek mestere volt, A. Cuypp és P. Potter, a kiváló állatfestők, P. Saenredam, a templombelső specialistája, J. Ruisdael és S. Ruysdael, a remek tájképfestők. H. Vroom szinte a tökéletességig fejlesztette a tengeri csataképek

3749/21

184
1
A

Felelős kiadó: dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban – Terjedelme: 6,75 (A/5) ív
71-2370 Szabadság Lapnyomda, Debrecen
Felelős vezető: Reményi Sándor

és kikötőrszettek ábrázolásának technikáját, a két Ostade pedig a békés életképek megjelenítésének vált mesterevé. De a kisebb hatású festők tömegéből olyan sokoldalú tehetségek is emelkedtek ki, mint J. Vermeer van Delft, F. Hals, P. Brueghel és az aranykor festőóriása, Rembrandt van Rijn.

A holland festők alkotásainak legnagyobb tárháza az amszterdami Rijksmuseum múlt század végi hatalmas palotája. A mintegy háromezer darabos képgyűjteménynek negyede látható a termekben egy időben, s hatása olyan, hogy nem tűnik hivalkodónak a katalógus előszavának az a megállapítása, miszerint „ez egyike azoknak a képtáraknak, amelyek a Rijksmuseum egy-egy meglátogatása után sem lehet gyorsan elfelejteni”.

Más jellegű képtár a haarlemi aggok egykori otthona (Oude Mannenhuis), mely világhírű lakója, Frans Hals tiszteletére vált múzeumává. A festő itt alkotott csoportportréit a műfaj legkiválóbbjai közé tartoznak. A múzeum 19. századi épülete hasonló korú negyedben, egy szűk kis utcácskában húzódik meg, s egy részében ma is eredeti rendeltetésének megfelelően vannak felállítva a bútorok és egyéb berendezési tárgyak. Az épület képtár részében a 15. századtól napjainkig készült festmények – főleg haarlemi mesterek alkotásai – kaptak helyet, de a főfalakon természetesen a világhírű lakó képei nyűgözik a nézőt.

A képzőművészeti gyűjtemények másik csoportjába azok a múzeumok tartoznak, amelyek *magángyűjteményből váltak közgyűjteménnyé*. Ennek a típusnak reprezentánsa az Oterlói Rijksmuseum Kröller-Müller, amely a Hoge Veluwe Nemzeti Park közepén áll, nem messze Arnhemtől, ahonnan óránként autóbuszok ontják a látogatók tömegét a Kröller-Müller asszony által alapított múzeumba.

A hatalmas park közepén szinte megbúvik az egyszerű múzeumépület, de belépve a legkorszerűbb képtárépítési elv érvényesülését tapasztalhatja a látogató. Kétségteljesen Európa egyik legnagyobb modern képzőművészeti gyűjteményét találhatjuk itt, amelynek legfőbb értéke a 272 darab Van Gogh-kép, kezdve legkorábbi grafikáitól. A kiállítás bemutatja első nagyobb visszhangot kiváltott képe, a Krumplievők egyik változatát is, egy sorozat nueneni korai olajképet, a párizsi és arles-i évek termékeit, végül a St. Rémyben és Auvers-sur-Oise-ben töltött idő expresszív darabjait. Van Goghon kívül túlnyomó többségben kortársai képei láthatók: Gauguin, Cézanne, Seurat, Degas, Renoir, Monet, Sisley, Pissarro képeinek legjava.

A múzeum parkjában élő környezetbe vannak bekomponálva a plasztikai alkotások, de elhelyezésük oly rafinált – mint pl. Pan hófehér műanyag stilizált hattűjű, amely egy miniatúr tavon úszkál –, hogy minduntalan magukhoz vonzzák a tekintetet. Természetesen az elszórtan felállított Moore-, Hepworth-, Arp-stb. mű sem marad hatás nélkül a szemlélőre.

A Kröller-Müller Museum állandó kiállításán kívül számos utramodern képzőművészeti törekvés és irányzat képviselőinek meglehetősen tárlatait élvezheti a közönség, mint pl. egy fahulladékból és bútorrészletekből készült relief- és térplasztika-sorozat, mely egységes matffekete színűre festve vidám és kellemes látványt kelt, vagy pl. a parkban egy vastag-vékony, hosszú-rövid alumíniumcső-konstrukció kollektívot, amely egy görög katedrális hatását kelti, nem feledtetvén azt sem, hogy a technika korában élünk.

A képzőművészet absztrakt és pop-art irányzatai a hétköznapi élet helyet kapnak. Az emberek természetesen veszik létezésüket, utcai megjelenésükkel nem keltenek feltűnést, nem váltanak ki közfelháborodást. Groningen főterén a 17. századi kereskedőházak és a görög katedrális tövében szintén megfér az a gyermekjátéksztr, ahol két, aljánál fogva összehajszott

Volkswagen, összezerősített műanyag csődarab halmaz vagy ágasbogás fakompozíció jelenti a játékot, de egyben a pop-art kiállítását is.

Aki az antik világgal akar ismerkedni Európában, Görögországon és Itálián kívül főleg Párizs és London felé veszi útját a közismerten gazdag gyűjtemények felé. Még Amszterdami is eljut az utas (Allard-Pierson Museum), de Leiden már kevesek útjára. Pedig a Staatsmuseum de Oudheden klasszikus anyaga gazdagságában vetekszik bármelyik világhírű közgyűjteménnyel. Különösen hellenisztikus anyaguk értékes, de a görög vázák típusainak, változatainak is hihetetlen gazdagsága van kiállítva.

Gazdagságával dobent meg a látogatót az egyiptológiai gyűjtemény is. Teljes illúziót keltő masztabákat látunk (egyikben a világhírű Amarna-kori vak hárfás domborművel), amelyek kiállítás technikailag szinte a legtökéletesebbnek mondhatók. Olyan hangulatteremtő erővel bírnak, hogy teljes mértékben lekötik a közönséget. Ugyanezt szolgálja a falfestmények, domborművek, szobrok, sztélek, múmiakoporsók, szolgálatszobrok, sírfelszerelések és használati tárgyak tömege, amely tárgyak nem csupán egyedi szépségükkel és érdekességükkel – tömegükkel is hatnak. De tömegességük ellenére is mindig látószögön belül esnek.

Hasonló jellegű a mezopotámiai anyag, bár nem olyan gazdag, de Gudea ékírásos táblái, Nabukudurriuszur pecsétengerei, a Tepe-Syalk-i csőrös kancsók, a híres lurisztáni bronzok azért áhítatot keltenek.

Magyar régész szemének azonban sokkal ismerősebb a római kori provinciális emlékeanyag. Ugyanazok a Colonia Agrippina-i (Köln) üvegek, arretiumi (Arezzo) és rheinzaberni terra sigillaták, ugyanazok a bronzedények, típuskerámiaik, fegyverek és páncélok, sir- és oltárkövek, szarkofágok, mint Fannoniában és a romanizált Európában mindenütt. De a település fejlődésére is találunk pannoniái analógiát: bennszülött oppidum – legióstábor (castrum) – mellette az egyre fejlődő polgár város. Ilyen az egykori Ulpia Novic-

A megalit-sírok kísérőkerámiaja kb. i. e. 2500-ból

magus, a mai Nijmegen, de Aquincum is, a batavusok, illetve eraviscusok alapította város.

A modern és klasszikus műtárgyak özöne mellett bizonyos mértékig hátrébe szorulnak a szerényebb külsejű ősrégészeti leletek. Pedig Hollandia ezekben sem szegény.

A kisebb, területi illetőségű helytörténeti múzeumok (nálunk kb. a megyei múzeumnak felel meg), amilyen pl. a s'herthogenboschi Nordbrabants Museum vagy az asseni Provinciaalmuseum van Drenthe – minden esetben tartalmazzák a helytörténeti kiállítás elején régészeti anyagot is, ez azonban nem olyan változatos és vidékenként jellemző anyag, mint nálunk. Ezt az észak–déli irányú 6–700 km-es távolság magyarázza, vagyis az, hogy az őskori régészeti kultúrák időrendje között néhány száz éves különbség van. Rendkívül gazdagok viszont az észak-európai őskorra jellemző morcsárleletekben. A jeges mocsár jól konzervál. Megőrizte a hozzávetőleg 6300 éve elsüllyedt (vagy elsüllyesztett?) mezolitikus rönkcsónakot, a vízi áldozatként behajgált faedényeket, ékszereket, a vörös hajú női tetemet ruhástól, nyakára csavart kötéllel, de ugyanakkor a gerendaváz szerkezetű utakat is konzerválta.

Őskori bronzeszközök már nem speciális, sajátos formák, java részük megegyezik a közép-európai típusokkal, más részüket pedig – de már csak a késő bronzkorban – egy saját, észak-európai bronzipar terméke. Északi sajátosság a bronzeszközök formájára pattintott tűzőkés, tör és penge.

A magyar ősrégész Hollandiával kapcsolatban jóformán csak Groningen nevét ismeri. C₁₄-vizsgálataink egy részét ugyanis az ottani egyetemi kémiai laboratóriumban végzik.

Kapcsolataink azonban még az izotópos kormeghatározás felfedezése előtti időből valók, s hogy milyen mértékűek lehettek, a Rijksuniversiteit Groningen Biologisch-Archaeologisch Instituut – a groningeni egyetem biológiai régészeti intézete – épületében rendezett kiállításból derült ki. Bár tudomásom volt van Giffen professzornak a 20-as években Magyarországon végzett ásatásairól, de arra nem számítottam, hogy egy valódi bodrogkeresztúri in situ zsugorított sirt is találjak, teljes melléklettel. A Dömsödről származó vatyai kultúras urnákon és tálakon már meg sem lepődtem.

Nagyon szakszerű, nem is annyira a nagyközönség, mint inkább a szakemberek számára készült rögtönzött kiállítást is láttam, precíz munkafotókkal és rétegrajzokkal, az öt lakószintet tartalmazó anlóri erődített telep (i. e. 2500–800) ásatásairól, a sittardi (Dél-Limburg) háromrétegű vonaldiszes kultúras (neolitikus) település feltárási folyamataról, a holland őskori halomsírkutatás állásáról és még sok kisebb ásatásról, leletmentésről, amelyet a groningeni intézet szakemberei végeztek.

A nagy földrajzi felfedezések megindulása óta áramlik a Németalföldre a trópusok kincse. Hogy műkincsből mit jelent ez, elárulja az amszterdami Tropenmuseum kiállítás-sorozata. A legfontosabb gyarmat, Indonézia bemutatkozása már az előcsarnokban kezdődik egy feketére pácolt, csipkeszerűen faragott bútorkollekcióval, hogy azután kincseinek olyan tömeget zúdítsa a látogatóra, amit csak évszázadok gyűjtésével lehetett létrehozni. Mint az megszokott a holland múzeumokban, itt is a kiállított anyag *tömege* dominál. A monstró kiállításon Indonézia, India, Japán, Délkelet-Ázsia, Océánia, Közép- és Dél-Amerika, Afrika országaiból származó tárgyak pompáznak korszerű elrendezésben. A kiállítás annyira alapos, hogy az egyes tájegységekben természetett fő élelmiszerek (pl. a rizs) termelési és feldolgozási folyamatát is

szemléletesen be tudja mutatni. Ezekben a kiállítási egységekben rendszeresen filmvetítést is tartanak, sőt az egyes országok néprajzához kapcsolódó folklórbemutatókat is.

Múlt századi parasztház belső

Hatalmas trópusi anyaggal rendelkezik a leideni és a rotterdami néprajzi múzeum, az amszterdami ázsiai művészeti múzeum és az utrechti Princessehof is.

Aki meg akar ismerkedni Hollandia néprajzával, legalábbis betekintést és némi illúziót nyerni, legcélszerűbb elmennie az arnhami Nederlands Openluchtmuseumba. (Ez olyan szabadtéri néprajzi múzeum, amit „magyarul” skanzennek nevezünk.)

Az 1912-ben alapított 44 hektáros szabadtéri múzeum Hollandia második leglátogatottabb múzeuma (első természetesen az amszterdami Rijksmuseum). Ez nem is csodálható, hiszen ide eljönni egész napos programot jelent, s kevés beenszűlött – és persze külföldi – hagyja ki ezt a látványosságot.

Hollandia majd minden vidékének jellegzetes épülettípusa megtalálható itt teljes berendezéssel, felszereléssel. Szétnézhetünk a markeni halászkunyhóban, a staphorsti parasztházban, a kombinált vízi- és szélmalomban, az olajütőben, tanulmányozhatjuk a poldermalomot, fűrész- és papírmalmot, séltálgathatunk egy zaandami utcácskán és megcsodálhatjuk az óriás kerekű, színesre festett limburgi kocsiakat. Felállítottak itt egy 18. századi drenthe-i iskolát is teljes felszereléssel. Érdekes egy 18. század eleji zeyeni ún. „loshoes” ház típus, amely kb. lakóistállónak felel meg, vagyis benne egy fedél alatt él az ember és a háziállat.

Külön kis kiállításban láthatók a népviseletet bemutató diorámák. Nagyon hatásosak a tájanként különböző viseletbe öltöztetett, interieurokba helyezett figurák. Itt derül ki az is, hogy a holland népviseletre nem csupán az európai köztudatban uralkodó „holland” főkötőt a jellemző. Ez körülbelül akkora tévedés, mint amikor a magyarság kizárólagos ruhadarabjává a bő gatyát és a cifraszűrt teszik. Nemhogy erre a közismert darabra korlátozódni képesek, de jóformán számba sem lehet venni a gazdag változatokat. Mert más-más az öltöztetők és főkötőformájuk a markeni, spakenburgi, middelburgi, bevelandi, markelói, walchereni, terschellingi, brabanti, scheveningeni és még sorolhatnám milyen vidékeknek.

Am ez a népviselet – éppúgy, mint a mienk – kihalófélben van. Csupán az idegenforgalmi halászfalu, Volendam lakói hordják állandóan, de ők is

Rekonstruált „lakóistálló” az arnheemi szabadtéri néprajzi múzeumban

szinte csak munkaruhaként, tudniillik az idegenforgalom a fő kereseti forrásuk. (Persze azért a férfiak halásznak is az Ijsselmeeren, de füstölt angolnájukat helyben fogyasztják el az idegenek.)

Hosszú és vegyes beszámolómban áttekintést próbáltam adni a hollandiai múzeumi viszonyokról. Összefoglalásképpen álljon még itt néhány észrevétel.

A gazdag anyag, a sok múzeum, a múzeumi kultúra hagyományai és nem utolsósorban a dús anyagi lehetőségek Hollandiában egy, a mienktől sok tekintetben eltérő múzeumpolitikát alakítottak ki. E gyakorlattal lehet egyet-érteni, lehet vitatkozni. Egy azonban kétségtelen: a múzeumi kiállítások több figyelemre méltó, nálunk is megszívlelendő tanulsággal szolgálnak. Mindenekelőtt azzal, hogy nem ártana szakítanunk azzal a már-már megmerevedett szokással, hogy valamennyi állandó kiállításunkat egyetlen központi csoport tervezze és valósítsa meg. Mert legyen az bármilyen átgondolt és ötletes, uniformizálja kiállításainkat. Több, nagyobb szabadságot kellene valahogy biztosítani az egyéni kezdeményezéseknek.

A másik követésre méltó tapasztalat egész múzeumügyünket érinti. Hollandiában a kiállítások fő elve az, hogy a múzeumokban levő anyag ne a raktárakban porosodjon, ne csak néhány szakember számára jelentsen élményt, izgalmat, hanem minél nagyobb számban kerüljön ki a kiállításokra a közönség elé. Tudva azt, hogy múzeumaink raktáraiban milyen gazdag anyag rejtőzik esetleg már évtizedek óta, úgy vélem, célszerű lenne a fentebbi elv megvalósítására kísérletet tenni, jóllehet tisztában vagyok annak anyagi kihatásaival.

Végezetül még egy megjegyzés ide kívánczok. A legkisebb múzeumban is ott voltak a szép kivitelű, nemcsak a kiállítás anyagát, de a múzeumot is bemutató vezetők, katalógusok, leporellók sorozatai. Ezek úgy hiszem, ma már elengedhetetlen kísérői nemcsak az állandó, de az időszakos kiállításoknak is. S nálunk alig-alig találhatók meg néhány múzeumnál. Pedig ezzel nem volna szabad takarékoskodni!

Észak-hollandiai megalit sír

A kassai Batsányi Kör Évkönyve, 1965–1968

(Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1969)

CSORBA CSABA

A kör megalakulását és a kötet születésének körülményeit Göröcs Mihály előszava tárja elénk. A Batsányi Kör célja létrejöttkor, 1965-ben az volt, hogy terjessze az irodalmat, illetve népszerűsítse, ápolja a haladó hagyományokat. Szükség volt Kelet-Szlovákiában a kulturális élet összefogására, mert a nyugati centrum, Pozsony hatása ide már nem ért el.

A kör nem minden előzmény nélkül való kezdeményezés volt, hanem tulajdonképpen felújítása az 1945-ben megszűnt Kazinczy Körnek (későbbi neve Kazinczy Társaság).

A kör 1965 és 1968 között számos rendezvényt szervezett meg, melyen neves művészek, írók vettek részt nemcsak Szlovákia, hanem Magyarország területéről is. Az alakulás évében megünnepelték Batsányi halálának 120 éves évfordulóját. Az emlékesten többek között részt vett Fábry Zoltán, Illyés Gyula, Forbáth Imre. Ugyanazon év októberében Bartók Béla halálának 20 éves évfordulóját ünnepelték meg, neves magyar zeneművészek közreműködésével. 1966 márciusában sikeres népballadaestet tartottak.

1966-ban Kassán fogadhatták Németh Lászlót, aki Stószon találkozott Fábry Zoltánnal is. 1967 kiemelkedő jelentőségű eseménye volt az Arany János-emlékest, a nagy magyar költő születésének 150. évfordulója alkalmából, melyen – mint az addigi rendezvényeken is – fellépett Jancsó Adrienn előadóművész. 1967-ben Rákóczi-emlékestre került sor, melyen újra magyarországi vendéget üdvözölhettek a kassaiak, Esze Tamás, a kitűnő történész személyében, aki előadást is tartott a fejedelemtől és a szabadságharcról. Ugyanabban az évben rendezték meg a Kazinczy nyelvemlék napokat is, melyen a hazai nyelvészek mellett előadást tartott Deme László, megjelent Bárcki Géza és Végh József, továbbá Korom Tibor – utóbbi újvidékről.

A kötet hat részre tagolódik. Az elsőkben költők és írók áldoznak Batsányi emlékének egy-egy írással (Illyés Gyula, Fábry Zoltán, Keresztury Dezso). Kovács Győző pedig Batsányi alkotásai tükrében vizsgálta a költő útját a jakobinus mozgalomig.

A második részbe gyűjtötték a Batsányi Kör rendezvényeinek anyagából készült válogatást. Vargyas Lajos avatott tollából olvashatunk itt egy általános összefoglalást a magyar népballadáról. A továbbiakban Kovács Kálmán finoman elemezte Arany János életművét, akinek

... nőtön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik ..."

Kodály Zoltánról Ádám Jenő és Illyés Gyula is megemlékezett egy-egy előadásban.

A harmadik rész: Mozaikok Kassa történelmi és irodalmi múltjából, a magyarországi szakemberek és múltunk emlékeit megbecsülők széles tábora

számára jelentenek csemegét. Geréb László fordításában Bocatius János, a humanista költő (egy időben Kassa főbírája is) versét olvashatjuk – A Kassa vidékét dúló kóbor tatárokhoz 1566. Kassa városfalainak egy elpusztult részletéről, a Bethlen-bástyáról írt Mohr Gedeon. Esze Tamás a kuruc világba vezette el az olvasót, Esze Tamás és Kassa kapcsolatát vizsgálva. A kitűnő tanulmányoknak sajnos megvan az a hiányosságuk, hogy forrásokra történő utalások nélkül jelentek meg, nem úgy, mint az irodalomtörténetiek, Turczel Lajosé, Botka Ferencé. A történelmi és irodalomtörténeti részt Rácz Olivér verse – lírai vallomás a városról – kapcsolja össze. Gömöry János végül a kassai Kazinczy Társaság tevékenységét idézte fel.

A negyedik rész kassai költők verseit tartalmazza, Merényi Gyuláét, Urr Idáét, Petneházy Ferencét, Rácz Olivérét és Gyüre Lajosét. (Különösen utóbbinak költeményei sodró erejűek.)

Az ötödik rész a Kazinczy nyelvemlék napok előadásait tartalmazza. Fábry Zoltán Kazinczyról mint példaképről értekezett. A többi tanulmány nyelvészeti. Deme László a nyelvi kultúra kérdéseit elemezte. Teleki Tibor pedig egy – napjainkban egyre többek bekapcsolódásával folyó kutatás – a földrajzi nevek gyűjtéséhez adott részletes módszertani útmutatót, hozza a legfontosabb szakirodalom ajánló jegyzékét is. Sajnálatos, hogy a helynevek térképezésében a régibb, nem minden tekintetben megfelelő módszert mutatta be. Bárcki Géza rövid előadásában a nyelvemlék és nyelvtudomány kapcsán a kutatások múltját, összefüggésüket a művelődéstörténet kérdéseivel, a gyűjtőtevékenység céljait fejtegette. Végh József a magyarországi önkéntes nyelvjárási gyűjtések eddigi eredményeiről számolt be szlovákiai magyar hallgatóinak, illetve olvasóinak. Korom Tibor a jugoszláviai Magyar Nyelvemlék Egyesület tevékenységéről adott áttekintést. Végül Kazinczyt, a nyelvemléköt méltatta Kovács Győző.

Az utolsó részben a romániai, kárpát-ukrajnai és jugoszláviai magyar irodalom helyzetének vázlatos áttekintését találjuk. Ennek jelentőségéhez elegendőnek látszik azt hangsúlyozni, hogy az utóbbi negyedszázadban ez az egyetlen ilyen együttes helyzetkép. A jelen nehézségeit, a jövő távlatait öszintén, szépítés nélkül mutatták be a tanulmányok írói (Herceg János a jugoszláviai, Balla László a kárpátukrajnai, Czine Mihály a romániai magyar irodalmat.)

A kötet a könyvhéten (1970-ben) jelent meg a magyar könyvpiacon a Madách Könyvkiadó (Pozsony) könyvszátrában, majd a könyvüzletekben is. A kis példányszámban megjelent kötet rövidesen keresett ritkasággá vált.

A biztató kezdet után várjuk a Batsányi Kör újabb kiadványait.

A Kadarcs folyó szerepe Hajdúböszörmény életében

BENCSEK JÁNOS

A Tisza szabályozása előtt a város határának nyugati részét évről évre előtötte a tavaszi árvíz. Az ár a Kadarcsra és a Hortobágyra vonult a Sárrét és a Körösök vidékére. A belső vizeket a kisebb-nagyobb *erek* vezették a Kadarcsba, a Hortobágyba. Ezek voltak: Hattyas, Hetven, Vid-ér, Brassó, Döglő stb.

Lévén a Kadarcs jelentős része Böszörmény határának belső folyója, rendszeresen foglalkozott a magisztrátus a folyóval összefüggő feladatokkal, gondokkal. Első renden az árvízvédelem szerepelt, hisz a szétömlő árvizet gátakkal rekesztették el, s védtek a mögöttes, mélyebben fekvő határrezeket. Ilyen gátak: Füzgát, Újgát, Fejsgát, Bót-mocsolya gátja. A gátakat tavasszal az árvizek megindulása előtt kijavították. „... a böszörményi határon levő Gátakat el rongta a víz és a töltéseket, széjjel szaggatván azokat, a Gátakban bé folyt vizeknek meg tartására éppen alkalmatlanokká tette...” (1795. márc.) „Víz áradás idején nagy szükség volt... feles (számú) vesszőkre és karókra”, mellyel a gátakat erősítették meg a hullámverés ellen. (1799) Ezeket a város erdején vágatták, s közmunkával szállították a kívánt helyre. Használóan közmunkával javították a gátakat is.

A Kadarcs egykori méreteire jellemző adat áll rendelkezésünkre, mely szerint *kásamalom*, a gubásoknak pedig *káló* volt a vizén. (1804) Feltehető, hogy a gátakkal nemcsak védtek a határt az árvizektől, hanem megfelelően szabályozván a folyókat, az ereket, vizüket hasznosították is. Így pl. szárazság idején elrekesztették a Hortobágyba és a Kadarcsba a vizet (míg el nem folyt a víz). (1827) A felgyűlt vizet aztán megfelelő terelőmederrel vezették a malmokhoz, avagy használták fel jószágok itatására, esetleg kenderáztatáshoz. „A Brassó vize Kender áztató tónak rendeltetett, úgy mind azon által, hogy a Brassó Halmán túl a Csapszék felől nem szabad lessz kender áztatni, addig pedig míg még az idők hívesebbek és a kenderrel a víz meg nem büszhődik a Kis Brassót tele kell botsajtani vízzel, és még a héten a Kis Brassó gátját meg kell tölteni.” (1793) 1813-ban megállapítja a magisztrátus, hogy „c szerént minden Gátak meg lévén rakva kenderekkel”.

Hajdúböszörmény és Tiszaacsege közötti kereskedelmi út a város határában szelte át a Kadarcsot is, a Hortobágyot is. A biztonságos közlekedés végett a fahidakat, melyeket az árvíz évente erősen megrongált, téglahidakkal kívánta felcserélni a magisztrátus. Előbb a Kadarcsra tétet köhidat, bár 1813-ban így rendelkezett: „A Kadartson és a Hortobágyon... égeit téglából való köhidak építtessenek,” végül is csak a Kadarcs hidja készült el 1814. esztendő tavaszára. Ez a híd volt a híres *Hattyukú híd*, melyet sajnos műemléki jellege ellenére 1966-ban lebontott a területileg illetékes mgtsz.

1819-ben a következő határozatot hozta a magisztrátus: „A Hortobágyi fojón meg kívántató Híd még e nyáron Téglából és ahhoz értő kőműves Mesterek által elkészíttessék... a szerént amint annak Rajzolatját... deb-

reczeni Kőműves Meister Rabl Károly ki dolgozta.” Mégis a híd nem készült el, továbbra is fahídon közlekedtek e folyón. Nyilvánvaló okát abban kell keresnünk, hogy időközben egyre inkább átterelődött a kereskedelmi forgalom a Hortobágyon (Újvárosra át) keresztül vezető útra.

Érdekes tervvel foglalkozott a *vizeket reguláló Királyi Bizottság* az 1820-as években. Előbb a Tiszát kívánta *kiegyesíteni*, mégpedig úgy, hogy a vizét Tiszadobnál bevezette volna a Kadarcsba, s ezzel új medret szabott volna a veszedelmes folyónak. 1829-ben azonban új elgondolással foglalkozott, miszerint „a Tisza ki öntéseinek Dobnál és az Ohatnál levő Arkusnak örökös Gátak tétessenek, s e szerént mind a Rétek, mind pedig a Kadarts és a Hortobágy örökre el emésztesenek”.

A Tisza-szabályozás megpecsételte természetesen a Kadarcs sorsát is. Már a szárad elejére jelentéktelen erecskévé, majd hogy száraz mederré változott, mignem az 1950-es évektől a Keleti-főcsatorna megépítése után a régi mederben szállítják az öntözésre szánt Tisza-vizet.

Heti piacok, nagyvásárok Szalontán 1900 körül

DANIELISZ ENDRE

Mint lassított film pereg előttem a szalontai nagyvásár képe több mint 6 évtized távlatából.

Látom a lacikonyhákat, benne a bögytás, fényescsizmás, jómódú parasztközösségét, lókupeczek, csiszárok alkudozását.

Azok a jómódú parasztemberek, akik ökröket, gabonát adtak el, a lacikonyhákban itták meg az áldomást a sikerült vásárra. A parasztközösség bő, rancos gatyát viseltek. A módosabbakat arról lehetett megismerni, hogy gyöcs-gatyában és fényes csizmában jártak. A vidékiek vastag vászongatyában és puha szárú egy lábú csizmában. A lacikonyhákban lehetett látni a hajcsárokat is, akiknek a gazda fizette a pálinkát egy külön asztalnál – az a gazda, akinek a marháit hajtották a vásárra. A hajcsárok között lehetett látni románokat, magyarokat, tótokat. Utóbbiak bocksorban, piszkos, szűkszáru gatyában: piszkos, rövid rossz kabátban voltak a nyári vásár idején. A jobb módú vidéki parasztközösség még sokáig viselték a bőjű inget. A szalontaiaknál csak az idősebbekben lehetett látni. A lacikonyhákban jobbra disznósültet szolgáltak fel a nagyfarú, bőszojnyás asszonyok.

Érdekesége volt a vásárnak a gyolcsostót, aki a földre leterített gyékényen árulta a gyöcsöt, és egy fa méteressel állandóan hadonászva dicsérte a portékáját tört magyar nyelven, a nagysátorosok bosszúságára. Míg mérte volt a portékát, addig sem állt be a szája.

Kerültek a vásárra mozgó árusok is bőven. Főleg bosnyákok, akik az ölükből hordták a portékát egy csinos, fonott kosárban. A kosár széles hevederrel volt a vállához erősítve úgy, hogy a bosnyák mindkét karja szabad volt. A kosarat a heveder tartotta. Ez ügyesen tele volt rakva apróbb árukkal: zsebkések, borotvák, kalapdísz a legények kalapjához, dominó, zsebbőre, ollók, kisebb-nagyobb díszgombok, díszes borotvatartók, zsebtükrök és más apróságok. A kosár szélein díszes görbe botok csüngtek. A bosnyák árus nem állt egy helyben. Ő csak sétált, mintha néma lett volna. Magyarul csak aludni tudott. Többnyire magas termetűek voltak. Akik vásárolni akartak, megállították. A bosnyákok piros, törökös sapkát, térden alul szűk, feljebb bő nadrágot viseltek.

Hét a bazár, hét! Nem is nevezték másképp. Ezek a bazárosok, illetve bazár, mert nem lehetett látni a vásárral csak egyet. De ez a bazársátor hosszú volt. Hosszúsága lehetett 8–10 méter. A bazársátorban 4–5-en is voltak eladók. A sátor előtt állandóan sokan voltak a bémészködők és vásárlók is. Hogy is ne lett volna, mikor a kikiáltónak reggeltől estig be nem állt a szája: Hét a bazár, hét! minden darab hét! – ez a vidám szólam hangzott már messziről. Amikor látta a kikiáltó, hogy ritkulni kezd az érdeklődők száma, kibővítette a szólamot a következőképp (dalolva):

Hét az ára minden máma
Ha nem veszi, ne piszkálja.
Hét-hét, minden darab hét!

Majd tovább dalolva:

Hét-hét, minden darab hét
Hét az ára minden máma
Hétért lesz az elprédálva!
Hét-hét, minden darab hét.
Jaj de finom, jaj de jó
Ez a női bugyogó.
Bugyog elől, bugyog hátul,
Bugyog minden oldalából
Hét-hét, máma minden darab hét.
Hét az ára minden máma,
Hétért lesz az elprédálva.

A bazárban mindenféle apróság volt kapható. A bugylibicskától kezdve vastagnyelű bicskákig, zsebtükrök, porcelán díszek többféle alakban, cipőfűző, cipőhúzó, cipőgömbölő, subick, kifestő, nagyfűző, bajuszkező, bajuszpedró, harisnyagumi és mindenféle apróság. A porcelán díszekből volt a legtöbb.

Egy kikiáltó árus jelenik meg az emlékezetemben, akit nem lehet elfelejteni. Talán azért, mert gyermekkorom emléke, talán mert nem sokszor láttam. Néhány év múltával eltűnt a vásárból. Ezek a kikiáltók még az 1907–1908-as években léteztek a szalontai vásárral.

Érdekesége az volt, hogy az áruját egy nagyobb ládában (kufferben) hordta. Mozgó árus volt ő is. Ahol a forgalom nagyobb volt, ott ült a tanyáját. Az áruját, ami jobban levélpapír volt, de akadt köze sok mindenféle ponyvaregény, levelezőlap, ceruza. A kikiáltó először a levélpapírt ajánlotta 10 krajcárért, felmutatva a papírt és a borítékot mondta: – 10 krajcár. Ha nem elég – kiáltotta – még mellé egy ceruza. Ha nem elég, még mellé egy Rózsa Sándor-regény. Ha ez sem elég, ráadásul egy naptár – tette rá szinte ráadásul, mert volt vevő elég. A kiárusítást az artzi kúttól a központi vendéglő részéig és a piac közepéig tartotta.

Egye fene a gyárost, mért adja ingyen a portékát! Tessék, az egész 10 krajcár! Magasra tartotta az összeszedett holmit a kezében, hogy mindenki lássa.

A könyvárús sátor is elég nagy volt a szalontai vásárral. Többnyire ponyva: Rózsa Sándor, Patkó Bandi, Savanyú Jóska, Genovéva története, álmokönyvek, többféle tarkabarka regény. A könyvek fantasztikus képekkel voltak illusztrálva. Naptár is sokféle volt, a gazdák naptárától kezdve felfelé. Ezekből nem hiányoztak: a 100 esztendősi jövendőmondó jóslata, az időjóslás, az országos vásárok kimutatása stb. A nagyobb naptárakban néhány novella, rövid történelmi leírás, versek, dalok voltak.

Érdekesége volt a vásárnak az úgynevezett panoráma. 1 krajcárért szép tájakat lehetett látni egy bádógból készült csövön. A hossza lehetett 50–60 centi. Az ember belenézett fél szemmel, és mint a filmen, különböző tájképek vonultak el lassan a néző előtt.

A sátrakban jövendőmondók tartották izgalomban a hiszékeny embereket. Akkoriban különösen a középkorúakra hatott a jóslás. Sokan hittek benne és különös híreket terjesztettek felőle: Eredj és jósoltass te is. Tud az

múltat és jövőt. Megmondja, mikor születel, még a neved is megmondja, pedig sohasem látott. S mentek jóslatni idősebbek és fiatalok.

Ez a sátor a jelenlegi hősök emlékművétől kissé balra eső részen állott. A mostani park középső útja helyén volt a vásár útja. Ez az út 7-8 méter széles lehetett. Jobb és bal felén különböző árusok, kofák kínálták portékájukat. A forgalom nagy volt. A jöves-menés között lábatlan koldusokkal, nyomoréknál nyomorékbakkal találkozott a járőkelő, akik szálamokra méltó nyomorúságukat mutatgatták a földön csúszva, énekelve, ki magyarul, ki románul. Néha egy-egy fillért dobta az előttük levő cseréptálba, mert a koldusok között soknak hiányzott mindkét keze, s a lábai is nyomorékok voltak.

Voltak közöttük, akik 1848-as kék-piros zsinóros rossz honvédruhát viseltek. Sokan beszélték az idősebbek közül, hogy ezek a szerencsétlenek nagy része az 1848-as forradalom áldozata: segítettek őket!

Lehetett látni a Regále előtt (pálincskabolt) két reszketős öreg 48-as honvédet. Az egyik 48-as honvédruhát viselt, zubbonyán néhány megfeketedett bronzérem fityegett. Az egyiket Boros bácsinak tisztelték, a másikkal a nevére nem emlékszem. Ez a Boros bácsi volt a szalontai 48-as honvédek legöregebbike. Mint gyermekek, sokszor megcsodáltuk. Néztük a zsinóros honvédruháját, a magas honvédsapkáját, az érmét, ami mindig mozgott a zubbonyán. Reszketős volt szegény. Nagyon öreg korában halt meg. Boros bácsi nem kéregetett, csak sétált vagy állt a Regále előtt.

A fülhallgató patefon ott állott az artézi kút mellett a csonka toronytól nézve a jobb oldalán egy kis sátor alatt. Emlékszem, a patefon egy négy lábú kis asztalkán állott, vagyis mintha egy esztergaasztalon állna egy henger alakú megmunkált anyag többféle apróbb szerkezettől. A hengerből két gumicső vezetett ki. A cső végére szaruból készülhetett kis cső volt erősítve. De nem sokan nézték. Én mint gyermek, a kíváncsiság vágyától ösztönözve bámultam a különös szerkezetre. Ahogy ottan nézem jobbról-balról, egyszer csak megszólal egy férfi, aki ott állott a sátor közepén az asztalra szerelt henger előtt.

– Mit bámulsz? Van egy krajcárod? Ha van, gyere, hallgasd meg ezt a nótát.

– Van – feleltem.

– Add a krajcárt.

– Tessék.

– Tedd a füledbe a cső egyik végét, a másikba a másikat.

Én a fülembé helyeztem a cső végét és ő megindította a hangszert.

Amikor a henger megindult, mindjárt felhallatszott:

Fürdik a holdvilág

Az ég tengerében...

című dal. Még egy másikat is énekelt, de arra nem emlékszem.

– Ezek a legjobb felvételek – mondta.

És én akkor nagyon megcsodáltam azt a különös masinát.

A szalontai országos nagyvásárok az akkori időben, vagyis még 1902-1903-ban is, sőt egészen az első világháborúig, 1914-ig híresek voltak. A háború után azonban már kevésbé.

A háború előtt árusok jöttek Szalontára portékáikkal az ország minden részéből.

A nagyvásár mindig péntekre és szombatra esett. Két napig tartott.

Előző nap már megérkeztek és kerekéket állítottak ki. Így érkeztek a cserépedényesek, dézsások, létrások, deszkások megrakott szekerekkel. Majd a szűrösök, bundások és a háziszőttekkel az asszonyok.

A vásár első napjának a reggelén már jókor (korán) lehetett látni a csizmadianásokat, akik hosszú rüden vitték a vásárra a csizmákat. A hosszú rüden lehetett 18-20 pár csizma. Volt olyan csizmadia, aki 200 pár csizmát is kiállított. Volt köztük férfi- és gyermekcsizma, női csizma, kemény szárú, puha szárú, egylábás, kétlábás.

A csizmadiak jobbra a csizmadiaszínben árultak. De voltak olyanok is, akiknek külön sáruk volt.

A csizmadiaszín előtt 4-5 patkolókovács patkolta a csizmákat, amiket a csizmadiak eladtak és a tulajdonosa meg akarta patkoltatni.

A vásárlók többnyire vidékiek voltak, akik amikor hozták a csizmát a csizmadiaiktól, egyenesen vitték patkoltatni.

A patkolók szerszáma a következő volt: egy kis asztal (nem több, mint egy négyszögletes, sőt még valamivel kisebb). Az asztal lapjának a szélén 5-6 cm magastás volt ráerősítve körül, hogy a patkószeget ne hulljon le róla.

Az asztal közepén egy hosszúkás vasüllő, amelyre ráhúzta a kovács a csizmát. Az üllőnek a felső vége beleillett a csizma sarkába. Azon nagyon ügyesen megpatkolta a kovács; ha jól emlékszem, 10 krajcárért.

A patkolás nagyon gyorsan ment. A patkókat már a vásár előtt elkészítette. Egy-egy kovács asztala alatt több ferslőgban elő volt készítve a kovácsolt patkó kisebb-nagyobb alakban és mellette a patkószeget is. A patkószeget is kovácsolt volt. A kovácsolt patkót amikor a csizmára verték, a patkószeget feje, hegyes része kidomborodott a patkó felületétől 4-5 mm-re. Ez azért volt, hogy ne csúszson a jégen a gazdája.

Ezek a patkolók olyan zajt csaptak a kalapáccsal, hogy a közelben még beszélni sem lehetett. Sok volt a munkájuk.

A patkolókovácsok közül ismertem Hévar Csete Józsefet és Kis Tóth Lajost. A többiek nevére nem emlékszem.

Hévar Csete József és Kis Tóth Lajos nemcsak nagyvásárokra patkoltak csizmát, hanem minden pénteken ott voltak a csizmadiaszín előtt és akadt is munkájuk. A csizmadiaszín az új mozi mellett volt.

Az első világháború előtt úgy 1904-1905-ben még jól ment a szűrőszabóság is Szalontán. Híres volt a szűrőkészítésben Bagosi S., Nagy I. szűrőszabó.

Mint gyermek, sokszor megfigyeltem a szűrösök sátrát. Tetszett a sok cifraszűr. Nagyon szépek voltak. Lehetett látni fehér, fekete és barna szűrt, sokszínű díszítéssel. Különösen a fehér szűrők voltak gazdagon díszítve. Voltak olcsóbb és drágább minőségben is. Egy közönséges szűrő 20-24 forint volt, de voltak 50 forintosak is. Egy gyermekszűrő 12-13 forint volt.

A bundásoknak nem volt sátra. A templom mellett árultak, csomókba rakva az áruikat. Voltak a bundák között is cifrábbak és egyszerűbbek. Egy közepes minőségű bunda 90-100 forint volt. Jobb minőségű 120 forint.

A gabonapiac foglalta el a piac nagy részét. Felhozatal volt bőven búzából, tengeriből, árpból, zab, köles, lencse stb.

A piacra s a vásárra nemcsak helybeliek jöttek, vagyis árulták a gabonát, hanem a környékbeli falvakból is nagyon sokan árulták terményeiket a vásáron.

A vidékiek, tanyasiak szekéren árultak.
A szekerek egymás mellett sorban állottak. Annyira egymás mellett, hogy éppen egy ember férhetett el közöttük.

A szekerek hátulja, a saroglyák mellett állították ki zsákokban a búzát, vagy ami eladó volt. A zsák kihajtva és szépen begyűrve mutatta az áru minőségét.

A sok gabonás szekér, vagyis ha mindenki, akinek eladó gabonája volt, szekérrrel jött volna a piacra, nem fértek volna meg az egész piactéren. Ezért egyek, hogy a helyet ne foglalják és kényelem szempontjából is „látót” vittek a piacra.

Akik csak látót hoztak gabonából, ott álltak a templom mellett, kezükben vagy előttük letéve egy kis szalvétába a látót.

A látósok, vagyis azok, akik csak látót hoztak fel gabonájukból, azok is álltak egymás mellett szorosan.

A tiszta búza ára akkoriban 3 forint volt mázsája. De volt idő, amikor 6 forintra is felment az ára.

Szalontán a jószágvásárok is nagyok voltak. Nagy volt a felhajtás tehénből, ökörből, lovakból és disznókból is.

A disznóvásár külön volt, ugyanígy külön volt a szarvasmarha- és lóvásár is.

Nagy fehér teheneket, ökröket árultak annak idején. Az úgynevezett tarka sveicer tehenek ritkák voltak.

Ezeket a nagy, fehér állatokat magyar ökör és magyar tehén néven emlegették. A szarvak akkora volt, hogy alig fért be az istálló ajtaján.

Az állatvásárokban a lócsiszárok, cenzárok nagy szerepet játszottak. Megállapították, hogy nem kehes-e ló, vagy megfelelő-e a vevő követelményeinek. Vagyis, mint szakértőknek kikérték a véleményüket az arra rászorulóknak s ezért megfizették őket.

A lócsiszárok között voltak olyan szakértők, akik a kehes lovat valami úton-módon (csak ők tudták) feljavították, illetve eladható állapotba hozták jó pénzért. Ez az eredmény persze csak néhány hétig tartott, mert a kehes újra kiütött rajta. Így mindkét részlőr a lócsiszár járt jól, mert megkapta a honoráriumot és az áldomást, ha megkötötték a vásárt. Ilyen formában ment a marha- és disznóvásárlás is.

Érdekes megemlíteni: voltak olyan lókereskedők, akik messzebről hozták lovaikat a vásárra. Ezek az állatok többnyire kehesek voltak, csak a folyamat meg volt bennük állítva. Korán reggel jöttek a vásárra, eladták lovaikat, vásároltak egészséges lovakat és ugyancsak ott a vásáron félfele nagy nyereséggel adták el. Akkoriban az igazon jószágának nagy keletje volt.

A lócsiszárok, kupecsek többnyire jól öltözött cigányok voltak és nagy pénzű emberek. Jól értették a módját a lókereskedésnek. Ha hallaná ma az ember az alkudozást, dicséretet vagy difamálást a vevővel vagy az eladóval szemben, ahogy az érdeke kívánta. (Majd lehet rátérek és elmondok egy ilyen alkut.)

Egy lóra hallottam alkudni, amikor édesapám egy disznót vett s én segítettem hazahajtani. Az apám amíg alkudott egyik-másik disznóra, én mint gyerek mentem nézni a sok szép lovat.

Ez alkalommal arra lettem figyelmes, hogy 8-10 ember nézeget egy igen szép – mintha most is látnám – vaseres lovat.

Az eladó az lehetett, aki a kantárszárát fogta, mert ahhoz szóló egy barna képű, jól öltözött férfi. A mellényén vastag aranylánc függött és egy vastag görbe bottal a lóra mutatott:

– Hogy adod ezt a kaptás gebét? – kérdezte lekicsinyelve.

– Ne sértegesse a lovamat. Ez ugyan nem kaptás – mondta a ló gazdája.

– Vezesd előrébb, hadd lássuk – mondta a vevő.

A ló gazdája fogta a kötőféket és körbe-körbe kezdte vezetni a lovat.

– Hány éves ez a gebe? – kérdezte a vevő.

– Ne gebézzé a lovamat. Ez arab lótól származik. Itt a fedezetetési igazolvány. Arab csödör fedezte.

– Nem azt kérdeztem. Törődöm is, hol fedeztette az anyját. Azt kérdeztem, hány éves.

– 3 éves – mondta a ló gazdája.

– 5-nek látszik. Mutasd a fogát – mondta a vevő.

– Jöjjön közelebb és nézze meg – így a gazda.

– Ez is többet mutat. Több háromévesnél.

– Ez aztán nem több, itt a fedezetetési levél.

– Papír az csak. Van nekem jó szemem, meglátom a hibáját. Mennyiért adja, azt kérdelem.

– Az utolsó ára 250 forint – mondja a gazda.

– Ezért a gebéért 250 forint? Az sok.

– Add a kezdet! – Belecsapott a tenyerébe az eladónak a venni szándékozó férfi és mondta az övét:

– Nem csúfolom az árát, adok érte 200 forintot.

– Annyiért nem adom – vette ki kezét a vevő tenyeréből.

– Hát mennyit engednél abból a 250 forintból?

– Semmit.

– Add a kezdet – újra belecsapott az eladó tenyerébe, szinte csattant. – Adok érte 210 forintot. Kell?

– Nem.

– Hát mit engedél?

– Semmit.

– Jártsd meg csak még egyszer azt a gebét! De ne csak körbe.

– Hát hova vessem?

– Vezesd előre vagy 200 lépést, hogy lássuk meg, mit akarunk venni.

Jártatták, nézegették, és míg a paraszt járatta a lovat, a lószakértők megmondták a véleményüket a vevőnek és aztán újra kezdődött az alku.

Ezek igazi vevők, gondolta a paraszt, míg járatta a lovat, mert amikor megkezdődött az alku, másképp beszél.

– Már azt is megbántam, amit ígértem érte. De egye fene! Adod-e 210-ért azt a derest?

– Ezt már értem! Ne mondja az úr, hogy nem engedek, 240-ért odaadom.

– Add a kezdet – nyújtotta amaz.

– 220. Adod?

– 235, és ha akarja, veszi, ha akarja, nem.

– Volt-e már nyereg alatt ez a csikó?

– Hogy volt? Most van kötőfék rajta harmadszor.

– Adod 200-ért? Többet nem adok érte.

– 230. Itt a kötőfék.

– Vágjuk kétfelé azt a 10-est. Legyen 225. Tedd rá, ne gondolkozz.

Gondolkozott kissé a paraszt és azután belecsapott a vevő markába.

Tolvajok a szalontai vásárban

Voltak a szalontai vásárnak nagy tolvajai is.

Ezek a tolvajok mindenféle hájjal meg voltak kenve. Megfigyelték, ki mit ad el és már az áldomásivásnál megismerték, hogy kit lehet megválni. Jobban az egyszerű embereket szemelték ki, akik nem tudtak ellentállni az ivászatnak. Leittatták és a pénzt elvették tőle.

Gyermekkoromban nagyapám mesélte, hogy volt olyan eset, hogy az eladótól a vevő lopta vissza a két ökor árát.

A zsebvágást olyan ügyesen intézték, hogy az illető csak akkor vette észre, ha vásárolt valamit és amikor fizetni akart, nem találta a pénzt. Hiába volt minden keresés. Aki nem vigyázott rá vagy egy kicsit elbámult, ha tudták, hogy pénz van nála, azt a zsebmetszők egy pillanat alatt elintézték.

A vásárban lehetett látni többféle nyereszkeskedő játékot, mint például: itt a piros, ott a piros, hol a piros?

Ez az – itt a piros, ott a piros – nyereszkeskedő játék sok férfit léprecsalt. Különösen a vidéki parasztleányek ugrottak be.

Itt a piros, hol a piros tulajdonos úgy intézte a kis piros golyót, hogy a játékost hagyta nyerni. És amikor benne voltak a játék hevében, megfordította a szerencsét, természetesen a maga javára. Ugy, hogy a játékos kétszer nyert, háromszor veszített. Vagy már mikor sejtette, hogy a játékos ingadozik, gondolta, hogy fogytán a pénz, akkor már egyszer sem hagyta, hogy nyerjen.

Sok nyerni vágyó fiatalember bejött vidékről a vásárba ruhát vagy csizmát venni, de a csizma árát itt a piros, hol a piros elvitte.

Kisemlős-faunisztikai adatok Debrecen környékéről és az ország néhány egyéb pontjáról bagolytáplálék-vizsgálatok alapján

SCHMIDT EGON

Dr. Szunyoghy János halála után a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának feldolgozatlanul maradt bagolykőpetanyag hozzám került meghatározásra. Az anyag területileg három részre oszlik. Kelet-Magyarországon, elsősorban Debrecen környékén, Szunyoghy maga gyűjtött, a dunántúli anyag részben szintén tőle származik, részben mások gyűjtése. Végül a Nagysallóról (ma Csehszlovákia) származó kőpetek dr. Dudich Endre révén kerültek az állattárba.

A gyűjtött kőpetek csaknem kizárólag gyöngybagolytól (Tyto alba) származnak. Az anyagot fenti szempontok szerint három részre osztottam és tekintve, hogy a kőpetvizsgálatok hazai viszonylatban a gyöngybagoly táplálék-összetételét kielégítően tisztázták (Schmidt, nyomdában) elsősorban kisemlős-faunisztikai szempontból értékeltem ki.

Kelet-Magyarország

Az anyag legjelentősebb és kisemlős-faunisztikailag legérdekesebb részét kétségkívül a Debrecen környékéről származó kőpetek jelentették. Korábban ismét négy helyről vizsgáltam gyöngybagolykőpeteket (Schmidt, nyomdában) és így érdemesnek látszott a nyert adatok egyes vonatkozásokban történő összehasonlítása. Az anyag egyik érdekessége a mezei pocok (*Microtus arvalis*) viszonylag alacsony száma. Ugyanez volt megfigyelhető a Kelet-Magyarországról korábban határozott anyag esetében is. Második helyen 18,1 százalékkal a házi egér (*Mus musculus*) áll, rögtön utána a mezei cickány (*Crocidura leucodon*) következik (17,4 százalék). Mint azt a korábbi, bagolykőpetekkel végzett vizsgálatok kimutatták, a házi egér egyedszáma az európai gyöngybagolykőpetekben nyugatról kelet felé haladva fokozatosan emelkedik, s a kulminációs pontot Ukrajnában a sztyepp területen éri el (Schmidt, nyomdában). Ugyanez a folyamat kisebb mértékben hazai viszonylatban is megfigyelhető volt, amikor is a gyöngybagoly kőpeteiben a legmagasabb házi-egér-számot a Tiszántúl déli részén, Magyarország legszárazabb jellegű területén találta (Schmidt, kézirat). A jelenség oka elsősorban az, hogy a Kelet-Európában élő alfaj (*Mus. m. spicilegus*) az embertől teljesen függetlenül, tehát a sztyeppen és a szántóterületeken is elterjedt, így a gyöngybagoly vadászata közben nemcsak a lakótelepek körül, hanem azokon kívül is találkozhat vele. Ez az alfaj megjelenik a Kárpát-medencében is, elsősorban Magyarország délkeleti-keleti területein, ahol valószínűleg mindenfelé elterjedt. Ez okozza azután kőpetekbeni gyakoriságát is. Alátámasztották ezt az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) táplálékvizsgálatai is a debreceni Nagyerdő környékén, ahol a házi egér az összsszákmány-állatszám (3091 db) 13,2 százalékát jelentette (Schmidt, 1965). Magas értékkel szerepeltek az anyagban az ugyancsak meleg- és szárazsággkedvelő, fehér fogú cickányok (*Crocidura*)

is. A *Sorex* és a *Crocidura* genusz egymáshoz viszonyított százalékos aránya 24,5:75,5 százalék volt. Összehasonlításként említem meg, hogy ugyanez az arány Nyugat-Magyarországon gyöngybagolyköpetekben 90,3:9,7 százalék volt, tehát egy igen erős *Sorex*-dominancia jelentkezett (a hűvösebb, nedvesebb éghajlat hatása). A vízi cicikányok (*Neomys*) a korábbi vizsgálatok szerint Magyarországon az alföldi jellegű részeken csak egészen kis számban, elvéve fordulnak elő (Schmidt, 1969). Jelen anyagban egyetlen álmódsi példány szerepelt. Fedéshatárba eső mandibulamagassága alapján (4,4 mm) faji hovatartozása nem volt eldönthető.

Ugyancsak egy ponton találtam a földi pocokot (*Pitymys subterraneus*) és a pirok egeret (*Apodemus agrarius*). Utóbbi a korábban vizsgált kelet-magyarországi anyagban is csak egy ponton (*Panyola*) került elő. Kis számban szerepelt a vízi pocok (*Arvicola terrestris*) és a törpe eger (*Micromys minutus*), míg a hörcsög (*Cricetus cricetus*), a patkányok (*Rattus sp.*) és a me nyét (*Mustela nivalis*) csak mint színező elemek jöhetnek számításba. A madáranyagban, mint a gyöngybagolynál általában, a házi veréb (*Passer domesticus*) dominált (a madáranyag 95 százaléka), egyéb fajok csak elenyésző számban voltak képviselve.

Az egyes bagolyfajok, ill. egyedek elő vadászmodjára és a táplálék ebből adódó kvalitatív különbségeire mutat rá az egymás mellett fekvő Hosszúpályi és Monostorpályi községekben gyűjtött anyag. A kiértékelést nem zavarta, hogy a Monostorpályiban gyűjtött táplálékmaradványok közé néhány más, valószínűleg kúviktól (*Athene noctua*) származó köpet is keveredett. A Hosszúpályiban költő gyöngybagoly, zsákmánylistája tanúsága szerint, előszeretettel vadászott száraz biotopokban (*Crocidura leucodon*, *Mus musculus*) és valószínűleg a községben magában is (*Passer domesticus*), a másik pár viszont táplálékát láthatóan sokkal nedvesebb területen gyűjtötte (*Sorex araneus*, *Sorex minutus*, *Micromys minutus*). A mezei pocok mennyisége mindkét párnál közel azonos volt (I. táblázat).

Mint negatívumot érdemes megemlíteni a földikutya (*Spalax leucodon*) teljes hiányát a köpetekben. Hajdúbágyos környéke egyike az országban még meglevő *Spalax*-lelőhelyeknek, és nagyobb anyag esetén a földikutya minden bizonnyal kimutatható lenne. Dor (1947) Palesztinában 97 példány maradványait találta gyöngybagolyköpetekben, Schnapp (1968) Constanza környékéről 34 példányt mutatott ki erdei fülesbagolytól származó anyagból. Itt természetesen meg kell jegyezni, hogy a földikutya mindkét helyen lényegesen gyakoribb, mint elterjedési határzónájában, Magyarországon. Egyébként föld alatti életmódja is igen kevés alkalmat nyújt a bagolyoknak a zsákmányolásra.

Dunántúl

Az anyag a Dunántúl keleti feléről származik és egyrészt Baranyára (Mánfa, Németi, Villány), másrészt a Velencei-tó mellékére (Pákozd), illetve a felső Duna-szakasz vidékére (Esztergom) szorítkozik. Az anyag már kiválogatva került hozzám, a köpeteket előzőleg nem volt alkalom megvizsgálni. A cédulák szerint valamennyi gyöngybagolytól származott. Az anyag meghatározása során ez helytállóan bizonyult, azonban a Mánfáról és valószínűleg a Németiből származó köpetek közé feltétlenül macskabagolytól (*Strix aluco*) eredő táplálékmaradványok is keveredtek. Erre vall a vakond (*Talpa europaea*) és a pelék (*Glis glis*, *Muscardinus avellanarius*), valamint az erdei pocok (*Clethrionomys glareolus*) jelenléte, továbbá a Magyarországon elsősorban szintén erdei életmódot folytató földi pocok nagy

F A J

	Apagey, 1967. V. 26. L: dr. Szanyogh J.		Almosd, 1967. V. 24. L: dr. Szanyogh J.		Hajdúbágyos, 1967. V. 23. L: dr. Szanyogh J.		Hosszúpályi, 1967. V. 24. L: dr. Szanyogh J.		Monostorpályi, 1967. V. 24. L: dr. Szanyogh J.		Ohatl erdő, 1951. X. 2. L: dr. Szanyogh J.		Összesen	Százalék
<i>Sorex araneus</i>	12	1	17	4	18	—	52	5,3						
<i>Sorex minutus</i>	5	—	8	2	7	5	27	2,7						
<i>Neomys sp.</i>	—	1	—	—	—	—	1	0,1						
<i>Crocidura suaveolens</i>	—	—	65	3	4	1	73	7,1						
<i>Crocidura leucodon</i>	—	1	124	29	2	14	170	17,3						
<i>Cricetus cricetus</i>	—	—	1	—	—	—	1	0,1						
<i>Arvicola terrestris</i>	—	1	4	—	1	—	6	0,6						
<i>Pitymys subterraneus</i>	—	—	3	—	—	—	3	0,3						
<i>Microtus arvalis</i>	9	9	134	31	35	67	285	29,1						
<i>Micromys minutus</i>	—	—	10	—	3	1	14	1,4						
<i>Apodemus</i>														
(<i>Sylvaemus</i>) sp.	5	—	43	1	5	9	63	6,4						
<i>Apodemus agrarius</i>	—	—	—	—	—	3	3	0,3						
<i>Mus musculus</i>	8	7	135	18	6	3	177	18,1						
<i>Rattus sp.</i>	—	—	3	—	—	—	—	0,3						
<i>Mustela nivalis</i>	—	—	1	—	—	—	1	0,1						
<i>Passer domesticus</i>	2	3	79	10	—	—	94	9,6						
<i>Passer montanus</i>	1	—	2	—	—	—	3	0,3						
<i>Hirundo-Delichon indet.</i>	—	—	1	—	—	—	1	0,1						
<i>Passeriformes indet.</i>	—	—	1	—	—	—	1	0,1						
<i>Pelobates fuscus</i>	—	—	—	—	3	—	3	0,3						
Összesen:							982							

I. táblázat. A Kelet-Magyarországon gyűjtött gyöngybagolyköpetek kisemlős-, madár- és kétélűanyaga.
Tab. I. Die Beutelliste der Schleiereule aus Ostungarn (Kleinsäugern. Vögel und Amphibien).

száma is. Különösen a vakond és a pelék jellemzőek rendkívüli módon a macskabagoly köpeteire, úgyhogy ezek alapján az anyag eredete mindig eldönthető.

A cicikányok között Pákozd környékén, mint az ott korábban gyűjtött anyagban is, a *Sorex*-fajok domináltak, a Baranya megyei gyűjtésekben vi-

F A J

	Esztergom, 1924. II. L.: Véghegyi L.		Mánfa, 1959. VII. 24. L.: Szalafai I.		Németi, 1959. L.: Szalafai I.		Pákozd (kat. I.) 1951. VII. 9. L.: dr. Szunyoghy J.		Pákozd (ref. I.) 1951. VII. 10. L.: dr. Szunyoghy J.		Pákozd, fásor, 1951. VII. 10. L.: dr. Szunyoghy J.		Villány, 1928. VI. 7. L.: dr. Fejérváry G.		Összesen	Százalék
Talpa europaea	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,2
Sorex araneus	6	12	9	22	18	10	—	77	13,3							
Sorex minutus	2	4	1	8	7	3	—	25	4,3							
Neomys anomalus	1	—	—	1	—	1	—	3	0,5							
Neomys sp.	—	—	—	1	—	1	—	2	0,4							
Crocicidura suaveolens	2	23	2	—	—	2	4	33	5,7							
Crocicidura leucodon	5	35	9	1	—	5	4	59	10,2							
Epescicus serotinus																
Glis glis	—	1	—	—	—	—	—	1	0,2							
Muscardinus avellanarius	—	4	2	—	—	—	—	6	1,0							
Clethrionomys glareolus	—	2	1	—	—	—	—	3	0,5							
Arvicola terrestris	1	—	3	5	22	6	—	37	6,4							
Pitymys subterraneus	2	17	6	—	3	1	—	29	5,0							
Microtus arvalis	6	32	31	4	8	11	6	98	17,0							
Micromys minutus	1	—	2	—	7	8	—	18	3,1							
Apodemus (Sylvaemus) sp.	4	76	22	5	7	4	—	118	20,4							
Apodemus agrarius	—	—	—	—	—	—	1	1	0,2							
Mus musculus	—	4	24	5	2	4	2	41	7,1							
Passer domesticus	3	—	12	1	2	4	—	22	3,8							
Passer montanus	2	—	—	1	—	—	—	3	0,5							
Passeriformes indet.	—	—	—	—	1	—	—	1	0,2							
Összesen:															579	

II. táblázat. A Dunántúlon gyűjtött gyöngybagoly- (Mánfa és Németiben macskabagoly is) köpetek kisemlős- és madáranyaga.

Tab. II. Kleinsäuger und Vögel aus Gewöllen der Schleiereule (von Mánfa und Németi auch vom Waldkauz), gesammelt in Transdanubien.

szont már mindenütt a meleg- és szárazsággelvelő Crocicidurák voltak túlsúlyban. A Pákozdról előkerült vízi cickányok (mandibulamagasság 4,2–4,3 mm) Neomys anomalusnak bizonyultak.

A tőfenék nedves rétfjeivel magyarázható a vízi pocok nagyszámú jelenléte a pákozdai gyűjtésben. Ebben az anyagban egyébként a két templomtonyban valószínűleg két különböző pár tanyázott, a faluvégi fásor helymegjelölés alatt valószínűleg ezek egyikének éjszakai pihenő- és köpetelőhelyét kell érteni. Természetesen nincs kizárva annak a lehetősége sem, hogy harmadik párról volt szó. A három anyagrészt mindenesetre mind a zsákmányállatok, mind azok egymáshoz viszonyított aránya tekintetében meglehetősen egyezik, illetve csak kisebb eltéréseket mutat. A mezei pocok minden gyűjtésben képviselve volt, de összességében igen alacsony százalékos értékeket produkált. Mint a dunántúli anyagokban általában, a földi pocok, a villányi kis gyűjtést leszámítva, minden ponton előfordult a köpetekben. A madáranyag ismét a házi veréb nagy dominanciáját mutatta (II. táblázat).

Nagysalló

A ma már Csehszlovákiaéhoz tartozó gyűjtőhelyről származó anyag túl kevés ahhoz, hogy elemezni lehessen, így csak egyszerű közlésére szorítkozom (III. táblázat).

F A J	1920. VIII. 27. L.: dr. Dudich E.	1924. VII. L.: dr. Dudich E.	Összesen	Százalék
Sorex araneus	1	—	1	2,2
Sorex minutus	1	—	1	2,2
Neomys anomalus	1	1	2	4,3
Neomys sp.	1	—	1	2,2
Crocicidura suaveolens	3	—	3	6,5
Crocicidura leucodon	2	—	2	4,3
Arvicola terrestris	—	2	2	4,3
Microtus arvalis	11	17	28	60,9
Apodemus (Sylvaemus) sp.	2	—	2	4,3
Mus musculus	4	—	4	8,7

III. táblázat. A Nagysallón (ma Csehszlovákia területén) gyűjtött gyöngybagolyköpetek vizsgálatának eredményei.

Tab. III. Ergebnisse der Untersuchungen der in Nagysalló gesammelten Schleiereulengewöllen.

- Dor, M. (1947): Observations sur les Micromammifères trouvés dans les pelotes de la Chouette Effraye (Tyto alba) en Palestine (Mammalia 11, 50—54).
- Schmidt, E. (1965): Über die Winterernährung der Waldohreulen in Ungarn (Zool. Abh. Mus. Tierk. Dresden, 27, 307—317).
- Schmidt, E. (1969): Über die Koronoidhöhe als Trennungsmerkmal bei den Neomys-Arten in Mitteleuropa sowie über neue Neomys-Fundorte in Ungarn (Säugetierkundliche Mitt., 17, 132—136).
- Schmidt, E.: A gyöngybagoly (Tyto alba, Scop. és az erdei fülesbagoly (Asio otus, L.) táplálkozása Magyarországon (Aquila, 77, nyomdában).
- Schmidt, E.: Angaben zur quantitativen Verteilung der Hausmaus (Mus musculus L.) in Europa. Eine praktische Anwendung der Gewöllanalysen der Schleiereule (Tyto alba, Scop.) (Z. f. angew. Zool., nyomdában).
- Schmidt, E.: Néhány példa a bagolytáplálék-vizsgálatok kisemlős-faunisztikai jelentőségére (kézirat).
- Schnapp, B. (1968): The fauna of Micromammals from Valul-Lui-Traian (Dobroudja) in the years 1958—1962, according to Asio otus (L) pellets (Travaux Mus. Hist. Nat. „Grigore Antipa”, 8, II., 1045—1063).

Obernyik Károly és Hajdúnánás kapcsolata

MOLNÁR JÓZSEF

Obernyik Károly Komárom megyében Kömlődön született 1814. október 22-én, ahol édesapja református lelkész volt. Édesanyja Baka Erzsébet volt, akinek testvére, Péntes Györgyné Nánáson élt. Az apa 1826-ban meghalt s az özvegy négy fiával, Lajos (teológus), József (jogász), Károly és Jonatánnal még két évig Kömlődön maradt. 1828-ban az özvegy Nánáson húzta meg magát, testvérénél, Péntes Györgynél (a régi Péntes-házban laktak). Fiai: Károly és Jonatán egy darabig a nánási iskolában tanultak, majd a debreceni kollégiumba kerültek.

Obernyik Károly 1829—1831 között a kollégiumban tanult, s 1831—32. évben a Pest megyei Tótfaluba ment praecceptornak. Ott volt az 1832—33. és az 1833—34. évben is. Visszatérve Debrecenbe, folytatta tanulmányait, s 1834 karácsonyán legátusként járt Bogoyoslón, 1835. húsvétkor Zsákán, s még ugyanez év karácsonyán Eszláron.

1836-ban az év végén Kőlcsey Ferenc felfogadta onokaöccse, Kőlcsey Kálmán nevelőjének. A Péntes család szájhagyománya szerint ekkor járt Kőlcsey Nánáson, s az öreg Péntes-házban szállt meg.

1837 januárjában utazott le Szatmárcsekébe s megkezdte Kőlcsey Kálmán instruálását. Erről az idejéről naplójegyzetei bőségesen emlékeznek. Itt szeretteit bele Kőlcsey Ádámné testvérének, Luby Károlyné Szuhányi Annának (1788—1840) leányába, Luby Ágnesbe (1820—1863), aki később Szilcz Lajosné lett.

Kőlcsey Ferenc 1838. augusztus 24-én meghalt, s Obernyik továbbra is Csekében maradt Kálmán nevelőjeként. 1841-ben Pestre költöztek s tovább folytatta Kőlcsey Kálmán irányítását a felsőbb tanulmányokban is. Obernyik és Szuhányi Jozefin Kőlcsey Ádámné (1798—1854) kapcsolata bizalmasabbá vált s egyesek szerint beleszeretett a nála jóval fiatalabb írőba, s amikor Kőlcsey Kálmán, mint katona 1849-ben Komáromban meghalt, a szabadságharc után Kőlcseynél leköltözött 1850-ben Csekébe.

Obernyiket 1851-ben meghívták a debreceni jogi fakultásra tanárnak, de ezt nem fogadta el, hanem a kecskeméti református gimnázium tanári állását magához valóbbnak érezte. Innen 1855-ben megválasztották Nagykőrösre tanárnak, ahol Arany János is működött. Azonban augusztus 19-én Pesten megbetegedett, s augusztus 17-én meghalt. A Kerepesi úti temetőben temették el.

Halála előtt egy évvel meghalt Kőlcsey Ádámné Szuhányi Jozefin (1854. június 22.), aki minden vagyonát Obernyik Károlyra hagyta. Ebből nagy per keletkezett, mert a Kőlcsey család megtámadta a végrendeletet. Az örökség egy részét mégis Obernyiknek ítélték, de már ő nem vehette át. Testvérére, Jonatánra hagyta, aki hamarosan meghalt szintén.

Petőfi Sándort Obernyik Károly kísérte le Szatmárba 1846-ban s általa ismerkedett meg Pap Endrével és Luby Zsigmonddal, Luby Ágnes testvérével.

Rab Ákos 1878–1925

FOGARASSY LÁSZLÓ

Debrecen város történelmi szerepet játszott szülői köze tartozik Rab Ákos, az 1919-es 6. vörös hadosztály parancsnoka is, amely a Tanácsköztársaság idején lezajlott harcokban a legszebb sikereket aratta. Pontos születési adatait a debreceni református egyházközség anyakönyve őrzi (akkoriban még nem volt állami anyakönyvezés), haláláról pedig csak annyit tudunk, hogy 1925-ben úszás közben vízbe fulladt.¹ A Ludovika Akadémiait Stromfeld Auréllal együtt végezte, személyével legelőbbit Földes Péter foglalkozott A túlsó partról című Stromfeld emlékének szánt életrajzregényében.

Rab Ákos az I. világháború kezdetén mint a nagyszébeni 23. honvéd gyalogezred századosa indult a harctérre. A mozgósításkor ugyanebbe az ezredbe vonult be Nagy Endre író, akit a titkos írói ambícióknak hódoló Rab Ákos azonnal kiemelt a rajvonalból és maga mellett jelölt ki neki kényelmesebb beosztást. Nagy Endre még nagyváradi újságíró korából ismerte Ady Endrét, viszonzásul később, amikor Rab Ákos hadszíntéri szabadságát Budapesten töltötte, parancsnokát bevezette Ady Endre baráti körébe. A mulatni szerető, irodalomkedvelő Rab igen jól érezte magát Ady társaságában, az írók és művészek közt.² Nagy Endre véleményét, aki Adynak mint kiváló katonát mutatta be Rab Ákost, a hadvezetőség is osztotta, mert az első világháború végén alezredes, a III. osztályú vaskoronarend, a III. osztályú katonai érdemkereszt, a bronz katonai érdemérem, a Károly csapatkereszt, a jubileumi emlékérem és emlékereszt tulajdonosa. A Károlyi-féle néphadseregben nem teljesített szolgálatot, mert a katonatanács rendszert hadseregbomlasztó intézménynek tartotta, amelyhez asszisztálni nem akart. Amint azonban a sorsdöntő Vix-féle jegyzékről tudomást szerzett – már a Tanácsköztársaság kikiáltása után – fölment a Hadügyi Népbizottságra és följajlotta szolgálatait az akkori vezérkari főnöknek, Tombor Jenő alezredesnek. Tombor közölte Stromfeld Auréllal ezredessel, hogy Rab Ákos szolgálattételre jelentkezett. Stromfeld akkor mint főcsoportfőnök a szervezési ügyeket intézte, kapott az alkalmon és Rab Ákost magához hívatván, tájékoztatta a katonai helyzetről. Együttal megbizta a 23. honvéd hadosztály parancsnokságával, amely a 6. vörös hadosztály alakult át.³ Ez abban az időben a 101. dandár csapataival Halmágyesűcs környékét, a 46. dandárral pedig Soborsint tartotta egyttal pedig a Maros vonalát is őrizte Soborsintól a Tiszába való betorkolásig.⁴

Amikor Rab Ákos Kétegyházán a hadosztály-parancsnokságot ávette –

¹ Néhai özv. Stromfeld Aurélné Földes Péter író útján tolmácsolt közlése. A hadiújság helyére már nem emlékezett.

² Szentimrei Jenő: Virágok Ady koszorújához. Korunk (Kolozsvár), 1957. 11. sz. 1442–1446. o.

³ Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Vezérkari Főnökség, Tabódy Zoltán ny. ezredes perének iratai, 375. sz. ügyirat: ítélet Rab Ákos perében. (Továbbiakban Tabódy-per 375.)

⁴ Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története, Bp. 1929, III. kötet, 49. sz. térképmelléklet.

amellyel rövidesen Békéscsabára költözött –, ennek csapatai néhány kivétellel a hadsereg legfegyverzetlenebb alakulatai közé számítottak. Ezen nem sokat változtatott, hogy megszűntette a bizalmiférfi-rendszert, a katonák parancsnokválasztási jogát és visszaállította a tisztek fegyelmi fenytő jogát. Úgy látszik, hogy a melléje beosztott és az őszirózsás forradalom történetéből ismert politikai megbízott (Abt Albin főhadnagy) nem támogatta elég energikusan.

Igen jellemző a helyzetre az a jelentés, amelyet a 6. hadosztály 1919. április 17-én, a román offenzíva második napján küldött a Hadügyi Népbizottság hadművelleti osztályának (28/hdm. 23. sz. alatt: eszerint a hivatalos havidíjasok (volt tisztek és altisztek) a legnagyobb odaadással és elszántsággal, az utolsó pillanatilag megállták helyüket, sok helyet majdnem magukra hagyva, ezek közül sok sebesült vagy végkimerültség fáradt egyén, hogy ne essen román fogságba, főbe lötte magát. A 6. hadosztály-parancsnokság jelenlegi tapasztalatai szerint a politikai megbízottak egyéni minőség hiányában nem felelnek meg annak a feladatnak, amelyet ezen intézménnyel a Hadügyi Népbizottság elérni szándékozott. Fejtelenség, teljes katonai tájékozatlanság és az jellemzi őket, hogy képtelenek a katonák lelkiéletéhez hozzáférni. Igen érezhető a harc előtti és alatti tevékenység végrehajtásában a raj- és szakaszparancsnokok hiányos, sokszor semmit nem érő katonai tudása és tekintélye. A biztosításra kirendelt szakaszok pl. nem jutnak el rendeltetési helyükre, mert a parancsnok nem tud térképet olvasni... Egy másik jelentés szerint a front teljes felbomlásában, a visszavonuló katonák az őket feltartani akaró parancsnokokat és politikai megbízottakat lelővéssel fenyegetik. A románok a foglyul esett vöröskatonákat lemészárolják. Bátoran harcolt a 8. sz. páncélvonalt, amely a bekerítésből kivágta magát.⁵ A csapatok rossz hangulatát az újonnan küldött politikai megbízott, dr. Münich Ferenc tartalékos főhadnagy is megerősítette. Ugyanakkor azt sem mulasztotta el jelentésében kiemelni, hogy Rab Ákos hadosztályparancsnok működésével meg van elégedve.⁶ A Nagykőrösön tartó visszavonulók közben teljesen megsemmisült a 101. dandársorozat II., III., IV. és V. zászlója,⁷ ámde az első kettőt májusban újból fölláttották. A román megszállás előtt a Viharsarokból elmenekült és katonai szolgálatra jelentkezett fiatalok és a nagykőrösi direktórium által toborzott katonák által töltötték fel a kereket. Rab Ákos kitünő szervezőképességére vall, hogy az április végi depresszió után csapataival május 8–12. közt már sikeres harcokat vívott: felmentette Salgótarjánt, majd elfoglalta Füleket és Rapot is. A hadtörténelmi irodalomban kellően méltott salgótarjáni győzelmet egymás után két politikai megbízott is saját magának vindikálta. Azonban a május 14-én kelt hadseregarancs, amely megdicsérte a salgótarjáni csatában részt vett csapatokat és külön a 2., 6. és 8. páncélvonalt, név szerint Rab Ákos hadosztályparancsnoknak, Bengyel Sándor századosnak, a 6. hadosztály vezérkari főnökének és Münich Ferenc politikai megbízottnak fejezte ki a hadvezetőség elismerését.⁸ A második salgótarjáni csatában csupán a hadosztály 46. dandára működött közre, amelyet a losonci győzelem után vasúton a 6. hadosztályhoz irányítottak a Kassai frontra. Kassa 1919. június 6-án került a 6. hadosztály birtokába, amely élet egyrészt Eperjesre, másrészt Margitfalva felé tolt ki. A Kassai csata után Rab hadosztályparancsnokot, Bengyel vezérkari főnököt és Münich politikai megbízottat ismét név szerint dicsérték meg az egyik hadseregarancsban.

⁵ HIL, Tanácsköztársasági iratok, 5. kötet. (HUBN. 5.) Hadművelleti osztály aktái.

⁶ A magyar Vörös Hadsereg, 1959. 170. o.

⁷ Breit III., 119. o.

⁸ A magyar Vörös Hadsereg 1919. (Válogatott dokumentumok). Bp. 1959. 237. o.

Kassán Rab Ákos a Dessewffy-palotában lakott, amely előzőleg öt hónapig Rossi olasz tábornoknak nyújtott szállást.⁹ Ami Rab és Münnich kapcsolatait illeti: az összhang közöttük körülbelül a Kassáról megtörtént kivonulásig teljes volt. A hadműveleteket Rab Ákos vezérkari főnökével egyetértésben, a politikai jellegű intézkedéseket pedig Münnichhel megegyezve intézhette. Nyilvánvalóan Münnich hozzájárulása kellett ahhoz, hogy Rab a Cserny-külföldi frontot a salgótarjáni frontot önkényesen otthagyo részlegét lefegyverezze és gödöllői főhadiszállásra kísértesse. Es Münnich hozzájárulásával kellett megtörténnie, hogy Rab a Hatvanban ellenforradalom címén lefegyvertt iglói géppuskák századnak visszaadta fegyvereit és beosztotta hadosztályába.¹⁰ Ezt Münnich soha, semmilyen tanulmányában vagy előadásában nem nehezítette. Az útjaik akkor váltak szét, amikor Rab beavatta Münnichet azon tervébe, hogy a ő. hadosztály csapataival az északi területek Budapestre elrendelt kiürítése után elindul a főváros felé és elkergeti az antant előtt kapitulált tanácskormányt. Ezt a szándékát az ellenforradalom idején a javára írták, amiről az ellene indított pör felmentő ítéletének indoklása is tanúskodik. Stromfeld azonban – Rab véleménye szerint – leintette a tervet, mert túl korainak találta. Münnich emlékezéseiben azt vallja, hogy ő Tápöscséről fölment Budapestre és Rab szándékát jelentette Kun Bélának azzal, hogy a tiszántúli offenzíva előtt nem kell kavarodást kelteni, de Rab Ákost el kell távolítani a hadosztály éléről, mert gyanúsítani lehet, hogy nem önállóan tervezte a készülő puccsot. Ugyancsak jelentette Böhm Vilmosnak is.¹¹ Rab Ákos eltávolítása azután történt meg, amikor a hadosztályparancsnok és a politikai megbízott Böhmnél a 101. tüzérezred tisztjeinek letartóztatása feletti vitában annyira összeveszték, hogy Münnich revolvért rántott Rabra.¹² A tanácskormány egy hónappal előbb még mindkettőjüket forradalmi törvényszék elé állította volna, most azonban beírta azzal, hogy Münnichet a gödöllői főhadiszállásra osztotta be, Rab Ákost pedig rendelkezési állományba helyezte.

A bukás után külföldre menekülő Münnichre még szép karrier várt. Bengely is szép karriert futott be (tábornok lett a Horthy-hadseregben, a II. világháború alatt mint miniszter halt meg. Azonos Györffy-Bengely Sándorral). A mindkettőjüknél tehetségesebb Rab Ákosnak már nem jutott történelmi szerep. 1919. augusztus 17-én Siofokon Stromfelddel együtt letartóztatta és a budapesti Margit körüli fogházba szállította. A m. kir. budapesti katonai körletparancsnokság ügyésze jogosulaton toborzás, közcsehdáborítás és hivatalos hatalommal való visszaélés büntette miatt emelt vádat ellene. A budapesti hadosztálybírósa a tanúk (közte Györffy-Bengely százados) kihallgatása után megállapította, hogy a vádak alaptalanok, ezért Rab Ákost tényleg hiányában 1920. december 14-én felmentette. A nemzeti hadseregben nem alkalmazták, az egyenruha viselésétől Stromfelddel, Julierrel, Tomborral és más vöröstimiztekkel együtt tiltották.¹³ Fényképe nem ismeretes.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy ha a magyar Vörös Hadsereg legsikereesebb hadosztályparancsnoka nem tervez ellenforradalmi puccsot – amelynek egyébként a kísérletig sem jutott el –, Stromfeld mellett mint a Tanácsköztársaság hőseit tisztelnék és utcákat neveztek volna el róla.

⁹ Molnár Miklós: Kassától Kocsigéig. Kézirat IV. kötet. 379–380. o. A szerző szerint Kassa feladásá után ugyanott lakott Chabrod francia tábornok 17 napig, majd Destrebeau tábornok is hosszabb ideig.

¹⁰ Lásd a már idézett Rab Ákos-életrajzát.

¹¹ Münnich Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaságról. Bp. 1969. 244–245. o.

¹² Liptai Ervin tévedésből Rab helyett Békésit, a 4. hadosztály parancsnokát említi.

¹³ A nemzeti hadsereg titkárból. Világosság (Wien), 1921. január 12. 30–31. o.

Orbán Balázs mind lelkében, mind testében, egész életében a romantika gyermeke volt. Szálas, magas alakjára sosem öltött más színös magyar ruhánál, minden megnyilvánulását az szinte hazaszeretet fűtötte. Nagyszülei és szülei élete bővelkedett rejtélyes és váratlan fordulatokban, viszonzásos utazásokban, reménytelen helyzetekben és ütközatos halálesetekben. Gyermekkorában maga is részesévé vált a mozgalmas családi életnek. Ifjúkora kalandos éveit szabadcsapat-szervezéssel, a menekülő Kossuth életének megmentésével kezdték, nyugat-európai emigrációval, Victor Hugo, Mazzini és több más forradalmi demokrata barátságával és ismeretségével, közel-keltri utazással folytatódott, majd 1859-ben hazatéréssel végződött. Ekkor már harmincéves. 1829-ben született az udvarhelyszéki Lengyelfalván, soha meg nem gazdagodott, bárói címet viselő családból. Mit tehetett egy külföldről megtért nemesi származású fiatalember, aki nem akart közösködni a főnállal rendel? Magyarországon akkor a passzív rezisztencia uralkodott, s csak rövid időre szakították meg az 1860/61-es évek reményégei. Orbán Balázs bálványozta a szabadságeszméket, gyűlölte az elnyomó hatalmakat, legfőképpen a Habsburgokat. Érzésvilágának történelmi mélységét az őgörög demokrácia honvédő harcai, görög származású nagyanyjával érzelmileg szorosabbra vonva adták. A szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavát vallásként tisztelte. Döntő élménye volt Böllöni Farkas Sándor amerikai útkönyve, a szabadságharc emléke pedig élete végéig gondolkozásának és tetteinek rugója maradt, nem törte meg a kiegyezés sok-sok elnyújtó, leszerelő békeje sem. Azzal a lobogó lélekkel, ami neki volt, nem lehetett nyugodni. Ahogy hazért, legelőbb keleti utazásait írta meg útleírás formájában, aztán török-perza tündérmeséket és regéket fordított. Mindezek azonban – úgy tetszik – stílusgyakorlatok voltak, főpróbák a születendő fő műhöz. 1862 és 1868 között gyalog, kocsin és lóháton bejárta szűkebb hazája, a Székelyföld tájait és néhány szomszéd vidéket. Minden faluba elment, minden elérhető és fellelhető írásos és szóbeli emléket lejegyzett, ami az illető település történetére vonatkozott, hogy azán könyvtári kutatással megoldóva megírja a nagy művet: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból. A cím jól mutatja, hogy az erendően történelmi érdeklődésű mű sokoldalú honismeretétővé gazdagodott a megírás folyamán. Nem is lehetett másként, mert Orbán Balázs szemléletében együtt éltek az önismereti tudományok, egyszerre volt történész, régész, földrajztudós és etnográfus. Ha a táj nagyszerűségében gyönyörködött, síkon, völgyön vagy távoli hegyvonulaton jártatta szemét, mindenkor fokozta lelkesedését, ha tudta, hogy az illető vidéken neves történelmi események zajlottak le. A történelem azonban nemcsak véres csatákból állt. A táj megszólaltatása, a múlt megjelenítése elsősorban a várakok, templomok és a hozzájuk tartozó emlékek feladata. A történelemmel megcélzott vidéken természetes

a múlt és a jelen kapcsolata. Történelem és népismeret egyazon folyamatnak más-más szakaszai. A való világ embereivel, teljes anyagi és szellemi műveltségével folytatása a régvoltnak. Törés nem mutatkozik és a láthatatlan jövő – úgy tetszik – szervesen fog kapcsolódni a mához. Természet és társadalom teljes szimbiózisban élnek. Búszke erődtémplom, bő vízi forrás, kavicsos hegyoldalon szántogató paraszt, a völgyben meghúzódó zsindeyes házak tökéletes harmóniában töltik be Orbán Balázs világát. A szellemes útjában akadályt nem ismerő fáradhatatlan kutató volt. Mélységesen azonosult azzal, amit írt. Kedves szülőföldjének maradandó emléket állított a Székelyföld leírásának hat kötetében. Mennyivel gazdagabbak lennének, ha a száz évvel ezelőtti Magyarország más tájait is úgy ismernék, mint Orbán Balázs nyomán a Székelyföldet.

A hatalmas munka befejezését Pestre költözés követte és ezzel véget ért életének első, romantikus fordulatokban gazdag szakasza. Képviselő lett és közel húsz esztendeig támogatta a kormányt a szélsőbalról. Lankadatlan erővel, szenvedélyesen szónokolt, fiatal képviselőtársa, a „cinikus” Mikszáth „csontbáró”-nak nevezte egyik parlamenti karcolatában. Aktív politikálással közben érte a váratlan halál 1890 tavaszán, tavaly volt nyolcvan esztendeje, hogy kedvenc családi birtokán, a Szejkefürdőn sirba tették.

Élete utolsó két évtizedében született írásai sem minőségben, sem mennyiségben nem követik a Székelyföld leírását. Jelentős még az élete vége felé megjelent Tordáról és környékéről szóló könyv. Kisebbségi történeti tárgyú dolgozatot nem egyet közölt, és sok erőt pazarolt a magyarság finnugor származását hirdetőkhöz való küzdelemre is. Ezek azonban jó műve nélkül aligha őrizték volna meg emlékét és nevét. Székelyföld-leírása, immár több mint száz esztendeje külön életet él. A forma, amelynek segítségével Orbán Balázs mondandóját eladta, különös műfaj volt: a kötetlenséget biztosító útleírás és a kereső-kutató történetírás sajátos ötvözet. Megjelenésekor szakmai körökben nem keltett nagyobb feltűnést, a tudósvilág akkor már más utakon járt, kritikusan mért és kevésbé értékelt Orbán Balázs munkáját. De ahogy telt az idő, úgy nyúltak hozzá egyre többen és egyre többször, forrásként használva a Székelyföld leírását. Nagy munkába kerülne számba venni, azokat a tudományos munkákat, melyek idézik adatait, észrevételeit. Sok olyan történeti dokumentumot őrzött meg, amely azóta visszahozhatatlanul elpusztult. Legtöbb általa bejárt város és község történetéről ő írt először és azóta is utólagja. A megjelent mű hangvételével sem kapcsolódott a korabeli magyar szellemi élet fő vonalához. A nemzeti romantika ekkorra lehanyatlott. A Székelyföld leírása azonban úgy íródott, hogy legjobb érényei hosszú életűek és más korban is időszerűek maradtak. A könyv nem azonnal hatott, a múlt évtizedekkel vált egyre nyilvánvalóbbá az is, hogy ez a hat kötet a szülőföld szeretetének örök érvényű példája, a hazaszeretet utódnak szóló példás teljesítménye. Egy évszázadon át belőle tanították községük múltját a székelyföldi tanítók és lelkesek. A filológus csak sejt, kibogozni aligha tudja, hogy a Székelyföld-szerte föllelhető nagyszámú történeti monda egy részének őse Orbán Balázstól származik. Másrészt valószínű, hogy ő is a helyi hagyományból merítette, de kiszínve, tovább értelmezve írta le azokat. Nagy munkája máig hatóan erősítette a székelyek történeti tudatát. Ha valaki székelyföldi turistautra indul, s minél többet szeretne látni, bejárni, jól teszi, ha Orbán Balázstól is tanácsot kér. Sajnos azonban ez a jelentős mű ma már nagyon nehezen olvasható, kevés könyvtárban található meg. Az 1969. évi budapesti könyvnyomtatás egyik nagy könyvtárunk teljes és bekötött példányát, igen magas áron, 7500 forintért vásárolta meg. Ideje volna legalább szemelvényekben kiadni a magyar honismereti irodalomnak ezt az időtálló, szép és értékes könyvet.

A romániai hajdúkról

S. I. GARLEANU: Haiducii si haiduci
(Editura enciclopedica romana. Bucuresti, 1969. 110. 1.)

NAGY IMRE

S. I. Garleanu régi adósságot törlesztett, amikor a román fejedelemségek területén élő hajdúkról, szegénylegények életéről összefoglaló jellegű munkát írt.

E sokrétű témát a szerző két részre osztja. Garleanu a könyv első részében több fejezetet szentel a hajdúskodás bemutatására. Leírja Muntenia, Moldova, Oltenia, Erdély, valamint a szomszédos országok területén élő hajdúk közös vonásait, e tömeget létrehozó tényezőket, szerepüket, szervezeti felépítésüket, harci taktikájukat, küzdelmüket a kizsákmányoló osztályok ellen. A könyv második részében 14 híres, a nép által is megénekelte hajdú életét ismerteti, akik főleg az egyesülés előtti román fejedelemségek, valamint a Dunától délre eső területeken éltek, tevékenykedtek.

Garleanu megállapítása szerint a hajdúélet több évszázadon keresztül virágzott, a társadalmi fejlődés szükségesszerű velejárója volt, a feudalizmus bomlása idején érte el tetőpontját.

A „klasszikus” hajdúskodás élettere eredeti országhatároktól függetlenül hatalmas területekre terjedt ki, a Kárpátoktól a Pindusig, a Fekete-tengertől az Adriáig. De nemcsak a Balkán-félsziget volt színhelye a hajdúk és a belső, valamint idegen elnyomók közötti harcoknak. A hajdúk megjelentek Közép-Európa különböző területein, így Csehországban, Magyarországon is. Végző soron a hajdúk tevékenységi területe különböző arányokat öltött a törökök és Habsburgok által megszállt területeken.

A korrupt, feudális – despotista török elnyomás ellen a leigázott népek állandó harcot vívtak, főleg Bulgária, Montenegró és Szerbia területén. Az elnyomók elleni küzdelemben a Dunától délre és északra – jelentős szerepet vállaltak a hajdúk.

A hajdúskodás mint társadalmi tiltakozási forma – ösztönös, szervezeten – harc volt a feudális kizsákmányoló osztály és az idegen elnyomók ellen.

A szerző a továbbiakban ismereti a hajdúvá válás okait. Megállapítása szerint legtöbbször a szegénység, a számkivetettség, az erőszak, terror, kizsákmányolás, az adók többszöri behajlása, a török gyűlölete és nem utolsósorban a szabadságszeretlet szerepe az okok között.

A hajdúk rendszerint az erdőbe, hegyekbe húzódtak és onnan ütöttek rajta az ellenségen. A szomszédos országok területén idővel állandó „hajdúközpontok” fejlődtek ki. A Déli-Kárpátok, a Bukarest környéki erdők, valamint a Duna-Mezősége jó rejtőzési lehetőségeket nyújtott a hajdúknak.

Különböző nagyságú csoportokban tevékenykedtek, melynek létszáma 3–100-ig is terjedhetett. A nagy csoportok megoszlottak, minden kis csoport élén egy-egy kapitány állott. A kapitányokat szavazással választották. A csoport tavasszal gyűlt össze és lombhulláskor oszlott szét. A régebbi ko-

rokban fegyverzetük lándzsa, íj, nyíl, buzogány és kard, később puska, pisztoly és kard volt.

Értekes a hajdúk harcmódorát, összetételét, tevékenységét ismertető fejezete is. Többek között megemlíti a hajdúk szerepét a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcban, az 1821-es Tudor Vladimirescu-féle felkelésben, a szerbek 1804–1813-ig tartó törökellenes felkelésében stb.

A hajdúk sikere jelentős mértékben a lakosság támogatásától is függött. Annak ellenére, hogy a lakosságot igen szigorú büntetésben részesítették, ha nem jelentették a hajdúk megjelenését, a lakosság élelemmel, ruházzal, lovakkal és nem utolsósorban információval segítette működésüket.

A hajdúk büntetése igen szigorú volt. A börtönbüntetéstől az akasztásig, kerékbetörésig, karóbahúzásig minden eszközt felhasználtak kiirtásukra, ami azonban nem sikerült.

Az utolsó fejezet végigvezet a hajdúk történetén, bemutatva tevékenységüket a XV. századtól 1842-ig, utolsó megmozdulásukig.

A könyv második részében a szerző bemutat tizennégy nevezetesebb hajdút, többek között Baba Novac, Pinteá Viteazul, Jancu Jianu, Stefan Buior, Jon al Mare, Ghita Haiducul, Haiduc Velcu, Stoian Inge hajdúkat.

Annak ellenére, hogy a könyv gazdagítja a hajdúkról szerzett eddigi ismereteinket, az az érzésünk, hogy a szomszéd népek területén élő hajdúkkal való összevetése, analógiája nem mindig helytálló, sokszor általánosságban mozog.

Tudósítás és gondolatok a hetven éve megjelent Debreceni Képes Kalendárium első számáról

PETHŐ KÁROLY

ELSŐ ÉVFOLYAM

1901

ÁRA: 1 KORONA

DEBRECZENI
KÉPES KALENDÁRIUM

INSIGNIA LIBERAE REGIAE
CIVITATIS DÖBRÖCZEN

Ezeket a szavakat olvashatjuk a hetven évvel ezelőtt megjelent első szám fedőlappján, mely egyébként igen tetszetős volt, élénken, de izlésezen színeze, közepén a város ősi címere, melynek két oldalán egy-egy angyal áll, egyik lángpállossal, másik kereszttel kezében, míg a gazdagon aranyozott fedőlapp sarkaiban a magyar címer mellett a volt társországek: Szlavónia, Dalmácia és Horvátország címerei láthatók.

És mi volt ebben a kalendáriumban? Szinte minden, amit akkoriban jó és hasznos volt tudni. Érdekes és tanulságos a lista.

A címdal után, két teljes oldalon, dr. Lakits Ferencnek, „az Astronomische Gesellschaft” tagjának az írását olvashatjuk Kor- és egyházi számlálás címmel. Ez a két oldal egy külön tanulmányt érdemelne, s ma már csak lexikonok és különböző szótárak vagy szakkönyvek segítségével érthetjük meg a közölt fogalmakat, mint pl.: arany szám, epakta, római adószám, vasárnapi betű, normanapok stb. Igen érdekes adatokat találhatunk a Rövid török naptár című fejezetben is, aminek a közlése már magában véve említésre méltó kortörténeti adatnak számít, s egy érdekes szál a magyar-török kapcsolatok egészen sajátos, egész történelmünkön áthúzódó szövevényében. És hol vannak ma már a „Természeti évszakok” akkor még naptárilag meghatározható szakai, a télutó, tavasz, nyárelő, nyár, nyárutó, ősz, télelő és a tél?

De menjünk tovább, mert minden sor megállásra, tünődésre csábít, és még csak az elején vagyunk a 174 oldalas kalendáriumnak.

Következik a tulajdonképpeni naptári rész, januárius, azaz Nagy-Boldog-Asszony-havától decemberberig, Karácson-haváig. A katolikus és protestáns naptár mellett ott találjuk a görög vagy ó naptári részt, amely szerint az új esztendő napja a mi január 14-énkel esik egybe. (A török naptárban az új év április 20-án kezdődik.) Aztán csillagászati adatok következnek: a planéták állapota, Nap kelte és nyugta, a Hold járása és változása, végül a zsidó kalendárium, mely 1901-ben már az 5661. esztendőt számlálta. (A törökök ekkor 1318-at irtak.) S minthogy semmi új nincs a nap alatt, így a sokat emlegetett és szidott bécsi meteorológiai előrejelzés sem az: azt is meg tudhatjuk, hogy a debreceni polgárok milyen időt várhattak az 1901. közönséges naptári évben. Mindezt nem tudálékos módon, hanem közvetlen hangú szövegezésben: a hideg tűrhető; végre tiszta, enyhe idő; derült, meleg és szép napok; zord idő; záporosok, erre pompás, de meleg idő; meleg kis eső; az idő meghűl(!); beborul, országos eső áll be; tikkasztó

forróság stb. És még valamit a mai naptárkészítők figyelmébe: ünnepnapok esetén külön közölték az arra a napra eső névnapot. Kedves figyelem!

A „közhaszú rész”-ben ezután megtaláljuk a „törvény szerinti bélyegrova”-ot (illeték), kamatmutató-táblát, postai díjjegyzéket, vasúti zóna-személydíjzabást és a bérkocsik díjszabályzatát. Ez utóbbi szerint pl. az egy- vagy kétlovas bérkocsikat meg lehetett fogadni egész és fél napra, órászámra, egyes járatokra és meghatározott járatokra. Ez utóbbiakból néhányat mutatóba: a temetőbe ki és vissza; a színházba menet; a színházból jövet; bármely vasúti indóház vagy raktárhoz nappal menet vagy jövet kézi táskaival; a korcsolyázó vagy csónakázó tóhoz, terményraktár, légszeszgyár, kertészeti egylet és gözmalomhoz menet vagy jövet; temetéseknél (valláskülönbség nélkül), ha a végzésesség a templomban történik (ennek nincsen a díjszabása feltüntetve). Egyébként a kétlovas bérkocsi olcsóbb volt, mint az egylovas...

Előszó. „Mint a nemes város 342 év óta fennálló ősi nyomdájának hivatalomnál fogva főfelügyelője”, kezdi id. Komlóssy Arthur, akit a tekintetes tanács az 1901. évben először megjelenő közhaszú naptár, ösmeretterjesztő naptár szerkesztésével és összeállításával megbízott.

S itt érdemes megállni és elgondolkozni. Az első magyar nyelvű naptár, vagy ahogy akkoriban még nevezték: csizói (cisio), 1592-ben Debrecenben jelent meg! Ezt az érdemes kezdeményezést Komlóssy szerint fokozatos fejlődés, majd hanyatlás, végül egész beszüntetési korszak követte, mígnem 1901-ben ismét újult erővel indult virágzásnak. Tudjuk, hogy ez a virágzás csak 1947-ig tartott, s bár azóta számtalan cikk surgett és szorgalmazta a Néplapban és a Naplóban, az Alföldben stb. (Nagy László, Gunda Béla, Béber László, dr. Szűcs Ernő stb.) a debreceni könyvkiadás újrászűtését, és ezen belül valami korszerű naptár, szemle vagy bármilyen hasonló rendszeres kiadását, az „illetékesek” nem mozdulnak, még csak válszóra sem méltatják az indítványt. Mi lenne, ha az Alföldi Nyomda, úgy is, mint jogutód, úgy is, mint oly sok szép – nem egy debreceni vonatkozású – kiadvány kivitelezője, kezébe venné ezt az ügyet? Egy hagyományaira méltán annyira büszke, s jövőjét olyan szeretettel, szorgalommal és példamutatóan építő város egész lakossága lenne ezért hálás nyomdászainak!

De lapozgassunk tovább a kalendáriomban, a hetven év távlatához illő szemlélettel.

Az első terjedelmes cikk és egy alkalmi óda Simonffy Imre 25 éves polgármesteri jubileumát ünnepli, felmérve a városnak alatta bekövetkezett fejlődését is. – A Debreczen képekben c. cikkben, mely első közleménye egy sorozatnak, a város látképét, a városházát, a Nagytemplomot, a Collégiomot, Kossuth-utczát és a színházat láthatjuk. Az építésükre vonatkozó adatok meglehetősen szűkszavúak. – Régi diák-tűzoltók Debreczenben a következő cím, majd egy regét olvashatunk az ösmagyarokról. – A Petőfi Dal-kör zászlóavatási ünnepéről szóló írásból azt is megtudhatjuk, hogy ötven évvel a szabadságharc után 13 volt hónapváltást még a városban, akik régi egyenruhájukban, „vihartépte zászlóikkal” vonultak ki erre az alkalomra. Aztán arról a Pamperl Edéről tudósít egy rövidebb cikk, aki Petőfi verses-könyvét kinyomta. Lovász János, aki a diák-tűzoltókról is írt, a Fonatos-sorra kalauzol el bennünket hangulatos írásában. (A mai Fonatos utca örzi az emléket ennek a jellegzetes debreceni ételnek, melyet a századfordulón a Nyugati-soron, vásáros sátrakban sütöttek, a Laczi-konyhákon.)

Figyelemre tarthat számot a város történeté iránt érdeklődők előtt az a cikk is, mely az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon való részvételünkről szól, az év „legkimagaslóbb világkultúrái” eseményének titulálva azt. Szépek és érdekesek a szöveg közti képek is. Ezek egy fiatal és idősebb civispárt örökítenek meg, 1830-as évből való divat szerinti viseletükben

(a ruhák a színházhoz kerültek, megvannak-e még vajon ott vagy valahol?) és Tóth András egy szép szobrát, a Pányvavető csikóst. (Tóth András is megérdemelne egy részletesebb tanulmányt a Kuriban is, hiszen több művét őrizi a múzeum. Hát a cikkben említett „csinos fűzetkék”-ből maradt-e valahol? Francia és magyar nyelven nyomták őket a kiállításra, Debrecenről és a város által bemutatott anyagról.)

„Angol novelettek” következik, címe: Az utolsó fekete kigyó, írja Sienkiewicz Henrik, fordította Komlóssy Miklós. – Majd Hortobágy címen érdekes adatok a nagy pusztáról, ahol Bíró Gáspár XVI. századi debreceni polgárnak tízezer jöszágra legett. De hát volt hely. Az 1888-ban jóváhagyott Legeltetési szabályrendelet kimondta, hogy „bármennyi legyen azonban valakinek tanya földje, vagy csere kaszáló birtoka, 184 drb nagy jöszágnál vagy ennek megfelelő 920 drb juhnál vagy tersénél többet a hortobágyi legelőn nem legeltethet.”

Than Gyula elbeszélésének címe: Az özvégű szerelme, Hamar László a szabadságharc korából közöl „rajz”-ot Nagylelkű vetélytárs címen. Értékes és érdekes adatokat találunk a Debreczeni földbirtokok hasznosítása c. ismeretterjesztő közleményben, amit gazdasági tanácsok követnek a fejszéről, a lovak egyik betegségének gyógyításáról, a faültetésről és a rétek műtrágyázásáról.

Ezzel a kalendáriom „ismeretterjesztő és szépirodalmi része” be is fejeződik, s helyet ad – három oldalon – a „mulattató rész”-nek, mai elnevezésével a humornak.

Ezután, 48 oldalon, találjuk az „általános” és a „debreczeni czimtárát”, a „felséges uralkodó ház”-tól és a külföldi urakodóktól és államfőktől kezdve, akik ebben az időben 68-an voltak, a hordárokig, akik viszont csak 12-en voltak, de éppen úgy számokkal voltak csupán megjelölve, ami a demokratizmusnak kétségtelen jeleként értékelendő...

Persze ez a címár nemcsak érdekes, de igen jellemző, sok-sok következtetésre alkalmas adatot tartalmaz, ha statisztikailag feldolgozzuk. Most csak az egyes fejezeteket ismertetem: egyházi és iskolai, törvényhatósági, egészségügyi, igazságügyi, katonai(!), közművelődési, közigazgatási címár; továbbá: kereskedők, iparosok címára; végül a vegyes címár, melyben jól megfértek a festőművészek a kávémérőkkel, a zongora- és czimbalomtanárok a csöszkökkel, no meg a különböző haszonbérlok a bérkocsikkal.

A betűrendes névnapmutató nem kevesebb, mint 646 nevet sorol fel, de ma már ennek talán alig felét ha lehetne használni. Kit neveznek ma pl. Adolárnak, Febronianának, Pakómnak vagy Valurgának?

Az országos vásárok jegyzéke egész kis helységnevtár. Debreczen szab. kir. városban négy alkalommal tartottak akkoriban országos vásárt: januárban a Remete Antal, áprilisban a Szent György, augusztusban a Nagy Bol-dogasszony és októberben a Dienes napi vásárt. Ezek mindegyike 9 napig tartott, előre meghatározott rend szerint, hogy melyik napon mit lehet kinnlani. A hortobágyi állatvásárt külön tartották, június 20-án.

És legvégül – a hirdetések nem számítva a tartalmi részhez – a választási tilalmi időkről és a különböző pénzemekről s azok átszámításáról tájékozódhatunk.

Nem lenne helyes persze a hirdetésekkel sem lenézni és figyelmen kívül hagyni, több szempontból sem. A régi, tisztos kalmárok nevei mellett rendkívül érdekes adalékokat találunk a szöveges részben az akkori ipari, kereskedelmi, közigazgatási életéről és viszonyokról, és megint csak olyan fogalmakat, neveket, amiket ma már bizony alig-alig vagy egyáltalán nem is értünk. Csak néhány példát: remontoir óra (nem kulccsal, hanem kívülre he-

lyezett kis recézett tárcsával felhúzható óra, vagyis olyan, amelyet ma is használunk, de ami akkor még újdonságszámba ment... az előnyomda akkor „műintézet” volt; akkor is volt már jótállás és árleszállítás; a Neumann cég kétoldalas hirdetési szövege érdekes utalást tartalmaz a kezdődő kapitalizmus viszonyaira; egy fogtechnikus áthelyezte a „fog mű termét”; Nemes Gábor cipész arról értesíti a n. é. közönséget, hogy mindenkor fő törekvését képezte, hogy a külföldi készítményeket kitünő munka és olcsó árak által kiszorítsa és ezen szempontból foglalkoztat nagyszámú munkás személyzetet s ma már azon kellemes helyzetben van, hogy a versenyt teljesen felveheti; „hegyi jegecz” szemüveget ajánl egy látszerész; Kossuth apánk sem szólhat, hogy róla egy cigarettát neveztek el ma, mert akkor „Szent István” czukrozott hashajtó labdacsofot reklamároztak; Csáthy Ferencz a „világ legnevezetesebb könyv- és zenekereskedőivel” állott előnyös összekötetésben; az ismert debreceni „ház”-ak közül a hirdetések is megőrizték néhányuk az emlékét: Huber, dr. Ujfalussy, Gál, Geréby és Stencziger ház.

Ennyit a Debreczeni Képes Kalendárium első számáról, melyet nyomtatott és kiadott Debreczen Szabad Királyi Város Könyvnyomdája, Városház, keresztépület, földszint. Alapítatott 1558-ban.

Zárszóként, ha úgy tetszik ceterum censeo: legyen Debrecennek ismét kiadója! Város, egyetemek, múzeum fogjanak össze és csinálják meg. Ez az ügy nem múlhat anyagiakon, szellemiellen pedig bizonyosan nem fog múlni.

Helytörténeti és egyháztörténeti kiállítás Hajdúhadházon

MOLNÁR AMBRUS

A hajdúhadházi templom előcsarnokában november 1-től 15-ig volt látható az a kiállítás, mely az egykori hajdúváros és református egyháza múltjából idézett részleteket.

Az első tablón a hajdútelepítés előtt a helységben lakó dézsmafizető jobbágyok nevei olvashatók az 1570., 1589. és az 1605. évi urbáriumok és dézsmajegyzékek nagyított fényképmásolatain. A nevek között ma is Hadházon élő családok neve is olvasható. 1551-ben még a római egyház hívei voltak a Hadházon lakó jobbágyok, mert lelkészüket, Péter, „Plebanus Presbyter de Hathaz”-nak írta magát. 1589-ben pedig már a „Pásztor”-nak (református lelkész) adták a dézsma nyolcadrészt, az „octavát”.

A kőfallal körülvett „őcska templom”-ról készült metszetek és fényképek egyúttal a helység lakóinak küzdelmes múltját is idézik. Török-német veszedelmek idején a lőrésekkel ellátott „templomkerítésben” talált menedéket a lakosság. Az 1819-ben készült alaprajzon jól kivehető a templom 1420–1437 között épült egyhajós-szentélyes legrégebbi részének formája, és az 1759-ben, majd 1777-ben elvégzett bővítések. 1896-ból eredeti fénykép mutatja a már akkor tető nélküli templomot, melyet – mivel csakánnyal bontaní a falát nem lehetett – szétrobbantottak.

Az 1847-ben tervezett templom alapkövét ugyanannak az évnek júniusában Péli Nagy Gábor akkori hajdúkerületi főkapitány tette le. A megkezdett templom azonban a szabadságharc bukása után nem épülhetett tovább. A bejárattal szemben levő falon láthatók Szkalniczky Antal műegyetemi építész-tanár 1868–1870-ben egy- és kéttornyú változatban készített, neoromán stílusjegyeket hordozó tervei, melyeknek leegyszerűsített változatát 1870–1873-ban Vecsey Imre debreceni építész-vállalkozó vitelezte ki.

Megdöbentökek a templom 1944 októberében – német gyűjtőgránát által – történt pusztulását idéző felvételek. Az újjáépítés fényképei és dokumentumai között ott látjuk államunk 260 000 forintos segítségének dokumentumait is.

Ez a kis kiállítás eredmény is. Azon túl, hogy a nagyközségi tanács vezetői, a honismereti szakkör tagjai és a lakosság közül sokan érdeklődéssel tekintették meg, szerény hozzájárulás ahhoz az erőfeszítéshez, melyet államunk és a református egyház tettek és tesznek ma egyházi műemlékeink, műzeális értékű tárgyaink felmérésére, ismertetésére és megővésére.

Salétromfőzés írásos emlékei Hajdúböszörményben

BENCSIK JÁNOS

Érdekes adatokat találhatunk a hajdúböszörményi jegyzőkönyvekben a salétromfőzésről. Lévény Debrecen egyik számottevő salétromfőző központ az Alföldön, ezért Böszörményben is jobbára debreceni vállalkozók főzték a salétromot.

Városunkban úgy nyerték a salétromot, hogy a lakóházakból a földet kihordták és kifőzték. *Salétromos legények* végezték mind a föld kitermelését, mind pedig a salétromfőzést (1822). *Salétromfőzőt* (alkalmas épületet) a város építtetett, s vállalkozó *árendálta* esetenként az épületet. Gondját inspektorra bízta, ki felügyelt a haszonvétel rendjére, s az épületre is (1825).

1802-ben feltehetően a háborús helyzet miatt, királyi joggal akarták megkezdeni a főzést Hajdúböszörményben is. A magisztrátus azonban a következő határozatot hozta a salétromfőzés ügyében: „... a salétromos földeknek ásását akár minémű fundusokon szabadon engedjék meg (kéri a főzők); de minthogy az úgy nevezett belső Telkes sessionátus Gazdák a magok telekeiket Fundusaiikat tulajdon Jussal bírják és azok paraszt fundusnak nem tarthatnak, azokat tartozás képpen nem kényszeríthetni, hanem a Belső telken kívül levő Házak földjei és fundusai... szabadon áshatassanak...” Másrészről előfordult az, hogy a legényeknek, kik „e napokon itten olly véggel jelenek meg, hogy a salétromfőzésre a Házakból földeket hordassák ki... a tulajdonos Házok földjeit ki hordani nem engedik...” (1822). Ezért aztán utóbb már (természetesen a hadiállapotok megszüntével) csak olyan helyen kerestek főzésre alkalmas talajt a vállalkozók, ahol kárt nem okozhattak a földmunkával: „Buják János salétrom főző kéri meg engedtetni, hogy a városon le romlott házak földjeit, úgy nem különben a város alatt lévő ganéjos helyeket ásathatassa.” (1828.)

Kötegyáni hiedelemmondák

DÖMÖTÖR AKOS

A népélet egységében érthetjük meg igazán, hogy a műfajok határai valóságban elmosódnak, és a mesék számos hiedelemmotívumot tartalmaznak, a mondák előadása viszont sokszor emlékezteti az olvasót vagy hallgatót a népmesékre. A gyakorlatban élő hiedelmek szorosan összekapcsolódnak magukkal a hiedelemmondákkal.

A transzcendens erőbe vetett hit forrását a népmondák segítségével könnyebben felfedezhetjük. A folklóranagy nehezen tipizálható tartománya számos valláskritikai következtetésekkel járhat az elemzés során. Az elemzés színvonalát a kutató műveltsége, irányát pedig világnézete és őt meghatározó jelleme szabja meg.

Az alábbiakban közölt mondaszövegeket 1961. január 24-től 27-ig tartó időszakban vettem magnószalagra Kötegyánban, nyolc adatközlőtől. Adatközlőim idős korosztályhoz tartoztak már gyűjtésem idején. Legfiatalabb közülük 54 éves, legöregebb pedig 90 éves volt. Ki tudja, hányan maradtak azóta életben?

A mondaszövegek típusszám szerinti meghatározására egyelőre nincs mód, hiszen most készülnek világszerte a katalógusok, amelyeknek alapján egy nemzetközi mondarendszerzés lát majd – évek múlva talán – napvilágot. Meghökkenítő nemzetközi párhuzamokat állapíthatunk meg ilyen mutaték birtokában ugyanúgy, mint ahogy meséink esetében a mesekatalógusokkal.

A folklórszövegeket azonban mindenkor a népélet egységében kell szemlélni. Következtetéseink neveléségesen primitívek maradnak, ha mutatók büvöletében élünk. Látunk kell azt is, hogy bármely népköltészeti anyagközlés szükségszerű hamisítás. Az élet gazdag együttesét képtelenek vagyunk csupán anyagközléssel a maga sokrétű egybefonódásában megragadni. Az élet értékeléséhez és állandó formálásához a szövegek világnézeti elemzése vezet. Szerény anyagközlésem e cél eléréséhez szeretne bizonyos alapot teremteni.

1

Az én gyerekkoromban, az én utcámba lakott egy ember. Széplaki András. Ő mindig azt mondta, hogy egy tüzes kerék mindig ment hazáig utána. – No, és nem égette meg? – kérdeztem. – Mikor rúgtam, mintha ment volna visszafele.

Másszor meg azt mesélte, hogy egy kutya első lábának a lapockájába vágta a kését. Az vót a boszorkány, az a nő, aki azt mondta, hogy fáj a válla. Egy fekete macska mindig kísérte. Egyszer aztán bal kézzel megütötte. Akkor aztán nem követte.

Mikor én egész kis lány voltam, 14 éves koromat töltöttem, alkalmasban voltam egy csendőr őrmesternél Tamásdon, az most Romániában van, de akkor Magyarországhoz tartozott. Ott voltam egy másfél éves, illetve egy óthonnapos mellett, egy kisfiúcska mellett. És ahogy el voltam övele fog-

lalva, s a gyermekkel foglalkoztam akkor, odajött egy idegen, egy vén leányzó, és a vénlány magához vette a gyermeket, puszilta, szeretgette, hát nem gondolt rá ő se, igaz, mi se gondoltunk rá, hogy talán megveri szemmel a gyereket. De olyan nagyon megverte szemmel, hogy a gyerek ettől kezdve nem aludt, nem evett, csak sirt, sirt, sirt.

En amint egy kis nevelődjuka küldtek engem át Zeréndre orvosért és gyógyszerért többször, de nem használt. Mán a gyermek sorvadt, sovány volt, de nem evett, csak sirt, a szülei is borzasztó bánatosak voltak, hogy mit csináljanak a gyermekkel. Már azt hitték, hogy most már meghal. Elküldtek egy nénihez, hogy menjek, hozzam el a bibliát, és abba imádkozzanak, majd keressenek benne valamit, hátha a gyermekek segít.

Azt mondja nekem a néni: – Menjél, kislányom, a szomszédotokban van egy román asszony. Flóra néninek hívták. Menjél, mondd meg neki, menjen el hozzátok és nézze meg a fiút.

En elmentem, és áthívtam az öregasszonyt. Az öregasszony megnézi, azt mondja: – Ejnye – persze románul –, hogy mi történt a gyermekkel.

Es azt mondta, hogy azonnal, de azonnal küldjenek egy csendőrt oda, abba a községbe, ahova az a leány való volt.

Hát tudta az őrmester, mert hozzá ment valami panaszra.

Es akkor ahhoz a leányhoz elmentek, vettek a hajából, az alsószoknyájából, különben azt mondta az öreg román asszony, hogy csak így tudja meggyógyítani, hogyha annak mindenéből vesznek, és megfűstölik a gyermeket.

Es avval megfűstölték a gyermeket. Akkor még nem egészen jól aludt, úgyhogy ez az öregasszony elment két hétig hozzá. Két héten minden este, minden reggel hamut öntöttek neki. Megótták, és az öreg román asszony az újjával keresztet csinált a gyermeknek a homlokára, a talpára, a tenyerére, a hasára, és kilenc cseppet a kilencedik újjával csepegtetett a gyerek szájába. Es a gyermek elkezdett aludni.

A szülők most már kezdtek reménykedni, a gyermeknek nem kellett orvos, az öreg román asszony így meg tudja gyógyítani.

Az így ment két héten keresztül minden este, minden reggel, és azt a vizet, ami a pohárba vót, azt nem szabad volt semmibe se kiönteni, hanem az ajtó sarkánál vót egy kis kék leszúrva a küszöbre, és arra öntöttük mindig a vizet.

– Ejnye – asszonya az öreg román asszony a gyermek anyjának, hogy most már a gyerek kezd aludni. – Próbálja meg! Szoptassa meg!

Es az anya megszojtatta a gyermeket, de a gyermeknek nem volt szabad felélvézni, emészteni, aztat ki kellett hányatni belőle.

Akkor aztán, mikor két hét eltelt, azt mondja a román asszony. Adott a gyermek szájába söt. Mondja az anyjának, hogy szoptassa meg a gyermeket. S a gyermeket megszojtatta, akkor az öregasszony megfogta a gyerek két lábát és felhajtotta. Felhajtotta két lábánál a gyermeket. Akkor az az étel, amit a gyerek evett, az mind kijött belőle. Es azután rendszeren szoptathatta az anyja, s a gyermek meggyógyult, teljesen egészséges lett.

Azt mondta az öreg román asszony, hogy neki ne fizessenek semmit se. Adtak neki négy fillért, mert csak ennyit kért, azt mondta, hogy átdöbja a keresztútján. Hanem, amikor a fiú felő, a fiú fizessen meg neki.

Elmondta: Cseh Ferencné Papp Mária, 59. é., htb. (férje nyugalmazott vasutas) 1961. január 26-án.

2

Úgy mondta a nagyapám, hogy hallotta az utcán, megy utána (valaki), de nem látott senkit a háta mögött. Egyszer csak elesett.

„Mentem az utcán – így mesélte nagyapám – és ahogy néztem balra, láttam egy veres tehenet. Hát ahogy felemeltem a botomat, eltűnt a veres tehén. Ahogy mentem, megint megláttam a veres tehenet, de nem bántott.”

Az öregek sokat meséltek a babomás világról.

Remekki Katiről mondták, hogy olyan tudákos asszony volt, ha az elhatározta, akkor nem aludt el az illető. Egy asszony rá is fizetett. Nina néni majdnem belezavarodott, hogy meg akarták véle a boszorkányságot tanítani.

Ha valaki összeveszett valakivel, és az a valaki elment a boszorkányhoz, megfizette a boszorkányt. Ha a boszorkány nem tudta az illetőt megmontani, megmontotta a tehenet. Ha aztán az illető elment a boszorkányhoz, és fizetett, akkor meggyógyult, vagy a tehene tejet adott.

Váci Bálintné is nagy boszorkány volt: ő varázsolta el a kigyókat sip-szóra a földesúr két lányának.

Elmondta: Nemes Mihály, 54 é., földműves, 1961. január 26-án.

3

Volt Váradon egy fiatalember. Ha annak az édesanyja nem itatott vele szeszes vizet, nem aludt el.

Egyszer jött hozzám egy gyerek. Nagyon szeretgettem. Egyszer elkezdett a gyerek betegeskedni. Azt mondták, hogy én igéztem meg.

Rögtön húztam ki a hajam: – Itt van, gyűjtsátok meg!

Kísült, hogy saját nagyanyja rontotta meg.

Elmondta: Cseh Ferencné Papp Mária, 59 é., htb., 1961. január 26-án.

4

Aki foggal született, azt táltosnak hívták. Most a bába rögtön kiszéri a fogait, ha van a gyerekek foga. Azért nincsen ma táltos.

A boszorkányságot egyik a másikra hagyta. Az ingét, gatyáját megszerették, úgy rontották meg.

Gyulaváriban tudok egy embert, hogy nincs rajta egyetlenegy szőr se. A felesége rontotta meg, mert el akarta hagyni, mert a felesége sok szeretőt tartott.

Szent György napján ki kellett menni a temetőbe. Egyszer egy kerítést csináltam, ott háltam, annál az asszonynál. Az úgy összeomlott alattam.

– Mi az? A pokolból jössz? – asszonya.

Négy asszony meg nevetett az ablak alatt. Bálint Jánosné volt ez a boszorkány, de sokakkal elbánt.

Elmondta: Ladányi János 76 é., földműves, 1961. január 27-én.

5

Na hát én laktam egy szalontai gazdánál. Annak vót egy napasasszonya. Annak a gazdának vagy húsz darab tehene vót. Mikor kiment a legelőre, minden tehén felnyújtotta a fejét, egy se legelt.

Majd este elmentem fejéskor. Egy levelet küldött a menyem. És akkor egy tüzes patkót tartott a tőgyihe, egy csipkefával ütötte a tehenet. És akkor azt mondta, hogy: – A te gazdaasszonyod ugrál, nem a tehén!

Három napig az asszony nem tudta a tehenet megfejni. Mikor kijött az asszony, felvetette minden jószág a fejét. Aznap este tudta megfejni.

Mikor mentek haza a városba, Szalontára, három lova vót befogva a kocsiba. Mikor felültek a kocsiba, nem ment a ló suhava.

Azi mondta a menyének: – Ereszd el a lovat, hadd menjék e!

Akkor közénézett a lónak, úgy ment, mintha puskából lötték volna. A kocsis nem tudta volna megállítani a lovat. Az embert megétette töltött káposztával. Egy évig vót benne.

Egy tudós ember, Világoson, igazította helyre őket. Minden ruhadarabjukból kellett vinni, úgy gyógyította meg a napasszonyt.

Elmondta: id. Ungvári Lajos, 67. é., pásztoreMBER, 1961. január 27-én.

6

Az öreg Fábián István ha bosszús volt, megbabonázta mások lovát, akkor az akárhogy igyekezett, nem tudott tovább menni. A Körösön keresztülment, de nem merült el. Csak a cirkuszban lát az ember olyat. Azt nem minden ember tudta megcsinálni. Tiszta fekete tyúknak a tojását hóna alatt költötte ki. Azért volt olyan nagy ereje.

A faluban volt néhány, aki meg akarta tanulni a boszorkányságot. Három lány: Sárközi Maris, Besenyi Zsuzsi egy Micskére való román embertől tanulta a boszorkányságot. Tudták, hogy közülük egynek meg kell boldulnia. A Besenyi Zuzsi megzavarodott: a ház közepire volt láncolva, mert mindenkit megölt volna. Úgy tudom, mert onnan temettek egy öregasszonyt. Megrontották az embereket, teheneket. Felültek a sóprűre, bejárták a hét falut.

Csökmön összegyűltek ezek az asszonyok meg emberek. Vót ott 15–20 asszony meg ember. Jánki János gulyás vót ott a temetőbe. Tán bal kézzel kellett volna megkapni a boszorkányt, de ő jobb kézzel kapta meg. Akkor szívéhez kapott, és meghalt. Egész hónapig mindig nyomkodta a boszorkány, pedig a veje volt. Megpróbálta megfogni. Ha át tudta volna dobni a kötelet a gerendán, akkor el tudta volna fogni a boszorkányt.

De mégiscsak Kati néni halt meg először. A tehéntől teljesen elvették a tejet. Tövisvesszővel verték meg Kati nénit, amikor a tehénbe bújik. Akkor adott tejet a tehén, mert a boszorkányt verték meg. Jó erős csipkékával verték meg a tehenet. A Remecki Kati beteg lett.

Persze csak az tudta megverni a tehenet, aki maga is értett a boszorkánysághoz.

Váci Sándor össze tudta szedni a kígyót. Egy forintot kapott. – Ne nyúljanak hozzá! – kiáltotta.

Elmondta: Szokai Sándor, 76 é., földműves, 1961. január 25-én.

A „Sóstói Falumúzeum” helyzete

ERDÉSZ SÁNDOR

A sóstói Falumúzeum szervezését 1964 júliusában indítottuk el. Ekkor a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága kéréssel fordult a Nyíregyháza városi Tanácshoz, hogy a városhoz tartozó Sóstó-gyógyfürdő területén 5–6 kh területet adjon át múzeumi célokra. Kérésünk támogatásra talált, s a városi tanács 1964. szeptember 1-én 5–6 kh területet jelölt ki részünkre. Ez a háromszög alakú rész, melyre ideiglenes területfelhasználási engedélyt is kaptunk, ideális helyen, Sóstó-gyógyfürdő központjától mindössze 200 méternyire fekszik, a tanácsi üdülő és a kisvasút között.

Tervezési munkákkal kezdtél fogva sok nehézségünk volt. Először a Szabolcs-Szatmár megyei Beruházási Vállalathoz fordultunk. Kezdetben vállalták a tanulmányterv és a beruházási program elkészítését, de egy évvel később, midőn megismerkedtek az egyszerűnek nem mondható múzeumi tervezési feladatokkal, lemondtak róla. Ezt követően, 1969 tavaszán a Nyírtervhez fordultunk. A Nyírterv igazgatójának közbenjárására, a múzeum engedélyt kapott arra, hogy külső munkatársakkal tudományos előtervet készíttessen. Az előtér tulajdonképpen a tanulmányterv nyers, ömlesztett formája volt. Az előtér alapján a Nyírterv összeállította a sóstói Falumúzeum tudományos programját, melyet kétszeri megvitatás után, kisebb-nagyobb módosításokkal az illetékes szervek jóváhagytak. A végleges beruházási program előreláthatólag 1971 második felében készül el. Megjegyezzük még, hogy minden néprajzi objektumról készül egy-egy bontási-felállítási dokumentáció és egy-egy ténykép-dokumentáció.

A kivételzéssel még nehezebb helyzetben vagyunk, mint a tervezéssel. Mások tapasztalatain okulva, elképzelésünk az volt, hogy múzeumi építőbrigád szervezése helyett egy vállalatot vagy ktsz-t kérünk fel arra, hogy a Falumúzeum megvalósítására állandó jellegű speciális munkabrigádát állítson össze. Mint várható volt, ilyesmire nagyobb vállalatok nem vállalkoztak. Majd 1969 tavaszán a Nyíregyházi járási Tanács mellett működő költségvetési és építési üzemmel tárgyalunk, azonban 1969 december közepén ők is lemondtak erről a munkáról. Majd, 1970 tavaszán a Nyíregyházi Tempó Ktsz vállalkozott egy felvonulási épület építésére és három darab néprajzi objektum áttelepítésére. Közbejött a szamosközi árvíz, melynek következtében az építőipari kapacitás a megyénkben erősen megcsappant; ez a munka ez ideig csak félig készült el.

Nyíregyháza város – a bokortanyáival – igen terjedelmes. A város északi részén fekszik a sóstói erdő. Sóstóhegy (szórványtelepülés) és Sóstó-gyógyfürdő. Könnyen megközelíthető az erdőt átszelő új műúton, a Falumúzeum mindössze 4 km-re van a város központjától. A helyi buszjárat 20 percenként közlekedik.

Sóstó-gyógyfürdő fejlesztése a város kiemelt programjaként szerepel, a közeli években itt újabb szálloda, fedett gyógyfürdő, üdülő épületesor, kempingtábor és nem utolsósorban Falumúzeum létesül. A Falumúzeumtól észak-

ra eső terület építési tilalom alá esik, adva van tehát számunkra a további fejlesztés lehetősége is. A terület két részből áll, a két rész között árok húzódik. Az első rész már teljesen a múzeum tulajdonában van. Ebből 1 kh 1461 négyyszögöl területet kisajátítással kaptunk meg. Ez állami tartalék-terület volt. 1224 négyyszögöl magántulajdont megvásároltunk. A második rész kisajátítását 1972-ben szeretnénk megkezdeni. Az első rész betelepítését 1971–1972-ben végezzük el, terveink szerint, s 1972. május 1-én nyitnánk meg a Falumúzeum első részlegét. A Falumúzeum teljes felépítése még 5–6 évet vesz igénybe.

Mielőtt a Falumúzeumba javasolt épületeket kiválasztottuk volna, tanulmányoztuk a megye népi építészetének történetét, földrajzi helyzetét. Ezt a vizsgálatot Erdélyi Zoltán, Erdész Sándor és Mendele Ferenc végezték. A megyét öt nagyobb földrajzi, építészeti zónára osztottuk. Ezen belül próbáltuk meghatározni egy-egy tájegység jellegzetes arculatát, néprajzi és népi építészeti profilját. A megye két nagyobb tájegységét – Nyírséget és Szatmárt – több építménnyel képviseltetjük, míg a többire csak egy-két telekkel vagy egy-egy önálló építménnyel utalunk.

A Nyírségi Falumúzeum tervezésénél két alapvető, a további feladatokat meghatározó szempontot vettünk figyelembe, mindkettő a területünk társadalmi-néprajzi jellegéből adódik. Lényeges követelményként jelentkeztünk egyrészt a társadalmi rétegződés érzékeltetése, másrészt a területünkre jellemző kismesterségek, műhelyek bemutatása.

A társadalmi rétegződés illusztrálására legnagyobb tájegységünk, *Nyírség* a legalkalmasabb. A néprajzi szakirodalom is szól arról, hogy itt volt a legtöbb földház, de bőven akadt kismesei kúria, földesúri kastély is. Ebből adódó feladat: a szegényparaszti, kispaszti és kismesei telek bemutatása. A Néprajzi Múzeum javaslatára a középpaszti telek bemutatásá-
tál elálltunk, mivel más tájegységekről két hasonló rangú háromszatú, lakóház áttelepítését tervezzük. A *szegényparaszti* telek egy kéthelyiséges földházból és földistállóból áll. Elsősorban a még meglevő paszabi földház áttelepítésére gondolunk. A *kispaszti telekre* kéthelyiséges lakóház, disznóól és krumpliverem kerül. A kispaszti objektumokat Nyírpirisről kívánjuk beszerezni. A *kismesei portákon* általában egy 7–9 helyiséges lakóház, e mellett cselédház, kamra magtárral és pincével, istálló, pajta, göré és más kisebb építmény található. Ennek a portának a megépítését, elsősorban magas költségei miatt, a legutóljára hagyjuk.

Mint tájegység, Nyíregyháza környéke Nyírséghez tartozik, mégis a nyíregyházi bokortanyákon élő nép – származására való tekintettel – más néprajzi csoportot képez. A *tirpák tanya* bemutatását nemcsak az indokolja, hogy hazánkban máshol ezt a tanyatípust nem találjuk meg, hanem az is, hogy itt egy speciális önellátó, gazdasági paraszt-üzemszervezési egységet lehet bemutatni. A tirpák lakóház tüzelőberendezése erősen eltér a nyírségitől. Gazdasági épületeire a sokféle „szín” jellemző. A lakóház mellett a tirpák tanyába kerülne az istálló, nyári tshénszín, karám, tengerikas, disznóól, pelyvás, törekes, hodály, tyúkszín, talyigás szín, kocsiszín, műhely, galambdúc. A tirpák tanya szinte mindenütt három részre tagozódik. Az első része az előudvar vagy zöld udvar. A zöld udvarból szakítják le a ház körüli virágkertet, szőlőlugast; az istálló mögötti csűrőskertet. A második rész a „holónya”, vagyis a szérűskert. Hátral van a gyümölcsöskert, melynek elejére gabonás-krumplis és répásvermet ástak.

Szatmár a megye második nagyobb tájegysége. Itt a faépítésnek hagyományai vannak. Építészete kapcsolatokat mutat az erdélyi területekkel, elsősorban ácstechnikában, az épületek szerkezeti megoldásaiban, például a

magastető itt is domináló forma. Ezen a vidéken a famesterség magas szinten állott, erről tanúskodnak a haranglábeépítők vagy a szárazmalom-készítők munkái. A szatmári tájegységet egy kispaszti telek képviselné. Erre kerülne egy háromhelyiséges lakóház, istálló kamrával, disznóól, tyúkgöré, málékas, abora, csűr, méhes, szelep, szilvaaszaló és favázás magtár. A szatmári néprajzi objektumokat elsősorban Botpaládáról kívánjuk áttelepíteni.

Harmadik tájegységünk a *Mezőség*. Az itt élő nép gazdasági kultúráját a földművelés és az állattartás, valamint a tiszai halászat adja meg. Célszerűnek látszik egy Tisza menti halásztelek bemutatása, valószínűleg Tiszadarádól. Terveink szerint a halásztelekre kerül egy háromhelyiséges lakóház és egy „halverem”-nek nevezett kútgyödör.

Rétköz. Ezen az egykor vizenyős területen speciális gazdálkodást folytattak. Az állattartás és a gyűjtögetés adta a megélhetés fő forrását. Rétközre jellemzőek voltak a sövényfalas, mereglyés lakó- és gazdasági épületek, aránylag nagy istállóval és különálló sütőházzal. Egy besztereci kőosztatú lakóházat telepítünk át, a hozzátartozó melléképületekkel együtt.

A *Beregi Tiszahát* építkezésének bemutatását a Néprajzi Múzeum nem javasolja, elsősorban a tervezett rekonstrukciós „lábasház” körüli kutatások elégtelensége miatt.

Ugyancsak kérdéses, tisztázatlan még a „faluközpont” megvalósításának ügye. Faluközpontra szükségünk van nemcsak tudományos, hanem népművelési szempontok miatt is. A faluközpontban, vagy közvetlenül hozzá kapcsolódóan kapna helyet a „műhelysor”, melyben Nyíregyháza és Nyír-bátor jellegzetes kismesterségeit – természetesen teljes eszköztanyájával és termékeivel – mutatnánk be. Elsősorban csizmadia-, gubaszövő-, fazekas-, kalapos-, kovács-, kötélverő-, mézeskalácsos, pipakészítő és szücsműhelyekre gondoltunk. A későbbiek folyamán a faluközpontba kerülhetne egy harangláb, esetleg templom is, a nagyhálási gabonarakár, szárazmalom, csárda, s talán egy-két parasztház.

Osszegezésül el kell mondanunk még, hogy Szabolcs-Szatmár népi építészete elsősorban az alföldi építkezési módhoz igazodik, s ezt a tényt a falumúzeum tervezésénél figyelembe kellett vennünk. Azt, hogy Erdély építészete milyen hatást gyakorolt, úgy érzem, megfelelően sikerül majd érzékeltetnünk. Ugyanakkor nem hallgathatunk arról, hogy területünk népi építészetében még igen sok a feltárára kíváncsi részlet, különösen ha az egyes épülettípusok elterjedési határainak kérdéséről esik szó. Úgy vélem, hogy a sóstói Falumúzeum nemcsak Nyíregyházának, hanem a magyar néprajztudományak is fontos létesítménye lesz.

Bábák esküje Hajdúböszörményben

SCHRAM FERENC

Ha a XVI. századtól kezdődő püspöki vagy superintendensi vizsgálatokról felvett jegyzőkönyveket olvassuk, feltűnik, hogy minden felekezet papjának törekednie kellett, hogy felekezetének saját bábája legyen, főleg egyes vallási helységekben. A vizsgálatot tartó főpap ezt szinte minden esetben számon kérte, tudakolva egyúttal, tud-e szükségben a bába keresztelni. Azért tartották ezt fontosnak, nehogy katolikus szülők csecsemőjét református szertartás szerint – vagy fordítva – kereszteljen meg a bába, aki mindenesetre elsőnek látta, ha az újszülött életképtelen. Az akkori fejletlen egészségügyi viszonyok közt gyakran még a templomig sem értek volna el a csecsemővel, különösen, ha az a negyedik-ötödik faluban volt, tehát a bába megkeresztelte. Ennek emlékét őrzi ma is az az ország számos helyén élő szokás, hogy a kisdedit fürösztéskor leönti vízzel. Ilyenformán tehát bizalmi személynek számított a szülőasszonyok mellett segédkező nő, akinek a hatóság jóindulatát is birnai kellett. Nem volt ez alól kivétel a Hajdúság sem, melynek protocollumai az alábbi esküformát megőrizték számunkra. A magistratus engedélye volt szükséges városokban a bábái hivatal gyakorlásához, mely meg is eskette az alkalmasnak talált és bábának ajánlkozó nőket.

Végigolvasva az esküt, látjuk, hogy „az élet három szüksége” közül az elsőnél szokásos babonákat igyekeznek mérsékelni, mint a bővülés és varázslás kerülésére való kitétel és a rendkívüli orvosságok mellőzésére való felhívás mutatja.

A két világháború között kivesző szokás, hogy a keresztelőre, pontosabban a *paszulinak*, *csóknak* nevezett keresztelői vendégségre a kiszemeltek meghívása is a bába feladata.

Még két vonás rajzolódik elénk az esküből, nevezetesen, hogy nem szabad válogatnia a kliensekben, hanem szegényhez, gazdaghoz egyaránt el kell mennie a bábának, akihez csak hívják az utcában, illetve körzetében, s minden tudományát latba kell vetnie a fiatal anya és újszülöttje érdekében. Emellett az általánosnak ható körülmény mellett sokkal érdekesebb a másik, a negatívum, hogy ti. míg az eddig ismert történeti adatok zöme a honoráriumot szabályozza, addig itt erről szó sem esik. Nem azért, mintha teljesen szabad egyezkedés tárgya lett volna, hanem a helyi szokás alakította ki, melybe a hatóságok csak akkor szóltak bele, ha a bába túl sokat követelt.

Az alábbiakban betűhíven közöljük a debreceni levéltárban őrzött *Hajdúkerületi Jegyzőkönyvek* II. kötetének (1670–1794) 451. foliójára írt eskümintát.

Bábák hiti formája

Az igaz Isten, ki Atya, Fiú és Sz. Lélek tellyes Sz. Háromság egy bizony örök Isten, hogy a bábáságban hiven és igazán el jársz, ebben a te

hivatalodban leg először az Isten dicsőségét, magad lelked idvességét előted forgatod: erre való nézve el távoztatsz minden örögi mesterséget, bővölést, varázslást, annak idejében szegénynek, böldegnak, lakosnak, jövevénynek egy aránt szolgálsz, minden hátrálás nélkül, a beteg körül nem rendkívül való, hanem rendes füvekből, fából készült orvossággal élsz: a keresztelő vizet tisztán adod elől, a kereszt atyáknak s anyáknak hivogatásában semmit el nem mulatsz, valamint az atyák és anyák elődében adják a rendes idő alatt; mind az anyának mind a gyermeknek tisztogtatásában szorgalmatos léssz, és semmit el nem mulatsz, valami azoknak hasznokra, és meg gyógyulásokra czéloz, minden teheccséged szerint azon igyekezel, hogy ezen hivatalodat mennél Istenesebben folytassad. Isten téged úgy segéllyen.

Anno 1765 die 2da Julii Szalainé bábaságra adjuráltatott.

A restauráló laboratórium története

DITRÓI BÉLANÉ

„Amilyen fontos a muzeális tárgyak gyűjtése, éppen olyan fontos azoknak a jövő számára való biztosítása”, hangoztatta dr. Sőregi János, a Déri Múzeum ny. igazgatója a közgyűjtemények felügyelő bizottsági ülésén 1937-ben. Majd a városi tanácsnak írásban benyújtott javaslatában azt fektette le, hogy a tudományos feldolgozás alapfeltétele a restaurálás. Ahhoz, hogy a tudományos feldolgozás és a jövő számára a tárgy megmentése lehetővé váljék, alapfeltétel egy restauráló, konzerváló laboratórium létrehozása. Az elgondolás megvalósítása nem volt egyszerű feladat. Szükségességéről elismerően és pártfogólag nyilatkozott a város vezetősége – a múzeum akkori felettes hatósága –, mégis kitartó akarásra volt szükség, hogy a dédelgetett, de nem öncélú terv eljusson odáig, hogy az induláshoz szükséges költségfedezet rendelkezésre álljon, amivel lerakták az alapjait a vidéki múzeumok első restauráló laboratóriumának.

A berendezéshez legfontosabb volt a helyiségek kijelölése. Akkor még nem volt ismert a konzerválás-restaurálás menete, így gyakorlat híján piszkos munkának könyvelték el. Ezért a tulajdonképpeni munkatermek helyéül két alagsori helyiséget jelöltek ki (a mai asztalosműhely) és a vegyszerdolgozó a földszinten (a mostani természettudományi raktár) nyert elhelyezést. A fényképsz laboratórium terve is ezzel egyidejűleg született meg, s ugyancsak az alagsorban gondolták üzemeltetni. 1938-ban megkezdődött ezen helyiségek berendezése a legszükségesebb bútorrattal és felszereléssel, valamint a gáz-, víz-, villanyvezetékek beszerelése. A továbbiakban természetesen felvetődött egy szakember alkalmazásának a kérdése, mivel a laboratórium csak ez esetben láthatja el feladatát. Megindult tehát az „akció”, hogy Hegyi Zoltán vegyész-tanárt próbaszolgálatra felvegyék. Személye azért vált indokoltá, mert a berendezés munkálataiban ő segített az akkori igazgatónak, aki saját felszereléseinek kölcsönadásával is az üzemelés megindulását gyorsította. Több hivatalos levélváltás eredményeként Hegyi Zoltán vegyész-tanár 1939. október 1-től szerződéses alkalmazottja lett a városnak, s a múzeumi laboratóriumok vezetésével bízták meg. Ezeket a laboratóriumokat nagy költséggel, sok fáradsággal és az akkori idők modern követelményeinek megfelelően a háborús viszonyok korlátozó hatása miatt csak 1940-re tudták berendezni.

Jóformán alig indult meg a múzeumban az állagmegóvási munka, amikor Hegyi tanári kinevezést kapott, s 1941. március 31-én megvált a múzeumtól. Különben is szakvezetés nélkül maradt volna a laboratórium, mert ugyan ezen időben érkezett a belügyminiszter 14 044–1941. IV. sz. leirata, mely szerint Hegyi Zoltán szerződéses alkalmazatásához 1941. június 30-a után nem járult hozzá.

Hegyi távozása után szakember nélkül a laboratóriumok téltelenségre szorultak, s ismétetlen születtek az akták, és folytak a megbeszélések a város vezetőségével, a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségével a zavartalan munkamenet biztosítása érdekében. Felvetődött egy olyan javaslat is, hogy a

múzeumi állást egy városi vegyész állással kapcsolják össze, ezért a leendő alkalmazottnak vegyész diplomával kell rendelkeznie. A város vezetősége és a múzeum igazgatója megkereste ez ügyben dr. Bodnár János egyetemi tanárt, az Orvosi Vegytani Intézet igazgatóját, aki ígéretet tett, hogy a leendő állás betöltésére egy megfelelően képzett tanítványát fogja ajánlani. Közben a múzeum amúgy is igen nagyszámú, több évtizedes anyaga egyre gyarapodott, megvolt a laboratórium, ahol a munka szünetelt, s ismételt kerültek a belügyminiszter csak 1942 októberében engedélyezte egy szerződéses alkalmazott felvételét. (148 796–1942. BM IV. sz., illetve 30 082/1942 eln. sz.) Az engedélyező okirat birtokában végre konkretizálni lehetett ezt a régóta húzódozó ügyet. Többszöri tárgyalás és helyszíni szemle után, az eddiginél alkalmasabb helyet jelöltek ki a restauráló laboratórium számára – ahol a munka azóta is folyik.

Dr. Bodnár János dr. Szép Ödön egyetemi magántanárt bízta meg a laboratórium újrászervezési munkáival, a laboratórium vezetésével, üzembe helyezésével, aki a tényleges munkálatokat 1942. november 1-én meg is kezdte. A szóbeli megállapodást 1943. április 2-án követte az írásbeli szerződés, melyet a város képviselőjében a polgármester (Dr. Kőlcsey Sándor), a tudományegyetem képviselőjében az Orvosi Vegytani Intézet igazgatója (Dr. Bodnár János) kötött a Déri-Múzeum konzerváló és preparáló laboratórium vezetésének felügyeletére, irányítására és ellátására vonatkozóan a polgármester 48 065/1942. eln. sz. határozata és szóbeli rendelkezései alapján.

A szerződés 10 pontból áll, s teljes körű tekintettel felelői az elvégzendő feladatokat, meghatározza a munkaidő-beosztást, megállapítja a tisztelődíjat mint javadalomkiegészítést a vegytani intézet által átengedett mindenkor laboratórium vezetője – ez idő szerint dr. Szép Ödön – részére, foglalkozik a szerződés megszűnésének lehetőségeivel. Lefekteti a szerződő felek köteleseit és jogait. A szerződés kimondja: „Míg a város egyelőre a szükséges laboratórium vezetésére alkalmas szakemberrel nem rendelkezik... Dr. Bodnár János vállalja a múzeumi laboratórium... legfelsőbb szakfelügyeletét... és dr. Szép Ödön egyetemi magántanár, laboratóriumvezető a laboratórium üzembe helyezésének, üzemben tartásának, illetve az összes szükséges múzeumi értékek konzerválásának és prepalálásának tényleges munkálatait végzi... később pedig, illetve ha dr. Szép Ödön a vegytani intézettel megvált, vagy tartósan bármilyen címen akadályoztatva lenne, a város polgármesterével egyetértésben kijelölendő, s a vegytani intézet állandó alkalmazásában álló más alkalmas személyt – átengedi a Déri Múzeum laboratóriumának üzembe helyezésére, üzemben tartására és a laboratóriumi munkák ellátására.” (Idézet a szerződés szövegéből.)

A szerződés megkötése jelentős eredmény volt annak a kitartó, állhatatos munkának, amelynek kezdete a restauráló laboratórium létrehozása, majd szakszerű üzembe helyezése volt. Azért beszélünk itt most kezdetről, mert bebizonyosodott, hogy ezzel a néhány indulással egy végeláthatatlan folyamat indult meg. A múzeum hovatartozandóságának jogi helyzete a laboratóriumot is érintette. A berendezés idején a restaurálás a nullpontról indult, a vegyész, illetőleg a vegyipar ugrásszerű fejlődése természetesen hozta magával a restaurálási, konzerválási eljárások egyre jobb és tökéletesebb módszereit, s mindig több és több gépi felszerelés szükségességeit.

A restauráló laboratórium 1942-ben történő, épületen belüli áthelyezése – a jelenlegi helyén működő műhely – új berendezés szükségességét jelentette. A bútorzatlan való végleges ellátottság 1950. évre fejeződött be, jelentős pénzügyi beruházásokkal. (Az azóta történt változások már kisebb jelentőségűek, kényelmi szempontot szolgáló szűpítések.)

1944-ben az épületet ért bombakárok a már berendezett laboratórium-ban is rombolásokat okoztak, miáltal a felszerelés tökéletesítésére, bővítésére tervezett összeget a helyreállításra kellett fordítani. Ebben az időszakban a gyakorlati munka is mentési, és nem tervezési feladat volt. Nem az addig begyűjtött és még nem kezelt muzeális anyag konzerválása, hanem a romok alól kimentett, beázott tárgyak sürgősségi sorrendben történő munkába vétele.

A szerződésben megnevezett dr. Szép Ödön Budapestre kapott kinevezést 1948 februárjában. A szakfelügyeletet ellátó dr. Bodnár János egyetemi tanár egy másik tanítványát, Ditrőiné Sallay Katalint, az Orvosi Vegytani Intézet gyakornokát bízta meg a fent említett feladatok ellátásával – 1948. február 2-től szóbeli, majd 1949. január 1-től írásbeli megbízás alapján – az érvényben levő szerződés pontjaiban foglaltak szerint.

A kulturális szempontok parancsolóan megkövetelték a kiállítások berendezését, s 1949 augusztusában az országban másodiknak nyitotta meg kapuit a Déri Múzeum a látogatók előtt. A munka zavartalan biztosítása és folyamatossága érdekében a Kögyűjtemények Országos Főfelügyelőse (KOF) javaslatot tett arra, hogy a laboratóriumban dolgozó munkatárs teljes munkaidőben legyen a Déri Múzeumban foglalkoztatva. A város akkori vezetése a javaslatot elfogadta, a szerződést Ditrőiné Sallay Katalinnal kötötte. Módosítás mindössze a javadalmazás összegében történt, és annak megszövegezése, mely szerint az 1950. évi költségvetésben előirányozták a rendszeresített restaurátori státust is.

1946-tól Menyhárt József festőművész, mint a város I. o. adótisztje, szolgálatára a Déri Múzeumhoz lett beosztva, de évekig a rajztudása alapján foglalkoztatták. A restauráló laboratóriumba 1951-től nyert beosztást, jöellehet 1948-ban elsők között végzett el egy restaurátor-tanfolyamot. 1951-től mint általános és képzőművész restaurátor dolgozott, 1961. január 1-én történt nyugdíjaztatásáig.

A múzeumok 1951. január 1-én történt államosításával megoldódtak a korábban hivatalos levelezésre okot adó személyi és státus problémák, melyek a rendszeresített vegyészrestaurátori állás szervezése és betöltése körül 1938 óta zajlottak. A megoldás várakozáson felül sikerült, mert a vegyész-restaurátor mellé az államosítással egy képzőművész-restaurátort is kapott a Déri Múzeum. Voltak tehát már szakemberek, s a tudomány akkori állása szerint a felszerelés is megfelelően bizonyult. Mégis a központosított irányítással évekig hátrányos helyzetbe került a Déri Múzeum laboratóriuma. Az állami kezelésbe vett, jelentősebb gyűjteménnyel rendelkező többi vidéki múzeumban ugyanis semmilyen konzerválási, restaurálási lehetőség nem volt, sem jól, sem hiányosan felszerelt műhely, sem szakember, aki a tárgyak kezelését végezhetné volna. Ezért máshol teljesen meg kellett teremteni a feltételeit a tárgyak kezelhetőségének, vagy esetleg a kezdetleges állapotot kellett fejleszteni. Ezekkel egyidejűleg létrehozta még a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK) keretein belül egy Központi Laboratóriumot, ahol egy nagyobb létszámú gárdát neveltek ki az egységes kezelési módok elsajátítására. (Mint említettem, 1948-ban már volt egy háromnapos restaurátor-tanfolyam, de az ezen részt vevők száma nem volt elegendő az újonnan létesített műhelyekben folyó munkálatok véghezviteléhez.) Az MMOK műhelye pár évi munkálkodás után megszűnt, az ott dolgozók többnyire az országos múzeumok állományába kerültek. Átmenetileg a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátori osztálya vette át a MMOK-labor szerepét, itt képezvén ki az alapismeretekre az ilyen munkakörben foglalkoztatott új munkavállalókat, illetve az anyagbeszerzés nehézségeit felmérve segítségükre voltak a vidéki műhelyeknek a vegyszerigényeik kielégítésénél. 1–2 év elteltével meg-

szűnt ez a lehetőség is, s a laboratóriumi munka folyamatossága érdekében most már nem a műhely szervezési ügyeiben, hanem a vegyszerellátás biztosítása miatt folytattunk kitaró levelezéseket a szállító cégekkel.

Az 1960-ban létrehozott Technológiai és Muzeológiai Osztály a kezelési módok elvi és gyakorlati iránymutatásával felbecsülhetetlen jelentőségű segítséget, támogatást jelentett. Napjainkban is hathatós támaszunk alaptanfolyamok és tanműhelygyakorlatok szervezésével.

1962-ben bekövetkezett decentralizálás kapcsán a vidéki múzeumokat a megyei tanácsok kezelésébe adták. A Déri Múzeum restauráló laboratóriuma felszerelését tekintetében azzal, hogy az 1950-es évek állapotában megrekedt, messze lemaradt az újabban létesült műhelyek mögött. Az elvi jelentőségű képzéssel léptést tartottunk ugyan, de gépi felszerelés hiányában igen nehéz volt gyakorlatban keresztülvinni azok alkalmazását. S bár már nem tartozunk közvetlenül a Művelődésügyi Minisztériumhoz, a további, az új módszerek alkalmazásához szükséges felszerelésekkel mégis a Múzeumok Központi Cezdasági Igazgatósága látott el bennünket.

Személyi ellátottság tekintetében is rosszul alakult a laboratórium helyzete. Mivel a besorolási kategória szerint a Déri Múzeum mindkét restaurátora tudomány főmunkatársi besorolásban volt (az 1962. évben kiadott új némenklátúra bevezetéséig), a Menyhárt József nyugdíjba vonulása után megüresedett állást muzeológus – és nem restaurátor – munkatárssal töltötték be. 1961-től tehát 1 fő foglalkozott állagmegóvással, majd 1968. február 1-től 1 fő 4 órás kiegészítő munkaelet kapott a laboratórium Nagy Sándor személyében, aki 1969. január 1-től 8 órás főfoglalkozású dolgozója lett a Déri Múzeumnak 1970. szeptember 1-ig, amikor a hajdúböszörményi múzeum restaurátor műhelyébe lett áthelyezve. 1969. szeptember 1-től Hadas Gyuláné kémia-biológia szakos tanár került a Déri Múzeumba restaurátornak.

A restauráló laboratórium rövid történeti áttekintése és közel negyedszázados tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy az állandóan fejlődő restaurálás tudománya mellett véglegesnek mondható, jól felszerelt laboratórium nincs, csak az adott helyzetben legfeljebb kielégítő. Mindig lesznek újabb igényeink, melyek az újabb, s mindig jobb eljárásokat segítő gépi berendezések. Mert csak ilyen segítséggel és a megfelelő képzésű restaurátorok létszáma növelésével tudjuk fokozatosan felszámolni azt a közel 30–40 év kezdeti lemaradást, amikor a múzeumi gyűjteményeket csak tárgyi anyaggal gyarapították, de állagmegóvásukról semmilyen gondoskodás nem történt.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a múzeumi anyag állagmegóvása érdekében tett erőfeszítések az elmúlt évtized legnagyobb eredményei közé tartoznak a magyar muzeológiában.

Gondolatok a nagyváradai múzeumügyről

CSORBA CSABA

1970 szeptemberében Nagyváradon jártam, egynapos IBUSZ-autóbuszúton.

Egyetlen nap alig nyolc óraja természetesen nem lehetett elég sem a város, sem a múzeum megismerésére. Az, hogy mégis, mindezek ellenére leírom a látottakat és néhány gondolatot fűzök az ott észleltekhöz, két tényezőnek tudható be: egyrészt a váradai múzeumról Magyarországon alig tudnak valamit, noha a város a magyar határtól mindössze 16 kilométerre van, s múzeuma egy olyan táj emlékeit gyűjti, melynek szervez. folytatása, része Hajdú-Bihar megyének. A ma határral elválasztott területek múltja évezredekig azonos volt. Másrészt túl a szakmai szempontokon, a múzeumbarátok és turisták figyelmét szeretném felhívni a városra, melynek kultúrája Debrecenével sokban azonos, szinte testvérvárosoknak tekinthetők...

Váradnak ma közel másfélszázézer lakosa van, Bihar megye székhelye. Településszerkezetét meghatározza a kanyargó Sebes-Körös, mely két részre osztja. Az ÉNY-i rész a kisebb (ott a ma is épen álló vár), a DK-i a nagyobb, az a kereskedelmi-kulturális központ.

A váradai múzeumügy kezdetei jóval korábbra nyúlnak vissza, mint a debreceni. Több mint negyedszázaddal előbb alakult az ottani régészeti és történelmi társulat.

Az I. világháború előtt Rómer Flóris váradai kanonoksága idején volt a legpezsgőbb az ottani múzeumi élet. Halála után érezhető hanyatlás állott be. Így a századfordulót követően megváltozott a helyzet. Zoltai Lajos munkásságának köszönhetően akkor már a debreceni-hajdúsági részek kutatása magasan felülmúlta az akkori Bihar megyét. A két világháború között is a debreceni Városi, majd Déry Múzeum volt előnyösebb helyzetben.

Az utóbbi években nagy változások történtek Váradon. A Múzeum utcai régi épületből 1970-ben a volt püspöki palotába költözött a múzeum. Az 1762-1776 között Franz Anton Hillebrandt tervei szerint készült U alakú barokk épületet – amelynek 100 szobája és 365 ablaka van – 16 millió lej költséggel restaurálták. A befejezéshez közeledő belső helyreállítás eddig több mint 4 millió lejbe került. (A kettő együtt magyar pénzre átszámítva meghaladja a 30 millió forintot!)

1970 szeptemberére a palota földszintjén elkészült már a történelmi-régészeti kiállítás, amely az őskortól napjainkig mutatja be a vidék történetét. Főleg az újkőkör (Körös-kultúra), a bronzkor és a dák időkben gazdag anyaggal. A történelmi részben – az eddigi romániai múzeumi gyakorlatól eltérően – tág teret kapott a középkor története, a magyar királyi uralom időszak. Különösen szép tárgyi anyag illusztrálja az erdélyi fejedelemség korszakát.

A történelmi anyagban a legmodernebb rendezési elvek érvényesültek, a régészeti részben viszont inkább a merev, raktárszerűnek ható rend, mint funkcionális utalások voltak tapasztalhatók. A tipológia és valamiféle „esztétikus elrendezés” volt láthatólag a fő szempont. Nem dominált eléggé az

anyag történetisége. Utóbbi vonatkozásban a legmodernebb magyar kiállítások már előbbre jutottak.

A múzeum I. emeletén a gazdag képzőművészeti anyag kapott helyet (Benczúr Gyula, Than Mór, Iványi Grünwald Béla, Bihari Sándor és mások alkotásai, középkori nyugati festők művei stb.). A II. emeleten pedig a nagy népművészeti gyűjtemény látható.

Fentiek alapján érthető, hogy a Művelődés c. romániai magyar folyóirat 1970. évi 12. száma nem kis büszkeséggel mutatja be a múzeumot.

Az intézmény tudományos munkatársainak száma is jelentősen megnőtt az utóbbi évek folyamán. Elég egyetlen adat: tucatnyi helytörténészük van! A restaurátor műhely kapacitása akkora, hogy Biharon kívül Szatmár, Máramaros és Kolozs megye részére is dolgozik. Kiadványok terén meg a kezdeteknél tartanak, de a jövő e tekintetben is biztató. Ma még mindencsak jelentősen elmaradnak a debreceni Déry Múzeum ilyen irányú tevékenységétől.

A városnak nem egyetlen múzeuma a megyei múzeum. Nem hagyható figyelmen kívül az Ady Endre és a Isóf Vulcan Emlékmúzeum. Ady Endre és Várad, a Holnap városának kapcsolata közismert. A múzeumi anyag – mint azt Dutka Ákos A Holnap városra című visszaemlékezésében írja, Szeghastomból került Váradra. Isóf Vulcanról viszont kevesebbet esik szó nálunk mostanában. Ő volt a váradai Familia c. román lap alapítója, jelentős szerepe volt a múlt század második felében a román irodalmi életnek. Ő teremtette a román népköltészet magyar nyelvű tolmácsolásának. Munkásságának ezt a részét mutatja be a romániai nemzetiségi kiadó, a Kriterion Kiadó „Téka” sorozatának legújabb kötete: Isóf Vulcan a Kisfaludy Társaságban.

Két emlékműzeum! Debrecen, melynek irodalmi, művészeti múltja felér Váradéval, nemhogy emlékműzeumot nem állított nagyjainak, hanem a még meglévő múzeumi emlékszókat is megszüntették jó egy évtizede vagy még korábban!

Nem akarjuk Várad minden látnivalóját részletesen ismertetni, a várat, a templomokat, a kanonoksort stb. Ez az útikönyvek feladata. (Szerepel a Románia nagyútkönyv sok-sok halogatás után – igaz, nem csekély hibával – végre megjelent). Csak a környék néhány magyar vonatkozású nevezettségére hívjuk fel a figyelmet.

Váradtól É-ra, 13 km-re van a bihari földvár, az Árpád-korban a királyi hercegek uralmi területének (az ún. ducatusnak) valószínű központja, kezdetben püspöki székhely is. (Az egyházi központ később Váradra került és „Szent László városa” mellett Bihar napjainkra faluvá süllyedt.) A bihari vár sáncai ma is magasan állanak. A hatalmas négyszögletes építmény (115×150 méteres) honfoglalás kori lehet, bár ezt az ásatások még nem igazolták minden kétséget kizáróan. Ugyanis a múlt századi Csepő Péter és Karácsonyi János vezette kutatások ma szemmel nézve nem tekinthetők hiteleseknek a sánc elkészültének és használaton kívül kerülésének ideje meghatározására.

Váradtól D-re találjuk a több mint 16 ezer lakosú Nagyszalontát, Arany János szülőhelyét, az egykori „nevezetes város”-t, a „szabad hajdúfészeket”, rég elporolt háromszáz vitéz városát. A Csonkatorony, amelyet Petőfi is lerajzolt, 1899 óta Arany János Emlékmúzeum, amely számos kéziratát, relikviáját őrizi a költőnek, sőt könyvtára jelentős részét is. A bihari táj és bihari emberek ihlette balladák halhatatlan alkotójának dolgozószobáját a torony IV. emeletén rendezték be. Külön teremben szemléltették Arany János és a román irodalom kapcsolatát. Kiállításunk mutatja be a helység és a környék múltját is. Igényes munka folyik ebben a kis létesítményben, korábban Dániel Endre, újabban Fábán Imre vezetésével. Rövidesen megjelennek tudományos kiadványaik is.

Fentiekén kívül a bihari hegyvidéknek is van egy 1958-ban létesült múzeuma, Belényesen.

Végigtekintve az eddigiekben, látható, hogy a romániai Bihar megye területén megvannak az előfeltételek a komoly múzeumi gyűjtő és feldolgozó munka számára.

Bihar megye Magyarországhoz tartozó részének kutatása viszont még napjainkban sem kap kellő súlyt. A Déri Múzeum mind 1945 előtti, mind azutáni évkönyveiben csak elvéve látunk bihari vonatkozású tanulmányokat. A gyűjteményeket is mindmáig elsősorban a Hajdúságból és Debrecen területéről származó tárgyakkal gyarapították elsősorban, akár a régészeti, akár a helytörténeti, néprajzi vagy művészettörténeti anyagot nézzük.

Biharnak nincs múzeuma, a berettyóújfalui Bihar Múzeum terveinek valóra váltása egyre késik. Álmosd és Bakonszeg Kerekivel együtt pedig csak kiállítóhelyek, nem kutató szakemberekkel rendelkező múzeumok.

Természetesen korántsem a „két szomszédvár” – Debrecen és Várad – versengéséről van itt szó. Csak néhány olyan dologra szeretünk volna rámutatni, amelyben tanulhatnánk a szomszédos szocialista ország múzeum-ügyétől. Az ideális a kölcsönös tapasztalatcserre lenne a két terület muzeológusai között, amely mindkét félnek csak hasznára válhatna. Bizunk benne, hogy ez nemcsak elképzelés marad, hanem *belátható* időn belül mint megvalósítható *realitás* jelentkezik.

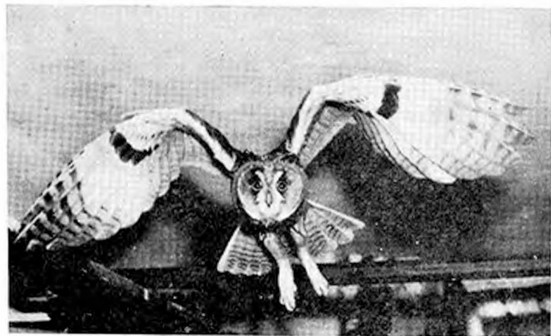
Leghasznosabb madaraink egyike: az erdei fülesbagoly

FINTHA ISTVÁN

A baglyok „... gonosz körmű madarak, éjjel járkálnak, kiáltoznak, alkalmatlanságot szereznek a több madaraknak, és őket éjjeli nyugovások közben is vadásszák. A napvilágot el nem szenvedhetik... a mélyben kiábrázoló képei lehetnek a lopóknak, tolvajoknak, varázslóknak, nyalakodóknak (!) és több efféléknek, a kik a setét éjjel szeretik... mert sok dolgok esnek olykor éjjel, melyeket sok megveszett elméjük-is nappal szegyenle-

Erdei fülesbagoly – *Asio otus L.*

Kiszemelt prédája felé lendülő erdei fülesbagoly

Tühegyes karmaival megragadott táplálékát biztonságos helyre viszi...

...és éles csőrrel szétszaggatva, nagy darabokban elfogyasztja azt

nének, sőt-nem mernék meg-tselekedni" – olvashatjuk Miskolczy Gáspár „Egy jeles vadkert”-jében.

Valóban, a baglyok sajátos külleme, különös hangja és a titkokat rejtő éjszakához kötött életmódja ósidők óta ellenszenvet vált ki a babonára hajló emberekben.

Baglyok személyesítik meg sok naiv eposz rossz szellemét. A régi rómaiak a fátum eszközét látták bennük, mint Plinius írja: sohasem szállnak oda, ahova akarnak, röptüket a sors irányítja. A magyar népszokásokban is nem egy vidéken a rendetlen gyermeket a rézorrú bagollyal ijesztgetik.

A velük kapcsolatos előítéletek sora pedig mindössze a szokásostól eltérő fiziognómiájuk, éjjeli életük miatt kelt.

Mindzekért napjainkban is sok méltatlan bántalom éri ez érdekes madarakat, annak ellenére, hogy a tudomány régóta felfedte nagyfokú hasznosságukat.

Hazai képviselőik közt rendkívüli gazdasági jelentősége miatt első helyen kell említenünk az *erdei fülesbaglyot* (*Asio otus* L.).

E bagolyfaj a legszámottevőbb pusztítója mezőgazdaságunk kártevő rágcsálóinak. Szürkülettől virradatig vadászik a zömmel éjjel mozgó pocokkra,

Mint az elvarázsolt királykisasszony

épp amikor a nappali ragadozók nem tevékenykednek. Így nagymértékben kiegészíti azok hasznos munkáját. (1. kép)

Csaknem varjú nagyságú madár, de teste jóval kisebb, mint amelynek laza tollazatával tűnik. Hosszú tollfülei, melyek pihéből álló pamacsok formájában már fiókakorában is megmutatkoznak, jellegzetesek.

Afrika északi területein és az egész mérsékelt övi Euráziában (azaz a Palaearcticumban) elterjedt bagoly. Nálunk mindenütt közönséges, élőhelye a lombos vagy tűlevelű erdő.

Télen az északabbról érkezőkkel állománya megszorodik. Ilyenkor 10-100-as csapatokban a települések környékén is gyakran láthatók.

Kora tavasszal költ. 4-6 fehér tojását elhagyott szarka- vagy varjúfészekbe rakja. A kicsik a negyedik hét végén kelnek ki, s újabb hónap kell, míg repülőképessé válnak.

A szárnyra kelt fiókák hamarosan maguk vadásszák ételmüket. (2. kép)

Főként rágcsálóból álló táplálékának megemészthetetlen részeit ún. *kőpetek* formájában fészke vagy hálólhelye közelében kiöklendezi. A köpetek ovális-hengeres csomók, melyek legtöbbször csontok és szőr vagy toll keverékből alakulnak.

Bagolyköpetek tizezreinek rendszeres vizsgálata során fény derült az erdei fülesbagoly táplálkozásviszonyaira. Az analízis nemcsak a minőségi összetételt, hanem a mennyiségi arányokat is feltárta, s így megmutatkozott, hogy madarunk az év minden szakában növénykultúránk legnagyobb rágcsáló ellenségeit, elsősorban a pocokokat pusztítja.

Táplálékában a pocokok aránya „egérjárásos” évekből elérheti a 95-99 százalékot is! (3. kép)

Szükség esetén – leginkább téli, zordabb napokon – néhány madarat is zsákmányol, de ezt bizonyítottan kényszerűségből teszi. Étlapján a rovarvilág nagyobb fajai is előfordulnak. Cserebogaras hónapokban például a repkedő imágókat esetenként nagy számban vadássza. Képzeljük el, hányat kell belőlük összeszednie ahhoz, hogy egy rágcsáló súlyának megfelelő mennyiséget vegyen magához, ha tudjuk, hogy egy 30-35 g átlagsúlyú mezei pocokhoz képes egy cserebogár mindössze 0,5 g-ot nyom!

Táplálkozásban a túlnyomó többség tehát a kártevő pocokfélékre jut. Ezek, egyéb zsákmányállatokkal együtt 90-97 százalékot tesznek ki hasznosságának mérlegén, melyet a legszigorúbb védelmet érdemi ki.

„Azért ezt a mi munkás, segítő – habár félszeg alkatú – barátunkat úgy pusztítani, mint azt lövegzekeink tanúsítják, legalább is szegényfoltot vet vadászainkra” – írja Chernel István, az egyik legnagyobb magyar ornitológus, több mint 70 éve, de sajnos, e megállapítása itt-ott ma is nagyon aktuális. (4. kép)

Fokozottabban kíméljük hát az erdei fülesbaglyot, mert az egyre inkább előtérbe kerülő növényvédelem legkorszerűbb eszközei sem pótolják rendkívül hasznos, szorgalmas kártevőirtó tevékenységét!

Néprajzi adatok Tiszacsegéről a boszorkányos állatok ismeretéhez

BENCsik JÁNOS

A csegei ember, ha kigyóra lelt, soha nem hagyta életben. Keze ügyébe eső szerszámmal vagy egy bottal agyonverte. Napközben, akármikor verték agyon, annak *naplementig mozgott a tarka*, mert *ördög* volt benne. Ezért mondták, hogy *ördögöt ünnek agyon*, ha a kigyóval végeznek. Sok víz volt a határban, sok volt a kigyó régebben.

A legtöbbet emlegetett kigyófajta a *tarajos kigyó*. A gátak alatt, meg az erdőben, öreg fűzfákban élt. A rendes kigyóhoz (sikló) hasonlóan élt. Rázott az emberbe, megzavarta. Rövid és vastag teste lévén, a menekülő után vette magát. Mint az ostor, úgy *csapkodott*, fel-felvágódott. Ha utolérte áldozatát, akkor *megcsipte*, melybe bele is halhatott. Meg agyonütötte a csapásaival. Egyesek szerint kukorékolt, mint a kakas, mások fűtyölő hallották. Azzal csalogatta magához az embert. Piros volt a feje, lapos taraja volt, mint a kakasnak. Aki *látta*, azt mondja, hogy csak egy lapos, hosszú dudor, piros csikforma volt a fején. Ez volt csupán a taraja.

A mezőn, az erdőn alvó emberbe, ha távra volt a szája, belebújhatott a kigyó. Ennek az embernek aztán megdagadt a hasa a benne élő kigyótól. Kis gyermekbe is belebújt a kigyó a *tejszagra*. Az egyik gyermekről beszélik, hogy a benne levő kigyó együtt nőtt vele. Napközben a bokor alá járt aludni a gyerek, mert úgy *kívánta* a kigyó. Mikor elaludt, akkor kibújta a száján. Ezt észre is vették a szülei, de nem tudták megfogni a kigyót, mert visszabújt a gyermekbe. Mások fel akarták költetni a gyermeket, de olyan mélyen aludt, hogy nem bírtak vele. Nem is ébredt fel addig, míg a kigyó vissza nem csúszott a szájába. Azt is beszélik, hogy az egyik gyermek szülei észrevették, hogy éjjel kibújta a kigyó belőle, s az ágyon volt mellette. Az apa megfogta az állatot, s fejszével agyonverte, felvagdalta. Ettől *azonban a gyermekük is meghalt*. Egy ilyen fiatal úgy szabadították meg a benne levő kigyótól, hogy lábánál fogva felakasztották, majd a szája alá forralt tejet tettek. A meleg tej szagára kibújta belőle a kigyó. Egyesek azonban azt tudják, hogy ez a fiatal sem maradt meg. Belhált abba a kímbe, melyet a kigyó okozott a leírt esemény folytán. Azt is emlegetik, hogy a gyermeknek nem mertek a mezőn tejet adni, mert a tejszagra odament a kigyó. Együtt evett a tejből a gyermekkel. Más éltel azonban nem szeretett.

Tavasszal sok kigyó *összebújik*, s hatalmas gomolyagot alkotnak. Ilykor *tűjják a kigyókövet*. Ha észrevették őket, akkor kereket gurítottak közéjük. A guruló szekérkerék után *szaladtak* a kigyók, a követ pedig ott-hagyták. E kő olyan, mint az apró tojás. Szerencsét hozott arra, aki megtalálta. Egy zacskóba téve a nyakában kellett hordozni állandóan, s mindig *szerezése* kísérte.

Köszvény ellen a kigyóból hasznos orvosságot készítettek. Szent György (április 24.) nap előtt fogott kigyót élve hazavitték. Egy literes üvegbe eresztették, majd ecetet öntöttek rá. Mikor jól *elette az ecet*, *hasgatásról* használták, ezzel kengették a beteg testrészt. *Kilítjta a mirgilt*, s az használt. Aho-

gyan fogyott róla az ecet, úgy *tőtötték lel* újra az üveget. Mikor új kigyót fogak (a következő tavasszal), a régít kiöntötték. A *kigyósecetet* tákban vagy polcon tartották.

Veszélyes az, ha a kigyó az ember valamely testrészeére rátekeredik, mert addig szorítja, *míg el nem szárad*. Ezért aztán igyekeztek azonnal levágni a kezükre vagy lábukra rátekeredett kigyót.

Kigyóhoz hasonlóan belekerülhetett az emberbe a *vízibornyú* (tarajos göte) is. Ezt könnyen meghitták a vízzel. Az ilyen embernek is megnőtt a hasa. Az egyik lánynak is egyre nagyobb lett a hasa. Még az anyja is ráfogta, hogy *viselős*. De bizony nem az volt a baj. Mikor az egyik alkalommal az anyja, magára hagyva a lányt, elment a templomba, addig az meghalt. Kutatták, keresték, mi okozhatta a halálát, mikor egyszer csak ráakadtak a nagy vízibornyúra az ágy alatt. Ott pislogott, olyan nagy volt, mint egy kutya. Kifúrta az oldalát, úgy jött ki belőle. Még a dalra is emlékeznek, amit a summásányok egymástól tanultak:

„Mi bajod van édes lányom, sáppadt az arcod?
Vízibornyú van te benned, dagadt a gyomrod!
Ne kérdezze édesanyám, majd meg tudja kend!
Diófából lesz a bölcső, ringázhasza kend.”

A *páros bika* kerek testű, nagy béka volt. Mindig kettő tartózkodik együtt. Ha csak az egyiket pusztították el, akkor a párja (a másikja) bosszút állt az emberen. Ha nem is volt a környéken a páros bika, akkor amikor a párját megölték, addig ment, míg meg nem lelta azt, aki azt elkövette. Kárt tett a házánál. Addig ment, iszjettette, míg álmában meg nem lepte. Szemébe *hagyozott*. Ráment éjszaka, s szétpukkanva *megmérgezte*.

A régi kutakban mindig éltek békák. Jobb volt abban a kútban a víz, mondják, amelyben béka volt. Jobb volt tőle a víz, jobb ízű. Azzal iszjettették a gyermekeket, hogy ne nézz a kútba, mert a *béka beleránt*. Nem volt szabad a fogukat *megmutatni* a békának, mert az *kiolvasta*, s kihullott a foguk tőle. Játék közben, ha *békalyukat* találtak a gyermekek, így kiáltottak fel: „Ki mutat először fehér fogat? Kukuk, békalyuk!” Összefogták a szájukat, s nem mertek beszélni egymáshoz. Védekeztek a béka vizeletétől is, mert ha belekerült a szembe, akkor *gyulladás* okozott, sőt meg is vakulhattak tőle. De még a láb is elfertőzhetett.

A békát is használták gyógyszerül. Ha elállt a szarvasmarha *kirője*, akkor *csiszós*, *mászós*, *vereshasú* békát engedtek a torkára. Fel óra múlva kérdőzött a jószág. Hályogos szemet is gyógyítottak vele. A vereshasú béka hátát megfogták, s beteg jószág szemét a hasával megdörzsölték. Három-négy nap múlva *lehasítja* a hályogot a szemről. Dörzsölés közben úgy eszi a jószág szemét, mint a paprika. *Keresetlen szárazbikával* kellett megdörzsölni a kézen vagy lábon nőtt *tyúkszem*et is, hogy elmúljon. Porrá törve, vízben itatták a *hideglelés emberrel*. Ugyancsak a *hideglelés* ellen használták a levelibékát is. Egy zacskóba tették, s azt a nyakában tartották. Hat hétig hordta a nyakában. Közben meg is száradt a béka, mert éjjel-nappal a nyakában kellett lennie. Mikor meggyógyult a beteg, akkor elégették a békát. Idősebb, gyógyító híreben álló asszonyoknak mindig volt *kéznél szárazbika*. Ha *támadással* (gennyes fekély) vagy *kelissel* mentek hozzá, azzal kilencszer körülkerítette a sebet, közben azt mormogta:

„Te száraz vagy, oszt törd le innen!”

A tyúkszemet vankondok vérével is gyógyították. Azzal kenték meg körül a tyúkszemeket.

A kigyóhoz hasonlóan, napestig mozgott a gyíknak a letört farka. Ördög van abban is.

Hajdúböszörmény, 1971. január

Balogh István tanulmánya a debreceniségről

(A Kossuth Lajos Tudományegyetem irodalmi közleményeiben, a Studia Litteraria 1969. évi folyamában látott napvilágot (11–53. o.). Alcíme: Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere.)

KÓSA LÁSZLÓ

A *debreceniség* fogalma Kazinczy Ferenc tollán született a nyelvújítás és az új magyar irodalom szervezésének harcaiban. Kezdetben törekvéseinek támaszát remélte megtalálni a debreceni értelmiségben és a magyarságát szilárdan megtartó városi közösségben. De csalódnia kellett, és a konzervatívizmus, a kultúra egyetemes ügye iránti értetlenség, az önteltség és szellemi tunyaság megjelölésére, összefoglaló jelképpé alkotta a *debreceniséget*. Az irodalomtörténet tényként eddig is számon tartotta a *debreceniség* fogalmát. De Balogh István ebben a tanulmányban elsősorban nem Debrecen és Kazinczy viszonyára fordította figyelmét, hanem annak a magatartásnak a genesisére, a fejlődésére, majd a megcsontosodására, mellyel irodalmunk első vezéralakja szemben találta magát.

Debrecen a XVIII. században nőtt „alföldi nagyhatalommá”, sőt az ország egyik leggazdagabb, legtekintélyesebb városává. Csakhogy a század második felének szüntelen háborúi és sarcai elpusztították a város gazdasági alapját, majd a Habsburg-gyarmatosítás idején az iparos- és a kereskedőelem visszaszorult, és fokozatosan „elparasztosodott” Debrecen társadalmá. Már a XVI–XVII. század is bizonyos zártságot, óvatosságot, befelé forduló magatartást szűkséget a megmaradáshoz. A debreceniek magára utaltsága fokozódott, amikor a XVIII. században kettős, nemzeti és vallási elnyomás szorítójába kerültek. Debrecen sajátos polgársága, a civisek, egységes arculatot alakítottak ki: viszonylag megőrizték a módot, a felekezeti és a városi integritásukat, de gondolkodásuk, életformájuk lassan maradványos provinciálissá vált. A haladás és maradás fordulópontra előtt épp a Kazinczyval való összeköttetés idején állottak. Aztán a reformkortól kezdve egyre inkább a hagyományokhoz való merev ragaszkodás lett a debreceni civis éleforma fő jellemzőjévé, sőt Ady debreceni újságíróskodásának korára már visszafűző politikai és társadalmi állásfoglalássá. Ennek az útnak a részletekbe menő, gondos feltárása Balogh István tanulmánya, mely hihetőleg bőven gyarapítja Debrecen város múltjának ismeretét.

Régi idők, régi emberek...

BESSENYEI ISTVÁN

Az újságíró munkája közben néha érdekes emberekkel találkozok, és riportútjai „melléktermékeként” néprajzi csemegéket is talál. Az öreg Busi János bácsi örvendeztetett meg így egyszer két népi anekdotával. János bácsi, aki 1895-ben született, Csobán János gazdaemberről volt kondás, amikor ezt az első, népmesei elemekből tömörített tréfas csalimesét hallotta és kívülről megtanulta Kardos Jósától, a gazda kocsisától. Akkoriban az ondódi Veréb-dűlőn volt kondás, és bevallása szerint 16 éves korától tudja a szöveget kívülről.

„Egyszer egy ácsmesterségnél felszabadult, kéménykotróságnál kipallérozott kőművesegéd került a csöszsre. Olyan borbély lett belőle, hogy a lakatos céhmaster nem tudott vasbűl külön nadrágot pingálni, mint az fésűt csinált esztergával. A nadrágját elvitte a lakatos céhmasterhe pingáltatni. Azt kérdi a lakatos céhmaster: Kie ez a jóféle nyonyörúséges hálósüveg? Döglött borjú agyargása, himlős kotló kottyantása, száz legény generális veres patkány kapitánya! Kifogom a fakót, befogom a derest, este elindulok, megyek és a kertek alatt lesz a szállásom. Magam alá gyűröm a lovat, fejem alá gyűröm a nyeret. Reggel, midőn a nap délen járt, felszerkenek. Nézem a lovat, megette a szűnyog, nézem a nyeret, ellopta a farkas. Uccu rajta, teremtettem, beugrottam egy kertbe, felmáztam egy fára, ráztam a diót, hullott a mogyoró, jóllaktam locsos körtével. Erre oszt azon veszem észre, hogy oda jön a vin csösz, azt mondja, hogy: Minek eszed ezt a körtét, hisz nem neked ültetted ezt a rizpát. Azzal felkapott egy tököt, úgy a hátamhoz vágta, hogy csak úgy csengett-bongott a hátam a fejszenyélűt. Erre hazamentem, kerestem a kúcsot, de nem leltem, bebújtam a kúrtölyukon. Törtém a pulickát és jóllaktam gulyásos mustos hússal.”

A másik anekdotát Busi bácsi 1914-ben tanulta, amikor Fülöp János ökörgulyás gazdánál volt tanyás, és kilenc bojtárnak főzött, három ezer ökröt itatott társaival. Bugyi Sándorról, a debreceni talyigásról sok történet keringett akkortájt a kocsisok, pásztor emberek között. Híres anekdotás könyveket is írtak róla, amiből János bácsi szintén kívülről megtanult egy történetet.

„Gyite, hogy tíged mivénnek ki legelébb a lúmszárszékbe! Biztattam a Nyalkát, de az csak lefeküdt a Nagytemplom mellett, pég csak vagy harminc darab száraz tehénbűr vóta talyigán. De csak feküdt a Nagytemplom mellett, előlrül kínáltam lucernával, felé sem szagolt. Hátulról bízseréltem az ostornyéllel, de még csak a farkát sem emelítette. Végre ott hagytam a Nyalkát, bementem Lókodihó' egy kis erőt gyűjteni a lú számára. Ahogy benyitott az ajtót, ipp akkor cserditi nyakon Pusu Szilágyi Suba sógort. Erre oszt kapok egy kik üveget, és úgy homlokon vágtam Pusu Szilágyit, hogy a fejebőre lekívánkozott egészen az inge gallérrára. Erre oszt azon veszem észre, hogy repül a szűrőm, de magam is benne vagyok. Hát az én jó édes Istennem segített messzire a mestergereándatul: Pohos Csokánt írtam

el hátulról. Na, végre osztán othattam Lökodit, megnéztem a Nyalkát. Arra jött Csutora Máté rendőr, azt kérdezem tőle, hogy nem láttad a Nyalkát? Erre azt mondja: Na, na, na! Lassan azzal az ugallyal, tán most jöttél ki Kállóbul? Na osztán megyek arra a Kistemplom felé, hát mán akkor a kis-gőzösbe vót annyi virtusság, hogy megfogta a Nyalkát és a béle nyúltott vagy húsz méternyire. Na, mondok, gyeki a feki, ezir nem lakott e sose jól, hogy ilyen hosszú béle volt."

Busi bácsi búcsúszáskor lelkemre kötötte, hogy még ezt a rigmust is irjam hozzá:

„Azér híres a Csicsogó tájika,
Mer ott olcsó a tengeri-pályinka.”

Az Esterházyak csészeje

KATONA IMRE

Az Esterházy-kincsek 1949-ben kerültek elő a Tárnok utcai palota elbom-bázott épületének pincéjéből. A szétázott és széttört anyag helyreállítása mindmáig tart. Az ötvöstárgyak, a textil- és hegyikristályanyag nagy része már szerepelt az elmúlt évek „Esterházy-kincsek” kiállításán. Mindmáig nem láthatta azonban a közönségünk azt a néhány kerámiát, melyek szintén Fraknóról kerültek a kincsek közé. Igaz, külsőre nem hasonlíthatók a díszes külsejű, gazdag megmunkálási ötvöstárgyakhoz, kultúrtörténeti jelentőségük mégis vetekszik azokéval.

Mindenekelőtt egy kobaltszinezésű, kínai mintás csésze-re gondolunk, mely a múzeum gyűjteményében 60 780. szám alatt szerepel. 1923-ban – amikor a gyűjtemény a múzeumba került letétként – az egész anyagot katalo-gizálták. Ebben az összeállításban még a Fraknóról elhozott teljes kincs-anyag szerepel, ezért ezzel vetették össze azt a leltárt, melyet a feltárás után 1949-ben készítettek, hogy a háborús károkat megállapíthassák. Az em-lített csésze már ebben a katalógusban is megtalálható, méghozzá úgy, mint a XVIII. század közepén készült, kinaizáló magyar munka.

A XVIII. század közepén Holicson kívül nem volt fajanszmanufaktúra a monarchia területén. A tatai manufaktúra alapítását ugyan 1758-tól szá-mítják, azonban köztudott, hogy csak többszöri kísérlet után sikerült az Esterházyknak Tatán a termelés folyamatosságát biztosítaniuk. Ezzel együtt legfeljebb két manufaktúra – a holicai és tatai – kerülhet számításba csé-szénk készíthelyeként.

Tatát Holicról elvándorolt mesterekkel alapítja Esterházy József. Ezért a tatai és a holicai készítmények sokszor megtévesztésig hasonlóak.

Csészénk első pillanatra különbözik Holics és Tata XVIII. századi készí-tményeitől, erősen kínaias felfogása és kék szinezése miatt. Holicai vagy tatai eredete ellen szól, hogy Fraknón, a családi kincstárban tárolják, amikor az Esterházyknak már a XVIII. század 70-es, 80-as éveiben külön „porcelán-kamrájuk” van Eszterházában (Fertődön). Meissen és Bécs legszebb darabjait őrzik itt, mint ez a fennmaradt leltárakból is kiderül. Tudjuk, hogy a családi kincárnak sajátos funkciója volt a VIII–XIX. században. Itt őrizték a család értékeit és relikviáit. Ezért is szokatlan, hogy a családi kincstár tárgyaival maradt fenn. Végül is kiderült, hogy mindezekre a tárgy keletkezése ad magyarázatot.

A szaktörténeti kutatások fellendülésével számos olyan adat került fel-színre, mely kerámiatörténetünk eddig ismeretlen mozzanataira utal. Kiderült, hogy a XVIII. század második felében számos kisebb fajanszmanufaktúra, műhely létesült Magyarországon. E műhelyeket egy-egy főúr vagy birtokos nemes alapította és üzemeltette. Nehéz elképzelni, hogy az ország egyik, két-ségtelenül leggazdagabb földesúri családja, az Esterházy hercegek, akik nagy-szabású udvarasúkkal fejedelmekkel és királyokkal konkuráltak – ne fog-lalkoztak volna fajanszmanufaktúra létesítésével, alapításával. Sokáig úgy

tudtuk, hogy a tatai manufaktúra alapításával kimerült az Esterházyak tevékenysége. Közben azonban érdekes adatok kerültek felszínre az Esterházy-levéltár aktáiból. Ezek alapján bebizonyosodott, hogy Esterházy Pál Antal herceg és fia, Miklós is foglalkozott manufaktúra létesítésével. Pál Antal herceg elképzeléseit Fényes Miklós – a fertői kastélyépítő – próbálta realizálni az 1766-os években. Pál Antal herceg Lándzséron, Fényes Miklós pedig Dörfölon, illetve Csáván kísérletezett fajanszmanufaktúra felállításával. Csáva – ugyanúgy, mint Lándzsér – Sopron megye északnyugati részén, a Lajta mellett fekszik. Talán a közeli agyagelőhelyek indították arra Esterházy Miklóst, hogy itt próbálja inspektorával, Rahierrel felállítani a manufaktúrát. A tatai Esterházyakhoz és más főurainkhoz hasonlóan a herceg Esterházyak is mindent elkövettek, hogy pénzszerzési lehetőségeiket növeljék. A csávai manufaktúra alapítását gondos felmérés, számba vevő munka előzte meg. Mindenekelőtt az egyetlen konkurenciát, a csávai fazekasokat kellett üzleti befolyásban és számban is csökkenteni. Ezért a herceg megtiltotta, hogy a fazekasok fiaikra örökíthessék mesterségüket. A herceget praktikus okok vezették elképzelései valóra váltásában. Tudta, hogy a csávai és a dörföli agyag igen tartós kerámiafelét eredményez. Egyesek még ma is azt hiszik, hogy Weegwood használta először a keverék agyagot. Ezzel szemben már Rahier is keveréssel próbálta megjavítani az agyag minőségét. Az egyik szakértő, Brequin mérnökkari százados ismerte a rajnai köcserepek technológiáját, Metzberg pedig a porcelán előállításához és megmunkálásához értett. A két szakértő véleménye megoszlott. Egyikük a köedény, másikuk a fajansz előállítása mellett tört lándzsát. A herceg Metzbergert szerződtette 1766-ban. Ezzel úgy látszik a fajansz, vagyis a külső megjelenésre való törekvés diadalmaskodott az ellenállóbb alapanyagú köedény felett.

Csészénk fehér fajansz. Alapanyaga Holicseával vetekszik. Ez is arra utal, hogy aligha származhat máshonnan, mint a csávai manufaktúrából. Így válik érthetővé, hogy miért nem a fertői porcelánkamrában őrizték, hanem Fraknón, a család kincstárában. A manufaktúra csak tisztavirág-életű lehetett, mert készítményeiről egyetlen sort sem olvashatunk az Esterházyak aktáiban. Ez a fraknói kincsekkel együtt fennmaradt csésze bizonyítja a kísérletek megindulását és azt, hogy Magyarországon Holicson kívül az Esterházy hercegek birtokain is kísérleteztek a XVIII. század közepén „porcelán” előállításával.

Veres Péter-emlékest Balmazújvároson

ÓNOSI LÁSZLÓ

Balmazújváros emlékezett. Nem túlzó ez a megfogalmazás; az egész község emlékezett január 16-án, szombaton este. Az egy évvel ezelőtt elhunyt Veres Péter Kossuth-díjas íróval, a község szülöttével volt gondolatban a falu apraja-nagyja. Azok is, akik eljöttek és befértek az ötszáz fős színházterembe, azok is, akik otthon maradtak. És nemcsak a nagyközség nagy emlékünnepe volt ez. Itt voltak sokan Szabolcsból, Borsodból, Vácrol. Országos szervek, intézmények is elküldték képviselőiket. Hazamentünk mi is nagyon sokan, akik a községből már régen elkerültünk, akik nem élünk otthon, de együtt élünk az otthoniakkal. De a legmeghatóbb az volt, hogy eljöttek az író kortársai, régi harcosztársai. Régi pályamunkások, napzsamosok, a múltban sokat nyomorgó, éhező gyepsoriak, a már történelemmé vált földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak még élő szereplői. Az osztályosítások, Egyikének-másikának már nagyon nehéz volt a mozgás, fiatalok erőteljes karjai támogatták őket, de eljöttek. Úgy érezték „muszáj” eljönni, ezt „Péter” akarja. Hallani, emlékezni és messze nézni akartak. Együtt lenni Péterrel. Itt voltak a jövő hordozói, a fiatalok is. Tisztelegni jöttek Péter bácsinak és tanulni, okulni az író által oly valóságosan megírt múltból; a szegények harcából és a sokszor megálmódott szocialista jövőből.

Felemelő és gondolkodtató, nagyszerű és csendes ünneplés volt. Az öt évvel ezelőtt felépült modern művelődési ház az emlékünnepe keretében felvette a község nagy szülöttének a nevét, és ettől kezdve Veres Péter Művelődési Központként hirdeti a magyar irodalom egyik nagyjának – ha nem óriásának –, a nagy parasztírónak emlékét. A Csegei utcát – mely összeköti a Kadarcsot a Kossuth térral, a régi „embervásárral” és a Gyep-sorral – ugyancsak az íróról nevezték el. Veres Péter utca lett, ahol oly sokat gyalogolt, beszélgetett, látott és tapasztalt. Amelyre oly sokszor kinevezett a Kadarcs utca eleji házából, hogy hoz-e a postás híreket a nagyvilágból, amely utcából megannyiszor bekanyarodtak hozzá a csendőrök házkutatásra, szocialista, kommunista könyvek, írárok keresésére és elkobzására.

✱

A névadást megörökítő és a művelődési ház előcsarnokába került márványtábla töményen és világosan hirdeti az író felfogását, akaratát, törekvését és a szülőföld szeretetét.

„Ide kell hoznunk a nagyvilágot, ide kell hoznunk mindent, ami szépen, ami jó, ami nemes és ami érdemes...”

✱

Hányszor kell még elmondani azt, amit régen kellett volna. Veres Péter megbecsülését. Arra a magaslatra való emelését, amelyet ő járt meg,

ő harcolt meg, s amelyre úgy jutott el, hogy az írói munka mellett, vagy épp azáltal felelősséget, munkát vállalt demokratikus, majd szocialista közéletünkben. A kétszeres Kossuth-díj és sok-sok egyéb megbecsülés mind az elismerés bizonyítékai. Míg élt, valóban szellemi ereje, nélkülözhetetlen tartozéka, politikai-társadalmi értelemben is erjesztője, kezdeményezője volt lényeges, az egész országos, valamennyi társadalmi osztályt és réteget érintő fontos kérdéseknek. Irószöveget, parlamentet, közéletet el sem lehetett nélkülözni képzelné. S amikor egyesek esetleg csak „ráadásnak” vagy „dekorációs kelléknek” – ahogyan ő mondta – fogták fel ottlétét, küldetését, csendesen és egyszerűen, magas szellemi töltésű megjegyzéseivel azonnal szét tudta verni az ilyen állításokat.

Nemcsak író volt. Író-politikus. Közéleti író. Országban, nemzetben gondolkodó elme, aki a népet akarta felemelni a műveltség, a szocialista gondolkodás, a „kollektivisták” cselekedet magaslátára. Soha nem önszándék vezérelte, hanem a közügy. Az emberek sorsa. Vizsgáló tekintete azt kutatta, nézte, elemezte, hogyan élnek a múltban kisemmizettek, hogyan tudnak „bánni” a szabadsággal, hatalommal, demokráciával. „Mélyfúrásokat” azért végzett, hogy elemezze a régi szegényparaszti osztályharcban megismert „osztályostársak” élet- és munkakörülményeinek, tudati, érzelmi állapotának alakulását a szocialista mában, a kollektív szövetkezetekben. A parasztságból jött. A parasztságról vallott legtöbbet, de soha nem volt közömbös vagy érzéketlen más problémák iránt. Különösen mélyen érdekelte a munkásszótály helyzete, fejlődése, úgy is, mint a társadalmi-politikai élet vezető ereje, úgy is, mint olyan osztály, amely a parasztsággal kötött szövetséget a szocializmus megvalósítására. Az értelmiség, a nők, a fiatalok nem kevésbé végigvonnak kisebb és nagyobb írásaiban. Írásaiban és közéleti magatartásában is az emberközlenség a jellemző. Felfokozott drámaisággal tudott írni, beszélni a munkásemberről. Nem a tegnaphoz szólt, csak a tegnaphoz írt. A máról formálta véleményeit, de a jövőbe nézett, emberi, írói, szocialista elkötelezettséggel. Épp így lett közéleti íróvá. Épp így és ezáltal emelkedett az írói magaslatokra.

A közéleti rendező szervek az emlékművészet meghívójában néhány időzettel meghatározták az emlékezés tartalmát. Ez hatotta át a közreműködő művészek fellépését is. (Molnár Tibor Kossuth-díjas és Mikes Lilla felolvasásokkal, Béres Ferenc népdalénekes az író legkedvesebb népdalainak előadásával.) Ezekből néhány gondolaterem kiemelése jelzi, kifejezi az est gondolati gazdagságát.

Veres Péter: „... én igenis elkötelezett vagyok többfelé is, többfelé képpen is. Legelső sorban az igazságnak, mert az mindennekfelett való... De elkötelezettje vagyok magának az emberi nemnek is... És elkötelezettje vagyok azoknak az eszméknek is, a szocializmusnak is, a demokratizmusnak... amelyekről úgy hiszem, jók lesznek a többi embernek is. Jók lesznek az egyéneknek is és a népi-nemzeti közösségnek is.”

Erdei Ferenc: „A balmazújvárosi gyepsorból a társadalom és a történelem teljes kiterjedéséig élte és fogta át a világot, s a mi nemzeti történelmünk mai és tegnapi korszakát is, mint történelmi kort élte és küzdötté végig.”

Darvas József: „Veres Péter sorsában, életútjában végre egyszer valóssággá lett a mese: benne és általa valósságban is győzött a szegények hite, reményessége és igazsága...”

Ilyés Gyula: „Leomlott bástyák, vesztett küzdelmek után egy nép talpra állítása, világszintre emelése volt a gondolata. Az igény és műveltség e szintjének köve volt köztünk.”

Ungvári Tamás: „A közélet, a közösségben gondolkodás, ez Veres Péter új istene...”

Czine Mihály: „Tőle tanultuk, az elsők között, a szegénység ügye iránti hűségét. A gondolkodói készletet... Tőle tanultuk, hogy a magyarság, a szocializmus és az emberség összetartozó fogalmak.”

Amikor e sorokat írtam, akkor került kezembe az író néhány soros régi megjegyzése. Nekem írta noteszlapjára 1965 decemberében, amikor a községi művelődési ház avatónapján egymás mellett ültünk. Ő csendben hallgatta az ünnepi beszédeket és közben nézett, látott. Jegyzett. Ezúttal most ezt:

„Hasonló alkalmakra előre gondolva érdemes arra is figyelni, hogy az asztalon és általában a dekorációban a vörös és nemzeti színek a megfelelő és az országos ünnepélyeken szokásos arányban alkalmazandóak. Emlékszem egy balfogásra. 1955-ben az itteni iskola 500 éves ünnepén nem énekelték el a Himnuszot. Mondtam is akkor: nézzétek meg április 4. és november 7. állami ünnepét és annak az alapján el lehet érni, hogy ilyen apróságok miatt a pártönkivüli állampolgároknak ne keletkezzen a legkisebb sérelmi érzés sem.”

Kell-e ennél jobb bizonyíték arra, hogy Veres Péter vigyázó tekintete mindig jelen volt? Azt hiszem, e noteszlap választ ad erre.

A virág a magyar népeletben*

DANKÓ IMRE

Azzal kell kezdenem, hogy egy ilyen jellegű előadásban, mint amilyen ez is, nincsen mód, lehetőség arra, hogy a Virág a magyar népeletben című óriási, szerteágazó témakört még csak megközelítőleg is kimerítsük. Felmertéssel szüggöljön, hogy nem is ez a célunk, nem is lehet ez a célunk, hiszen itt, ezáltal összegeznünk kell, a részletek homályban maradhatnak, a nagy egységeket kell felvonultatni, arra felhívni a figyelmet, azt kell megmutatni, hogy minden nép életében, így a magyarban is fontos szerepet játszik a virág. Előadásunk összegező, rendszerező és ebből következően gondolkodtató kíván lenni. Ösztönzést akar adni sok még kevésbé világos részlet felderítésére, új összefüggések megmutatására, népünk virágszeretetének alaposabb, a néprajztudomány eszközeivel való feltárására. Nem periferikus feladat ez, mint ahogy gondolhatnánk, hiszen a népi kultúra egészébe beletartozik, azt sokszínűen gazdagítja. A népelet egészének ismerete nélkül pedig nem lehetséges eredményeket biztosító munka, fizikai és szellemi természetű tevékenység a nép között, a nép aktív részvételével. Áttelesen így mutatható meg munkánk fontossága, mindenkor aktuális, politikai jelentősége.

Nem az elcsépelet formulával kívánjuk kezdeni, hogy tudniillik már az őseink is... hanem meg kell állapítanunk, hogy az ember és a virág kapcsolata az őskorban, az emberiség bölcsőjénél kezdődött. Az őseink hosszú, hosszú eszmélkedése, környezetének észrevétele, szerbe-számbavevése, ösztönös és esetleges megfigyelése révén alapvető élményekben részesítette többek között a környezetét képező, illetőleg a környezetében előforduló virágokról, virágokkal kapcsolatosan is. Ezek az élmények ropant fontosak, mert végeredményben mindmáig hatnak, élnek, az emberi tudat alkatrészei és éppen ezért újabb kori, sőt napjaink tudományos kutatásai – néprajziak, történetiek, pszichológiaiak stb. – is ezekre az alapélményekre utalnak vissza, ezekből indulnak ki.

Ezek az alapélmények megfigyelésből erednek. Az őseink megfigyelték a természet változását, benne a virág változását is. Sőt több más mellett a virág volt számára az a jelenség, amelynek a változását leghamarabb, viszonylag könnyen, szembetűnő színe, tovatérjedő illata, rövid tenyészideje miatt leginkább észlelte. Láta a virágos növény gyors növést, érzekelte a bimbózást, figyelte a bimbó kifejlését, izgatottan leste a virág kinyílását, szomorúan vette tudomásul a szirmolevelek lehullását, megdőbben-tette a hervadás, észlelte a magházból megjelenését, tájékozódott a mag ki-

*Bevezető előadás. Urbanizálódás és virágkultusz. Ezen a címen rendezte meg 1970. szeptember 23-án és 24-én a Debreceni Országos Virágkarnevál Szervező Bizottsága és a Déli Múzeum közös tudományos ülésszakát. A tudományos ülésszak, amelyen az egész országból jött szakemberek és érdeklődők vettek részt, a zöldterületek kérdéseivel foglalkozott. A tudományos ülésszak előadásából és korrefektúmaiból az alábbiakat adjuk közre.

alakulásáról és tapasztalatai alapján elő is segítette a mag új, külön életét; földre jutását, kihajtását, az új vegetációs periódizáció megindulását. Bizonyos örök körforgást figyelt meg, amiből az emberi élet fiziológiai kontinuitására is következtetett, párhuzamot vont az állati-emberi és a növényi élet között. Ez az alapvető párhuzam minden nép tudatában él és hat mindmáig. Rendkívül fontos ez az élmény s az ebből kialakított párhuzam, hasonlítás, majd a későbbiekben jelképpé válás, szimbolizálás, mert az emberi kultúra egyik alapját jelenti. Minderről a nyelv, a beszéd örökülök legérthetőbben. Csak a magyar nyelv egy adatára hivatkozunk ezúttal. Az egy szem drága, mindennél fontosabb jelentő kifejezés nem a látó szemre vonatkozik elsődlegesen, hanem az egyetlen meglévő vagy megmaradt, elvetendő, a fennmaradást, a továbbélést biztosító magra, szemre. Ezt tudva, érthetőbb kifejezéssé válik számunkra, ha ilyen összetételekre figyelünk fel: egyetlen magom (magzatom), egyetlen gyermekem, egyetlen virágom, illetőleg, hogy a szem egy szem kifejezésnél maradjunk: egy szem gyermekem. Nyilvánvaló, hogy erre az egyetlen szemre, magra nagyon kell vigyázni, úgy, mint a látó szemre, aminek elvesztése az ősidőkben egyenlő volt az élet egészének elvesztésével. Az őscsalád fogalmi közé tartozik a gyermekek virágként való felfogása, aminek nyoma nyelvi formákban mindmáig fel-lelhetők: szárbá szökken a fű, bimbózik a lány, letörök a bimbó, ha fiatalon elhal a gyermek, egyes családoknak pedig megszokadt a magva stb. A néprajztudomány ennek a párhuzamnak több vonatkozását, illetve ebből az ősi párhuzamból származó számos kultúrjelenséget fedett fel és magyarázott meg.

Mind ezek önkéntesen, szinte maguktól magyarázzák, hogy a virág az őskultúrákban kultikus tényezővé vált, az élet, a természet jelképe lett. A virág kultikus szerepe többé-kevésbé mindmáig megmaradt, különösen a keleti népeknél, ah a különböző virágoknak ma is számottevő kultikus jelentősége van. Megmaradt a mi népi tudatunkban is, hiszen közismert egyes virágok kultikus jellege, szimbolikája.

Népünk, amely hosszú előélete folyamán a virágok egész légiójával ismerkedett meg, ma a következőképpen viszonyul a virághoz:

Először is a természet közvetlen jelenlétét szemléli benne, azaz az életet, azt a bizonyos biológiai körforgást, amiről már volt szó. Talán most már tudatosabban, mint régebben, de ma is ugyanazon fontosságot tulajdonítanak neki, mint valamikor.

Másodszor szépnak tartja, látja és értékeli a virágot. Mint ilyet megkülönbözteti környezetje sok más, kevésbé szép jelenségétől, és a szépnak kijáró ösztönös tisztelettel viseltetik iránta.

Harmadszor hasznosnak tartja a virágot, jobban mondva teljesebb alakjában a virágos növényt és mint ilyet élete sok mozzanatában felhasználja, hasznosítja. A hasznáért is hálás a virágnak. Számos olyan növényt, illetve virágot ismer, amelyet hasznáért véd, szaporít, termel.

Nézzük most már meg, a felvázolt rendben, a magyar nép virághoz való viszonyát. Elsőnek azt említettük, hogy a magyar ember a virágban a természet, a részről az egészre való következtetés és bizonyos megszemélyesítés folytán az egész élet csodálatos, részleteiben nem ismert felamatát látja. Ebből az alapítéletből a magyar népi tudatban is számtalan párhuzam származik. Egy részükre már ki is térünk és az ismétlésekbe való bocsátkozás elkerülendő, csupán azt állapítjuk meg, hogy ezek a párhuzamok olyan mélyen élnek a népünk tudatában, hogy szinte minden vonatkozásában fel-találhatóak.

Sokkal konkrétan tudunk foglalkozni népünk virágszemléletének másik mozzanatával, azzal, hogy népünk a virágot szépnak látja és mint ilyet értékeli. Esztétikai érzéke fejlesztésének közvetlen eszköze a virág, számára

ebben az esztétikai tényezőben adott az ízlés, a művészet számos alapvető kritériuma, modellje. Leglényesebb ebben a vonatkozásban az, hogy a népi díszítőművészet és a magyar népi díszítőművészetnek is alapmotívuma a virág, illetve a virágos növény. Népünk virágon alapuló díszítőtevékenységét két módon valósítja meg. Először is közvetlenül, magával a természetes virággal. Ezért ültet, természet, szaporít virágokat és azokat kertben, cserépben tartja. A virág közvetlen esztétikai felhasználásához tartozik az úgynevezett vágott virágok sokrétű alkalmazása, felhasználása is. Különösen ezekről mondható el, hogy a népelemben a bölcsőtől a koporsóig elkísérik az embert. A gyerekágyas asszonynak virágot visznek, sokszor virágevet adnak a gyereknek. A csecsemőt virágmintás vagy virágszínű ruhákba öltöztetik. Az élet más nagy eseményeihez is hozzákapcsolódik a virág, az ifjúság virágnyelven beszél, a párvasztás egyes mozzanataihoz virágok kapcsolódnak, virág kerül a gomblyukba, a kalaphoz, a hajba. A kedves neve rózsám, violám. Általánosan használt a virágpártás menyasszonyi koszorú, illetve a menyasszonycsokor, a völgyény, a vöfelyi gomblyukba tűzött virág, a nyoszolyólányok virágcsokra, a kalap mellé tett bokréta. De még sok helyen él az élő ág behozatala, felmutatása a lakodalmakban: ismeretese az emlékkönyvekbe, imakönyvekbe préselt virágok, és nagyon jól tudjuk a halál, a temetés körül virágfelhasználás fontosságát, általánosságát is. Itt említjük meg az életfát ábrázoló virág-növényi motívumú fejfa-síremlék díszítéseket is. Nem ritka, hogy az emberek virágot választanak maguknak, legkedvesebb virágukról beszélnek, kifejezésre juttatva ezzel is, hogy milyen bensőséges kapcsolat van az egyes ember és a virág között is, és hogy egyéniségként más és más virágot kedvelve, ezáltal saját gondolatvilágukat, érzéseiket, felfogásukat is kifejezik.

A virág közvetlen felhasználása mellett van egy másik mód is a virággal való díszítésre. Átvitt formában közvetve a népelet ezer és ezer vonatkozásában találkozunk a virággal, a virágos növényvel, egyes virágmotívumokkal, mint a népi díszítőművészet alapvető fontosságú elemével. A népművészet motívumvilága legnagyobb részét a virágon alapul. Festik például a házfalra, papírra és bekeretezve képként használják, fára, például bútorra, kerámiára, üvegre, koporsóra karcolják, faragják. Kőből és fából kifaragják, mint például épületdísz, kerítésdísz, kis- és nagykaput, síremléket, fejfát és sírkövet, vasból és más fémekből kovácsolják, cizellálják, mint például a kilincseket, kerítéseket, kulcspajzsokat, vasalásokat, házmólokzavirágokat stb. Mindezekben a közvetlen használt virágdíszítési módokban visszatükrözik a virág kultikus szerepe, jelképsége, az étellel, illetve az élet egyes mozzanataival alkotott párhuzam. Sok esetben stilizálással is találkozunk. Ezekben az esetekben a virág lényegi vonásai közül egyet-egyet kiemel a népi ábrázolóművészet és azt használja fel. A közvetett felhasználás körébe tartozik a művirágkészítés ezer és ezer fajtája, a papírvirágágyástól a virág, sőt virágtársulás utánszáig – a mikoszorú készítéséig.

Harmadszor arról szólunk néhány szót, hogy népünk hogyan, miként látja hasznosnak a virágot, a virágos növényt. Ezen a téren ismét a népi tapasztalat tömege érvényesült és teremtett kapcsolatot az idők folyamán az emberi életmódoknak foglalkozásokon keresztül a konkrét, mindennapi étellel. Például a méhészettel, a méz felhasználásával, azután festékkészítéssel, és a festékek felhasználásában vagy éppen az olaj-, illóolaj-készítésben és a különféle virág-, virágosnövény-olajok felhasználásában. A népi tapasztalat megismerte a virágok számtalan tulajdonságát. Így többek között gyógyító tulajdonságait is, egyszerű gyűjtőványfű lácsökkenő hatásától kezdve a gyűszűvirág vérzéscsillapító hatásáig sok mindent. Rájött arra is a népi tapasztalat, hogy a virág, a virágos növény jelenléte nemcsak illatosítja

a környezetet, a levegőt, hanem tisztítja is azt, fertőtleníti. Élő virágok is, de különösen sokféle virágkészítmény ismerünk, amit ilyen célra használnak fel. Ebbe a csoportba tartoznak azok a virág- vagy virág eredetű szerek, amelyeket népünk ugyancsak tapasztalatai alapján fertőtlenítésre, feregtelenítésre, például molytalanításra is felhasznál. Külön szólnunk kell a különféle virágteákról. Ezek említése átvissz bennünket a virágoknak a gyógyításban való fontos szerepéhez, a gyógygyógyénertermesztéshez, a mai, a modern gyógy-növényiparhoz és -kereskedelemezhez.

Ahogy a felvázoltakból is láthatjuk, népünk élete sok-sok mozzanatában szoros kapcsolatba került a virágokkal. A virág a maga sajátos összefüggéseivel, összefüggés-rendszerével az emberi élet szerves részévé vált. Mint ilyen, a népelemben fontos szerepet játszó tényezővel, számol a virággal a néprajztudomány és elemzi a tárgykör egyes mozzanatait.

Mint érdekességet említjük meg csupán, hogy tekintettel a virág és az ember kapcsolatában uralkodó érzelmi, hangulati tartalomra a néprajztudományon belül a legújabb időkben az egyéni és a közösségi lélektan, a pszichológikum irányába terelődnek a kutatások. Ezek a kutatások a maguk sajátos eszközeivel az emberi tudat számos olyan tényezőjét analizálták, amelyekben mélyen a tudat alatt a virág, a virágok biológiai, esztétikai specifikumai húzódnak meg.

Ezeknek a kutatásoknak, amelyeknek az eredményei például az orvostudományban is sokoldalúan realizálódnak, az ismertetése messzire vinne. Sokkal jobb itt, a probléma közelében maradunk. Például annál a nagyszerű gondolatnál, hogy Debrecen, azt a várost, amely a magyar botanika területén kimagasló hagyományokkal rendelkezik, a virágok városává tegyük; annál, hogy a városunk széppé, egészségesé, vonzóvá tevő virágoknak évente ünnepet rendezünk. Ezzel a bevezető előadással azt kívánom csupán hangsúlyozni, hogy nem egy esetlegesen kiragodott tárgyat, mozzanatot részesítünk azáltal különös bánásmódban, hogy virágos Debrecen építünk, hogy virágünnepet rendezünk, hanem az emberiség és azon belül a magyar nép életéhez szorosan hozzátartozó, lényeges összetevő megérdemelt pártfogásáról, megbecsüléséről van szó. Mindezen a modern körülmények közé való átplántálása, továbbfejlesztése számos szakmai kérdést vet föl. Ezekkel kívánunk tudományos ülésszakunk előadásai, korreferrátumai és várható hozzászólásai foglalkozni. Az én feladatom az volt, és előadásommal szerettem volna azt teljesíteni, hogy rámutassak: a virágnak a magyar népelemben lényegbevágó szerepe van.

A virág, a kert szerepe napjainkban

RADÓ DEZSÓ

Tisztelt Hallgatóim!

A virág és kert szerepe a városi ember életében sokrétű téma, és bármennyire is csábító lenne ennek minden vonatkozását elmondani, egy előadás keretein belül ez nem lehetséges. Három kérdéssel beszélek csupán:

- I. A virág és kert elterjedésének néhány jelensége.
- II. Milyen tényezők okozzák napjainkban a virágok, kertek elterjedését.
- III. Az előbbieken alapján néhány következtetés levonása.

I. A virág és kert elterjedése

Világszerte megszámlálhatatlan mennyiségben növekszenek a kertek, a kertészetek száma és területe és valós számokkal nehezen kifejezhető mennyiségben a termelt dísznövények mennyisége. Hollandiában pl. az export

vezető ága a dísznövénytermesztés, az Egyesült Államokban 400 millió \$ értékben termelnek virágot, amely több mint az almatermelésük, a paradicsom- vagy rizstermelésük. A virágüzletek száma a világon kb. 90 000 és számuk napról napra növekszik. Ha a világ bármely tőle virágkiállítást vagy virágkötészeti versenyt rendeznek, úgy azok látogatottsága mindig meghaladja a várakozást. Moszkvában pl. a Tavasz virágai kiállítás olyan tömeg keresi fel, hogy a várakozók oszlopa nemegyszer az 1 km-t is eléri. A tv-állomások a világ minden részén rendszeresen közvetítik a virágkiállítások eseményeit és a virágkötészeti versenyek gyakran a televízió nyilvánossága előtt zajlanak le, így a nézők sokmillióst tábora a megrendéssel egy időben élvezheti a San Remó-i, nizzai vagy debreceni virágbarnevet.

Megszerveződött nemzetközi méretekben is a virágkiállítás, ami azt jelenti, hogy a világ bármely részéről küldhetnek virágot a FLEUROPE szolgálaton keresztül hazánkba vagy hazánkból a világ legtöbb tájára.

A virág és kert elterjedése hazánkban is rohamos. 1969-ben pl. a dísznövénytermesztés és parkfenntartással foglalkozó vállalatok és szövetkezetek közel 1 milliárd forint értékű termelést produkáltak. Ebből Budapestre kb. 400 millió forint érték esik, és a százalékos arány azért nagyobb, mint Budapest lélekszáma az országhoz viszonyítva, mert Budapest városiasodási folyamata előbbre tart, mint a vidéki városoké, és mint látni fogjuk, a két folyamat, nevezetesen a városiasodás, továbbá a virág és kertek elterjedése kölcsönhatásban van. Hazánkban jelenleg az összes üvegházfelület kb. 700 ezer négyzetméter, és ebből több mint fele, 400 ezer négyzetméter a dísznövénytermelésben található. Számításaink szerint 1970-ben a vállalatok és szövetkezetek kb. 60 millió szál üvegházi szegfűt állítanak elő, hozzá kell tennem, hogy ez mind gazdára talál. Ennek oka, hogy a virágok iránti kereslet igen gyorsan növekszik, 6-7 évenként megduplázódik, ami azt jelenti, hogy a fejlődés igen gyors és annyira egyenes, hogy exponenciális függvényben ábrázolhatóan évente kb. 12 százalékkal növekszik az előző évhez képest.

A növekedés tehát világszerte és hazánkban is szinte rohamos mértékű, ezért indokolt megvizsgálni ennek okait.

II. Milyen tényezők okozták napjainkban a virágok, kertek elterjedését?

A legnyilvánvalóbb alapvető oka a **termelőerők fejlődése**, amely a munka nagyfokú társadalmisítását eredményezi. A munka társadalmisítása következtében kialakulnak a városok, és a lakosság egyre nagyobb százaléka válik városlakóvá. Hazánkban éppen ezekben az években haladta meg a városlakók aránya az 50 százalékot. A városiasodás, amelyet a tudomány urbanizációnak nevez, a maga vívmányai mellett olyan ártalmakkal jár, mint a zaj fokozódása, a levegő szennyezettsége, amelyek veszélyeztetik az emberek egészségét. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a városok nyomasztó körengtegetnek hatna a lakosság számára, érthető, hogy ösztönös vagy tudatos menekülésként az emberek igyekeznek kimenekülni a zöldbe kirándulni, vagy ha megtehetik, saját kertet létesíteni, hogy ott felüdülést találjanak. Ez az oka annak is, hogy a városlakók a maguk szűk otthonaiba igyekeznek becsépeznij a természetet zöldnövények vagy vágott virág formájában. A technika fejlődése nagymértékben fokozza az idegensziszter megterhelését, amennyiben a telefoncsengő, rádió, magnetofonok és az üzemekben a gépek zaja, a gépjárművek lármaja mind-mind tömeges inzultus az emberekre nézve. Kézenfekvő, hogy az ilyen környezetből való menekülés ellentétjáraként a virág és kert jelentkezik, és ezek törvényszerűen keresettebbé válnak.

A termelőerők fejlődése azonban nemcsak menekülésre készíteti a városi embert a zöldbe, hanem objektív lehetőségeit is megteremti annak, hogy a városi ember azt megtehesse. Eppen a termelőerők fejlődése teszi lehetővé, hogy **növekedjen a szabad idő**, amely időt ad a kertészkedésre és kirándulásokra. Objektív lehetőségeit biztosít arra, hogy a városlakók felkeressék a kirándulóhelyeket, a parkokat és művelhessék kertjeiket.

Jelentős tényező, amely a virág- és kertkultúra elterjedését lehetővé teszi, az **anyagi viszonyok javulása**. Szűkös életkörülmények között az emberek elsősorban primer szükségleteiket biztosítják, mint amilyen az élelem és a ruházat. Ide sorolhatók a lakás és annak tartozékai is. Ha az anyagi viszonyok megengedik, akkor következnek az ún. szekunder szükségletek, a kulturális igények és ezek közé sorolható a virág is. Megfigyeltük, hogy az utóbbi években hazánkban 1 százalékos reáljövedelem-növekedésre a virágforgalom emelkedésének kb. 3 százaléka jut. Ezzel összefüggésben említett kell tenni arról is, hogy a **kulturális színvonal emelkedése** szintén a virágok iránti kereslet növekedése irányában hat. Nyilvánvaló, hogy a virágajándékozás igényesebb és kulturáltabb módszer, mintha valaki mondjuk egy pohár sörrel kedveskedik barátjának. Az emberek közötti kapcsolatok kulturáltsága, az esztétikai ízlés növekedése azon is lemérhető, hogy barátok, ismerősök, szerelmeseik, családtagok egyre inkább virággal kedveskednek egymásnak. Az esztétikai ízlés növekedése mutatkozik meg abban is, hogy a virágnak – a szeretet megnyilvánulásának ezen ősi jelképe – már nemcsak utáztatát a virágot ábrázoló gipszfigurát vagy művirágot, hanem az eredeti virágot igénylik az emberek.

A virág és kert elterjedésének okai között végül, de valóban nem utolsósorban **társadalmi tényezőket** is szükséges megemlítenünk. A szocialista társadalomban elterjedté vált egymás megbecsülése és olyan társadalmi ünnepek honosodtak meg, mint pl. a nőnap. Ilyen és hasonló alkalmakkor ma már természetesen a virággal való köszöntés. A már említett nőnap esetében érdekes megfigyelni, hogy a kezdetben csak hivatalos és intézmények által alkalmazott felköszöntés az utóbbi években a magánkapcsolatokban is egyre nagyobb szerepet kap, azaz ma a nőt már nemcsak a munkahelye mint intézmény, hanem a férj vagy gyerek is felköszönti nőnap alkalmával. Hasonló a helyzet a pedagógusnap, az üttörőavatás vagy egyéb más alkalmakkor is.

A virág és kert elterjedése alapjában véve bizonyult társadalmi okokra vezethető vissza, amelyek között alapvető a termelőerők és a társadalmi viszonyok fejlődése. E bizonyult kölcsönhatások eredményeképpen világszerte és hazánkban is rohamosan növekszik a dísznövénytermesztő üzemek termelése, gombamódra szaporodnak a hétfégi pihenőkertek és növekszik a virágüzletek forgalma.

Vizsgáljuk meg végezetül, milyen következtetéseket vonhatunk le az elmondott jelenségekkel kapcsolatban.

III. Következtetések

Az első következtetés, amit az eddigiekből le kell vonnunk: a **melegülő zöldterületek védelme**. Ez egyáltalán nem olyan könnyű, mint első pillanatra feltételeznénk. Az emberek általában helyeslik, hogy védjük a zöldterületeket, és ha csak a parkokat vizsgáljuk, akkor tulajdonképpen egy nagy emelkedés állapítható meg, hiszen ma már 4000 ha parkterület van hazánkban, azaz 8 esztendő alatt ez is duplájára növekedett. Más dolog azonban az új lakótelepek és a városok terjedése folytán új parkokat építeni, és más dolog a régi történelmi értékű parkterületeket megvédeni. Nyilvánvaló, hogy egy új lakótelepen létesített park csak hosszú évtizedek múlva képviselhet olyan értéket, mint a több évszázados budapesti Margitsziget, a Városliget vagy a debreceni Nagyerdő. A közlekedés fejlődése és a városi építkezések sajnos

könyörtelenül írták a parkterületeket és a fákat. Hazánkban ma még nincs intézményesen biztosítva a zöldterületek védelme. Ha egy létesítményt megvalósítunk és ott az építő arra hivatkozik, hogy felvonulását akadályozza az ott levő fasor, akkor nincs olyan hatóság nálunk, amely a fasor megmaradásának esetleges többletköltségeit vállalná. Szakemberek körében viszont köztudomású az az első pillanatra építészek számára meghökkenetnek tűnő megállapítás, hogy a ház könnyebben pótolható, mint egy idős fa. Amíg a mai fejlett építőipari technológia mellett egy emeletes ház egy esztendő alatt könnyűszerrel felépíthető, addig egy 40 éves fa csak 40 év alatt pótolható. Az a körülmény, hogy pl. Budapesten 15 évig, 1945–60-ig csak kevés gondot fordítottak a fák pótlására, olyan mulasztás, amely soha nem pótolható, mert a budapesti fák külső képen ez a mulasztás még 60 év múlva is látható lesz.

A világ szakirodalmát bejárta egy bizonyos bükkfa példája, amely 800 ezer levelel nagy mennyiségű port köt le, és oxigént termel. Hagyjuk figyelmen kívül ezt az extrém esetet, és a fák hasznát érzékeltessük egy átlagos 25 éves hársfán keresztül. Egy ilyen fán kb. 100 ezer level található, amely esztétikai élményt nyújt és a hőségben árnyékot biztosít. Ezenkívül azonban a vegetációs idő alatt kb. 1 q port és egyéb szennyeződést köt le, és azonkívül, hogy kellemes mikroklímát biztosít, hét ember belélegzéséhez szükséges oxigént biztosít. Az ilyen fából létesített fasor egy forgalmas út mellett 20 dB zajt nyel el a hanghullámok visszaverésén és a levelek által okozott hangfeldolgozás miatt. Az irodalomból közismert a növények, különösen a fák egyéb haszna, így erre ezúttal nem térek ki.

Megítélésem szerint felmérve a meglévő zöldterületek hasznát, ugyancsak felmérve a zöldterületeket fenyegető veszedelemeket, indokolt lenne olyan zöldterületi törvényt elfogadni, amely a védett természeti tájakhoz hasonlóan intézményesen vetne gátat a zöldterületek elfoglalásának is.

Ha valamilyen területen célszerű lenne más kárán tanulni, akkor a zöldterületek védelme ilyen terület, mert nemcsak azt kell látnunk, hogy példának okáért az amerikai nagyvárosok mennyire tartanak előbbre nálunk a városiasodásban, hanem azt is, hogy mennyire tartanak „előbbre” azokban az ártalmakban, amelyek a városiasodást kísérik, olyannyira, hogy ezek az amerikai városok lassan öndugulásra vannak ítélve, hogy az emberek tömegesen menekülnek belőlük.

Egy másik következtetés az előbbivel kapcsolatos, és itt az új zöldterületek létesítésére gondolok. A zöldterületek fontossága megköveteli mindenekelőtt és természetesen a hely biztosítását a zöldterületek részére, de azt is, hogy a zöldterületek, parkok, kertek iránti igény növekedése miatt átgondoltabban és tudományos módszerekkel tervezzük meg azokat. Amíg régen a környezettől, a tájtól elvonatkoztatva tervezték kerteket, ma már m g kell terveznünk az egész tájat, és a tájon belül – ebben az esetben lakótájjra gondolva – tudományosan meg kell tervezni a parkokat, kerteket. A tájtervező és kerttervező számára új feladatként jelentkezik, hogy szociológiai vizsgálatokat végezzen a tervezés előtt, és statisztikai módszerekkel rendszerezze vizsgálati eredményét. Vizsgálnia kell példának okáért, hogy kik használják a parkokat, mit csinálnak az emberek a parkokban, mert csak ezek ismeretében tud helyesen tervezni. Számításba kell vennie azt is – épp a termelőerők növekedése miatt –, hogy a parkokat nagyüzemi módszerekkel, gépekkel kell fenntartani, hogy a parkok növekedése által jelentkező egyre nagyobb gazdasági megterhelés miatt olcsóbb és kevesebb munkát igénylő megoldásokat kell alkalmazni, egyszerűen: bonyolultabbá és körültekintőbbé vált a tervező munkája.

A következtetések levonásának ki kell terjednie az emberek egyéni igényeire is. Az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy megítélésem szerint

az emberek igényelték arra, hogy kiskerteket létesítsenek, nem tekintem luxusnak, hanem úgyzólván jogos élettani igénynek. Ebből következik, hogy a tanácsoknak biztosítania kell parcellázással és minden lehető módon a kiskertek létesítését. Ennek velejárójaképpen természetesen nemcsak területet kell biztosítani a kertekhez, hanem lehetőséget arra is, hogy a tulajdonosok kis kerti eszközökhöz és anyagokhoz juthassanak, azaz olyan szolgálatot, ill. üzlethálózatot kell kialakítani, amely az Európában már elterjedt kert ABC áruházakhoz hasonlóan biztosítja a kiskertek megműveléséhez szükséges eszközöket, növényanyagokat, növényvédő szereket stb.

A jelenségek között említettem a virágfogyasztás nagymérvű fellendülését. Ennek a nagymérvű fogyasztásnövekedésnek mindenekelőtt biztosítani kell a természeti hátterét, tehát disznóvínytermesztő nagyüzemeket kell létesíteni. Tekintettel arra, hogy a disznóvínytermesztő nagyüzemek a hagyományos virágkertesztéssel mindenekelőtt az üvegházi termesztés túlsúlya és a gépek alkalmazása különbözteti meg, továbbá az a körülmény, hogy a szabaddíj kultúrák részesedése viszonylag csekély, nyilvánvaló, hogy a tanács kertészeti vállalatoknak és termelőszövetkezeteknek az üvegházkapacitását gyors ütemben növelni kell. Szakítani kell végre azzal a sok évszázados hagyománnyal, amely a kereszt gereblyével és gyermek-löcső-kannával képzeli el. Nagyüzemeket kell létesíteni, amelyhez magas képzettségű, a gépeket alkalmazni tudó kertészmérnökök szükségesek és művelt szakmunkások. E hatalmasan növekvő, belső igénynek csak ebben az esetben tudunk megfelelni. A disznóvínytermesztő üzemek fejlesztésére azonban jó okunk van azért is, mert közismertek hazánk kedvező adottságai arra, hogy a világméretben ugyancsak növekvő szükségletek kielégítése céljából exportunkat fokozzuk. Kedvező adottságaink, így pl. a sokat emlegett geotermikus állandóink ezt lehetővé teszik számunkra.

Nyilvánvaló, hogy a virágok iránti igény növekedése nemcsak a terelés bővítését, hanem az üzlethálózat mennyiségű bővítését és minőségi fejlesztését is szükségessé teszi. Több virágüzletre van szükség, mint jelenleg, ezen felül azt is biztosítani kell, hogy a virágok vásárlásánál és a növények kezelésénél oly érhető tanácsatlanság miatt az eladók szakmai és kulturális színvonalát növeljük. Törekednünk kell arra, hogy a disznóvínytermesztés és virágkertesztés mint szakma közelebb kerülhessen egymáshoz, mert nyilvánvaló, hogy a virágüzleti eladókna is jobban meg kell ismerniük a növények élettani igényeit és a termesztő kertészeknek is többet kell tudniuk a virágok felhasználási lehetőségeiről.

Mint látható, a virágok elterjedéséből fakadó következtetések levonásánál e néhány perc alatt elég hosszú utat tettem meg, amikor napi és gyakorlati tennivalóig jutottam el. Mégis, ha az egész folyamatot logikusan végig gondoljuk, nem marad számunkra más, mint az általam elmondott és sok, itt még nem tárgyalt következtetés levonása.

Örömmel állapítom meg, hogy Debrecen város lakossága, a debreceni karneval szervező bizottsága már levonta ezeket a következtetéseket, szép városának a határokat messze meghaladó hírnevet szerzett, ezért számomra nagy meglepetéssel volt, hogy gondolataimat éppen Debrecenben fejthettem ki.

A virág, a kert, a természet és a modern városépítészet

PAKSY GÁBOR

Tisztelt Konferencia!

A városépítés művészetének az a feladata, hogy visszaállítsa „az értékek hierarchiáját”, amikell az ember a „lényeges örökök” jótéteményeit élvezni

tudja, a természetet, a napfényt, a tét és a zöld adományait, írja Le Courbusier, majd megállapítja, hogy: „A természetes környezet ott szerepel a mai urbanizmus” törvényétábláinak egyikén, a következő háromságban: tiszta levegő, napfény és zöld környezet.

A rendelkezésünkre álló bizonyítékok szerint a történelem előtti időben az ember befolyása a természetre jelentéktelen volt, az ember és környezete között biológiai egyensúly állt fenn. A kőkorszak vége felé azonban megjelentek a kő szerszámok, majd évezredekkel később a fémeszközök. A lakóhelyként használt barlangokat lassan sátrak, szalmakunyhók, s egyéb mesterséges létesítmények váltották fel. A földművelés kezdetével kialakultak az első városok, a kereskedelem, a kézműipar. Az ember hatalma a bioszféra felett fokozódott, eközben elszakadt a természettől, a szabad levegőtől, a napfénytől s egyre kevésbé élvezheti a természet jótékony hatásait.

A városi ember nosztalgiaja a természet iránt a városépítés kezdetétől megfigyelhető. A természet képviselőjét, a virágot, a növényt igyekszik lakóhelye közelébe hozni, belőle kertet formálni, egyre tudatosabban felhasználni környezetének formálására, szépítésére építészeti, városépítészeti alkotásaiban.

Az egyiptomi lakóházakhoz fasorokkal, virágágyakkal, lugasokkal díszített kertek tartoznak. Az ókori görög városépítők városaikat művészi módon kapcsolják a tájba. A rómaiak kertépítési kultúrája már jelentős. Fejlett ízléssel tudják a medencék, tavak, folyók, vízesékek és kerti létesítmények mellett a virágot, a fát kertművészeti eszközként a városi lakóházak belsejébe, vagy palotáik kertjében alkalmazni. De már megjelennek a közkertek, fásított terek mint városépítészeti kompozíciós elemek is.

A középkorban általában a terep kimagasló pontján elhelyezkedő várakban és az erődítményekkel körülvett városokban – melyek inkább uralkodnak a természetben, a tájon – kevés hely jut a természet képviselőinek. A tereken 1–1 fa nem játszhat szerepet a városépítéshez együttes, a városkép alakításában.

A reneszánsz és barokk kor olasz, francia városépítők mesterei, művészi módon illesztik be a tájat, a természetet a városképbe, kompozícióikba. Az épület és kert is szerves egységé válik. A tagolt, derékszögű, erősen architektonikus reneszánsz kertek a barokkban a látványosabb, nagyobb szabású, mozgalmassabb vonások jellemzik. Az építészet mellett szervezettebbé válik a szobrászattal a kertépítés kapcsolata.

A francia kertépítés már nemcsak kiegészítője az építészetnek, városépítésnek, hanem meg a következő évszázadok városépítésére is nagy hatást gyakorol, igen magas színvonalra fejlesztett architektonikus kertalkotásaival. Elég ha csak Versailles-t említem. A növényzetet szinte az épületek formáit folytatva, természetes alakjuktól megfosztva, mint kompozíciós elemet használják rendkívül sok változatban és hatás elérésére.

A 18. sz. végén, 19. században az angol kertépítők munkája nyomán alapvetően megváltozik az ember viszonya a kerteshez. A díszlet jellegű kertből a séta, a pihenés, a természet élvezetének helye lesz, e s ezzel alapvető formai változás következik be. Tájéki jellegű lesz a kert. A parkot hatalmas gyepek területek, nagy csónakázótó, árnyékos sétautak képezik, festői részletekkel, látképekkel.

Közel ebben az időben éppen Angliában elkezdődik az ipari forradalom s megindul velejárója, az urbanizáció. A városok egyre gyorsabban növekednek, új városok születnek.

A logaritmikusan gyorsuló technikai fejlődés, a város népességszámának

növekedése következtében elsősorban az iparilag fejlett országokban városi óriások, nagy kiterjedésű városi ipari agglomerációk jönnek létre.

A városok beépítettsége rohamosan növekszik; a kertes beépítést az egyre zártabb váltja fel; az utak menti zöldsávokat, az előkerteket egymás után veszik igénybe a növekvő közúti forgalom számára; a közparkok nagy részéből parkirozóterület lesz. Sokszor már a tenyérnyi helyet elfoglaló fasor, a természet utolsó képviselője is kiszorul.

A városok környezetét, a természetet, a tájat elfoglalják és tönkreteszik fokozatosan az utak, ipari létesítmények.

A várostervezés szűkebb területre korlátozódik; a városi terület beépítésének szabályozására, a forgalmi hálózat kiépítésére, a közművesítésre; az építőművészi követelmények kielégítése háttérbe szorul s ezzel a virág, a kert, a természet alkalmazási szerepe is lecsökken. A városok fém- és kőrengetege elszigeteli az embert a természet környezetétől.

A fentiek, valamint a spontán növe, duzzadó városokban levő megmondhatatlanul telepített ipari üzemek káros hatásai, az óriási gépkocsiforgalom következtében megjelennek az urbanizációs ártalmak. A levegő szennyezettsége, a városok svitagi klímája, a zaj, a stresszhatások már veszélyeztetik a városok lakóinak életét.

Az újabb kutatások szerint a mai körülmények között élő városiak 5. generációja kihal, mert a települési hatások ártalmi legyengítik, élet- és szaporodásképtelenné teszik az embert.

A városok válságba kerültek.

Egyre többen foglalkoznak a városok problémáinak feltáráásával, a kivétel útjal. Századunk második negyedében már egyre világosabb lett, hogy meg kell teremteni az egyensúlyt az ember és környezete, ember és a természet között.

A nagy urbanista Saarinen mondta, hogy neki a városépítés először művészi, majd gazdasági, később szociális problémának tűnt. Végül felismerte, hogy itt az emberi pszichét illető problémáról van szó. Minden olyan város, amelynek környezetében nincsen kielégítő mértékben zöldterület és szabad terület, ahol nincs a természet szemléletére lehetőség, hosszabb időre nézve elviselhetetlen teher lesz a benne lakók számára.

A modern városépítés az ember és a természet kapcsolatából indul ki. Szinte legforradalmibb változást éppen a zöldterületek, a természet képviselőinek az alkalmazásával hozza.

Az urbanisztikai ártalmak elhárításának szinte kizárólagos, az egészséges településviszonyok megteremtésének legfontosabb eszközei lesznek. Az ember pihenési, szórakozási, sportolási, üdülési, sokszor kulturális igényeit is csak ezek segítségével elégítheti ki jól.

A település és a természet, a település és táj viszonya is megváltozik ezekben a korszerű urbanisztikai szemléletben, harmonikus kapcsolat jön létre közöttük. A természet és táj védelme halaszthatatlan feladat lesz.

A város számottevő nagy területévé válik a zöldterület. Szinte átszövi a város testét, és a város környezetével való kapcsolat révén benyomul a természet, a táj a városokba és ezzel az emberek életében is döntő érdemi és művészi elemmé válik.

Kutatások, elemzések alapján előírások szabályozzák a városi zöldterületek méretzési elveit. Ennek betartása révén sokszorosan kell, hogy nőjenek a mai városok zöldterületei. A lakóépületek megfelelő benapozását, a lakóterület átszellőzését célzó előírások is a szabad terület, a zöldterület növelésének irányában hatnak.

Ezek az igények nem túlzottak. Nézzük meg a természeti környezet néhány hatását a városi életviszonyokra, a város lakóira.

A lakosság egészségét közelről érintő városi klíma kedvezőtlen voltát a levegő hőmérsékletére, pára-, por-, baktériumtartalmára, kémiai összetételére, a levegő mozgására, a zaj terjedésére való nagymértékű kedvező hatásával alapvetően képes megjavítani.

Például amellett, hogy csökkentik a por keletkezésének lehetőségét, még a gyepfelületek is kétszer annyi porsemet tudnak megkötni, mint a vazelinel bevont papíros. 1 hektáryi erdő kb. 60 tonna por lekötésére képes. S ha azt vesszük, hogy pl. Budapesten 1 négyzetkilométeren évente 200 tonna por rakódik le, vagy egy német szakírodalom szerint egy ipari város lakója naponta 2 milliárd porrészecskét szív be, érzékelte a kérdés fontosságát.

Egyéb klimatikus hatásai közül kiemelhetjük, hogy a növények magaságának 10–12-szeres körzetében a levegő relatív nedvességtartalma 18 százalékkal is magasabb lehet; vagy hogy a lombkoronák alatt a hőmérséklet 3 százalékkal is alacsonyabb nyáron, és ennek hatására lassú, de tartós légmozgás indul el a beépített területek felé.

Rendkívül sokra értékelhetjük pszichológiai hatásait is. A technika világában a pszichikai kiegyenlítés nagy probléma. A feszültségek feloldásának sok lehetőségét kínálja a város zöldterületek. A zöld színek megnyugtató hatása közismert. A virág, a fák, a növények, a szép kertek látványra jó érzést, megkönnyebbülést hoz. Ezek a hatások végső soron visszahatnak az ember fizikai, szellemi teljesítőképességére.

Hogy mi nyújtanak a városi zöldterületek a gyermekek, öregek, pihenni vagy kertészkedni vágyók számára, azt részleteznünk nem kell. Talán felmerülhet a kérdés, miért kell a városépítészeti vonatkozások kapcsán a zöldterületek jótékony hatásait kifejteni.

Egyrészt, mert a modern városépítészetben sem hozhatunk létre öncélú alkotásokat. A tartalom és forma egysege városesztétikánk egyik kritériuma. A zöldterületek funkcionális jelentőségét a nagy urbanisták sora felismerik. *A virágok, a fák, a cserjék, a növényzet nem csupán a városkép szépségének, a városépítészetnek elemei, hanem a korszerű városok nélkülözhetetlen alkotórészei.*

Másrészt – s talán jelenleg ez a jellemző – a városi zöldterületek létét, szükségességét, nélkülözhetetenségüket állandóan bizonyítani kell. A megélvők is állandó veszélynek vannak kitéve, területük kívánatos és szükséges növelésére pedig ma még keveset áldozunk. *Diszkrét funkcióin túli szerepüket ma még nagyon lassan ismerik fel az illetékesek.*

Ha még nálunk nem is jelentkeznek az urbanisztikai ártalmak, ha a zöldterület iránti igény még nincs is az érdeklődés központjában, ha csak kevés jele mutatkozik még a szuburbanizációnak, nekünk munkánkban a jövőre kell gondolni. A mai igényekre tervezett lakóegység, mire megépítjük, korszerűtlenné válik. Legalább 1–2 évtizeddel előbbre kell járnunk az igények becsülésére és ha a mai, egyre nagyobb szabású városfejlesztési feladatok meghatározása, végrehajtása során erre nem vagy nem súlyához méltóan gondolunk, súlyos árat fizethetünk érte.

Amit a megtakarítani vélünk egy-egy zöldterület építésre való felhasználása vagy a területek túlzott beépítése révén, azt a jövőben a végső soron a kisebb emberi teljesítőképességben, a kórházi, az ideggyógyintézetű férőhelyek építésében ráfizethetjük.

Lehet, hogy mi városrendezők a kérdésben is türelmentlenebbek vagyunk, de a kétségtelen eredmények mellett még sok negatív példa figyelmeztető.

És így először létüket, szükségességüket kell megindokolnunk, hogy egyáltalában legyenek, és csak ezután beszélhetünk alakításuk, felhasználásuk esztétikai, városépítészeti kérdéseiről.

Mielőtt témánkban továbbhaladnánk, idézzük a településtudomány definícióját a városépítészetről. A városépítész az kifejező erejűve nemesedett városépítési tevékenység, melyben a szorosan vett használati, célszerűségi szempontokon túl az ember alkotó-, kifejező-, ábrázolóképesége is megmutatkozik. Ebben az értelemben a város nemcsak társadalmi-gazdasági szervezet, történelmi vagy földrajzi alakulat, mérnöki alkotások összessége, hanem művészi alkotás is. A városépítészet természetesen, a tömegeknek és a külső tereknek együttes megalakulása, az egyedi építészeti és mondhatjuk kertészeti alkotásoknak magasabb fokú egysegebe szerkesztése.

Városépítészeti együttes lehet egy utca, egy tér, egy lakóegység vagy a városközpont, de legújabbban kiterjeszthetjük fogalmát az egész városra is.

E rövid kitérő után vizsgáljuk meg néhány vonatkozásban, hogy milyen alkalmazási területek nyílnak, milyen szerepe van a mai városépítészetben a virágoknak, a kertnek, a természetnek, településtudományi kifejezéssel élve a városi zöldterületeknek, azok elemeinek.

Már rövid történeti áttekintésünkből is látszik, hogy az utcák, a terek művészet legtöbbször felhasználta a növények alkalmazásában rejlő lehetőségeket. Most, hogy a modern városépítésben a település területének jelentős részévé vált a zöldterület, a városépítészeti együttesek formálásában szerepük is nőnie kell.

Ha a kertművészet tudományát, a kertek kompozíciós lehetőségeit, a kompozíciós elemek összességének hatását vizsgáljuk, lényegében a legfontosabb vonatkozásokban egyezőség állapítható meg a másik természet-terület, a városépítészettel, a városkompozícióval. Egymás kompozíciós elemeinek alkalmazása lehetséges, sőt kívánatos.

Az arány, a kontraszt, a ritmus, a folt, a tömeg, a tér, a színhatás vagy a növényzetnek térképező, térosztó, térszűrő, térválasztó alkalmazhatósága, mind-mind olyan kompozíciós eszköz, melyekkel csak helyesen kell élnünk, és az épületelemek elerhető hatásokat fokozhatjuk, vagy ezek segítségével válhat művészivé kompozíciónk.

Mégis azt kell mondanunk, hogy kevésbé élünk ezekkel a lehetőségekkel a mai városépítészetünkben az utóbbi évszázadok ragyogó példái, az elméleti kutatások eredményei, útmutatásai ellenére.

Igen ritka, hogy térfalként növényzetet alkalmazunk, hogy a monoton beépített a fák ritmusával oldjuk fel, hogy a térhatás fokozását kertészeti módszerekkel valósítsuk meg. Fedéseket, hangsúlyozásokat, átmeneteket, kapcsolatokat ilyen módon oldjuk meg.

Pedig, írja egyik városesztétánk, a nőtt városaink városképeinek megnyíre jellemzője a növényzet, a virág, a fák, a fasorok, a kertek alakjában. A fák és a házak, a lombok és a falsíkok, fény és árnyék váltakozása vonzó sajátossága a városképeknek, akár alföldi, akár más városainkban, külső és belső részekben egyaránt. Természeti és építészeti elemek, miként a tér és a tömegek is egysúlyban vannak.

Az általános szempontok után nézzük meg, hogy a modern városépítészet milyen lehetőséget ad a növényzet alkalmazására, mit vár alkalmazásától.

Mai városépítési elveink egyike a közúti és gyalogosforgalom szétválasztása. Az utóbbi évek tervezési gyakorlatában mind jobban meghonosodik az, hogy szinte teljesen külön közlekedési rendszert képeznek ezek. A motorizáció megnövekedése következtében már-már teljesen eltűnt a zöld a nagyvárosok utcájáról, tereiről. Jelenleg a lakótelepszerű építést ismét felváltja az utcákat és tereket eredményező beépítés. Ezek az utcák ismét a gyalogosoké lesznek. Ezzel a gyalogos számára már közlekedési terület-

ként nem szükséges helyen, valamint városképi, városesztétikai szükségességből igen nagy szerepet kapnak a virágok, a zöldfelület, a fák. Ismét emberközelbe kerülhetnek, élénkítik az utca képét, az emberi környezetet, programot, változatosságot, élményt nyújthatnak majd ezek. Ezeknek az utcáknak a kirakatai, burkolata, a kihelyezett vitrinek, padok, a vázák mellett a virágok, a fák, a gyepfelület, a víz, a természet képviselőinek együttes hatása jelenti majd a jövő városépítési irányításokban az urbanus hatást. Ezekben lehetséges lesz a növény, a virágegyedek önálló érvényesülésére is. Hisz tudjuk, hogy a mai városépítézetben a virágot elsősorban csak nagy felületek színhatásának elérésére használják fel.

A lakóegységek szervezésében, beépítésének elveiben végbement és tervezett változások szintén újabb lehetőségeket adnak a városi zöldterületek helyesebb kialakítására, a városépítészeti kompozícióba való bevonására.

Mint ismeretes, elsősorban egészségügyi, benapozási, átszellőzési igények következtében az utóbbi 2 évtizedben a szabadon álló sáv- és pontházak lakótelepek jöttek létre. Ezekben az előírt zöldterület ugyanis biztosítva volt, de az épületek szélső „szőnyegmintás” elhelyezése miatt a kiszolgált utak annyira felszabdalták, hogy zöldterületi értékük, használhatóságuk teljesen leromlott. Más okokból elsősorban az utóbbi 1-2 évben ismét az utcát, teret adó, az épületek összecsorása révén zártabb, urbanusabb beépítést tartunk kívánatosnak. Ezzel együtt jár, hogy a lakóegységek belsejében összefüggő, nagyméretű zöldterületek jöhetnek létre. Ezeket most már mint kertet a funkcionális igények kielégítése, a célszerűség és használhatóság szem előtt tartásával, de a kertművészet eszközeivel lehet majd kialakítani.

A lakóegységek kapcsán még néhány rész kérdés feltárása is szükséges.

Az építés iparosításának napjainkban kezdődött, de minden bizonnyal egyre gyorsuló üteme még néhány vonatkozásban jelentősebbé is teszi a zöldterületek szerepét.

Az iparosítás jelenlegi szakaszában, amikor a lakáskérdés világprobléma lett, a városainkat, a városépítészeti, a lakásépítés, a lakóházak s ezek együttese kezdik meghatározni. Egyre több ember lakik ezekben a házakban, egyre nagyobb területek épülnek át vagy be ezekkel a házigyári épületekkel.

Tömeges lakásépítést – elsősorban kezdeti időszakában – az épületek monotonitása, a lakóegységek jellegtelensége, sivársága jellemezheti. A gazdaságos területfelhasználás a beruházások hatékonysága, az építés időtartamának lerövidítése és sok egyéb körülmény a nagyobb és nagyobb lakóépület létrehozását indokolja. A 150-200 méter hosszú, 11 szint magas épületek egyre gyakoribbak lesznek. Az ezekből képzett városépítészeti egységek már nem az ember léptékének megfelelő. Belőlük a gyalogos ember számára már nem képezhetők olyan utcák, terek, együttesek, mely változatos, élményt adó, emberi környezet lenne. S ehhez járul az az egyelőre nehezen kiküszöbölhető hátrány, hogy ezek – a házak, majd minden városban, a város – majd minden lakóegységben, egyformák lesznek. Amellett, hogy a zöldterületnek óriási szerepe van az itt lakó gyermekek, felnőttek, öregek különböző igényeinek kielégítésében, az egészségese életfeltételek, a pihenés, szórakozás, üdülés lehetőségeinek megteremtésében, a városépítészeti kompozíció igen jelentős részét is kell hogy képviseljek.

Mire gondolhatunk itt?

Elsősorban arra, hogy a nagyméretű lakóépületek közti markáns térségek ellentétét a tömbösített intézményekkel az összefüggő zöldterület és azok növényzete révén egy második szintű térképzést érhetünk el, amely már emberi léptékű, intim hatású, változatos, élményt adó terek,

utcák együttese lesz. Melyben szívesen tartózkodik a város lakója, aki számára esztétikai élményt nyújt.

Kétségkívül nehezíti e feladat végrehajtását, hogy a házigyári szerelés-technológia nem tűri az előfásítást, csak igen nehezen oldható meg 1-1 meglevő fa átmentése a tervezett állapotba.

Az építkezés után ültetett növényi anyagok, elsősorban a fák csak hosszú idő után tudják betölteni terehatároló vagy egyéb városépítészeti, kertépítészeti szerepüket. A lakóegység, az épületek környezete, az együttes így lassan kapja meg tervezett képét. Ugy véljük, az a helyes gyakorlat, ha előnevelt fák kiültetését tesszük lehetővé, alkalmazzuk. A fiatal csemetéknek vagy sorfáknak a megmaradása – a zöldterületnek amúgy is rendkívül intenzív beépítésből következő fokozott igénybevétele miatt – kétségesnek látszik.

Egy másik kérdés, ami a házigyári lakásépítés kapcsán felvetődhet, ez a lakóegységek zöldterületek és a város körülvéve tájnak a viszonya. Mint mondtuk, a városban belüli zöldterületek, a fák, a virágok, a cserjék érzékeltek a természetet, a táj jelenlétét.

Sokszor azt kell megállapítanunk, hogy ezeknek a lakóterületi parkoknak nem sok közük van az adott klímával és adott növényanyaggal jellemezhető tájhoz, elvesztették kapcsolatukat, a gyökereiket a tájjal. A lakóépületeken túl a kertépítés, a választott növényanyag sem jelzi, hogy az ország melyik táján vagyunk.

A városépítészeti alkotások, együttesek egyik jellemzője, értékmerője pedig a környezettel való harmónia, egység, valami olyan külső jegy, iz, mely az adott tájhoz, településhez köti őket. E városépítészeti igény kielégítésének egyik fő eszköze lehetne az ipari módszerekkel készült épület körülvéve zöldterületek a fokozottabb tájba illesztése. Meg kell találni azokat a jellemző helyi növényanyagokat, társulásokat, kifejezőmódokat, amelyekkel pótolhatjuk ezt a hiányt és tehetjük a lakóegységeket, a városokat egyséves, kapcsolhatjuk őket szervesen a természethez, a tájhoz.

Ha megfelelően élni tudunk ezekkel a lehetőségekkel, már a kezdeti időszakban, amikor csak néhány típusú ház felépítése lehetséges, megmehetjük városainkat, lakóegységeinket, a városalakó környezetét a sivárságtól, a jellegtelenségtől.

Az urbanizációs ártalmak megjelenésével, a motorizáció növekedésével, amikor még a város belsejében nem tudják kielégíteni a városlakók zöldterület iránti igényét, megjelennek a szuburbanizációs jelenségek. Nálunk fejlettebb országok példáján megfigyelhetjük, hogy elkezdődnek az ún. kertvárosok építései. Igen sok szószólója akad ennek a mozgalomnak. Mégis ma már mind jobban bizonyosodja, hogy nem ez jelenti az urbanizációs ártalmak elleni védekezést. Az annyira szükséges természeti környezet egy kis darabjának elvezetést igen súlyos árat kell fizetni, a szabad idő egy jelentős részét, melyet a közlekedés emészt fel. Nem is beszélve arról, hogy ez természetellenes, hiszen az emberek szeretnek csoportosulni, vagy hogy a tudomány, a művészet, a kultúra az évezredek folyamán is csak a városokban jött létre. Ezek a kertvárosok pedig már tulajdonképpen nem is városok. Nem lehet ez nálunk sem a jövő útja. Beszélmi kell róla, mert még sokan ebben látják az ember és a természet kapcsolatának helyreállítását.

A modern városépítés már megtalálta annak formáját, hogyan lehet közvetlen a lakás mellett, szinte folytatásában kertet, egy kis darab természetet biztosítani. És ezek újabb alkalmazási lehetőségei a zöldterületeknek.

Az egyik az átriumház, a szőnyegbeépítés, ahol 40-80 négyzetméter nagyságú kiskert tartozik a lakáshoz. Intenzívebb, gazdaságosabb beépítést

eredményez a terraszház vagy dombház, amelyiknél az egymás felett levő lakásokhoz 20–30 négyzetméter nagyságú terasz tartozik. Minden bizonytalannálunk is hamarosan megjelennek ezek. De esztétikai, gazdasági okokból már ma is tervezünk tetőteraszokat, tetőkerteket. Elsősorban az intenzíven beépített lakóterületeken, az épületek lábainál elhelyezett 1–2 szintes gyermeknevelési vagy egyéb ellátási épületek tetőjére. Ez részben terület-megtakarítást jelent, részben nagyon jelentős esztétikai jelentősége van, hiszen egyébként ezek sötétek, fekete színűek lennének s rendkívül lerontanák a lakásokból nézve a lakóegység városépítészeti értékét.

A következő évek városépítészete még számtalan lehetőséget rejt a virág, kert alkalmazására, ilyenek lesznek még a magasházak tetőjére építendő kertek, a több szintes gyalogosközpontok kertjei, ahol a beton, a fém hidegségét virággal, zölddel igyekszünk majd feloldani, emberivé, esztétikusá tenni. Ma ezek távolinak tűnnek, de a rohanó technika, a városlakók szép utáni vágya, természetes virág-, növényszeretete minden bizonnyal ezt fogja eredményezni.

E téma kapcsán szólni kellene még a város és a táj kapcsolatáról, a természetvédelem, a tájtervezés már nálunk is égető feladatáról, az egész városra kiterjedő városkompozíció, vagy az üdülés, a hobbykertek problémáiról, vagy egyéb sok-sok apró, de környezetünket befolyásoló városesztétikai kérdésekről.

Egy meggyőzést azonban még tennünk kell. S ez a következő. A városok már korszerű házakat építenek, azokat korszerűen berendezik, ismerkednek a modern művészetekkel, de kertjei elszomorítottak, giccsesek. Fejleszténi kellene az emberek ízlését kertjeik kialakításában, a növényzet megválasztásában, megéreztetni velük a kert, a város, a táj s a célszerűségi szempontok összefüggéseit. Ezzel a városok szépítését, a kellemes lakóhely kialakítását értenék el, használni, élvezni tudnák a virág, a kert, a természet valódi értékeit.

Az előzőekben inkább csak érinteni, felidézni tudtuk mindazokat a vonatkozásokat, amikre a virág, a kert, a természet és a modern városépítészlet a legújabb kor urbanizmusának kapcsolatában ismer. Természetesen a témakör olyan nagy, hogy egy-egy kérdésoportja önálló tanulmányt képezhet.

Tisztelt Konferencia!

Szegyenkezés nélkül megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évek igen nagy eredményei ellenére, melyeket elsősorban kertépítés és városrendező építészeti tervezési, városrendezési tervezési, zöldterületi tervezési metodikai kutatás, a kerttervezés színvonalának emelése terén tettünk, még egyáltalában nem mondható a helyzet kielégítőnek.

A döntésre illetékesek még elsősorban virágot mondanak, nem zöldterületet. A zöldterületeknek csupán a kétségtelenül egyik fontos esztétikai értékét ismerik csak. A városfejlesztési célkitűzésekben, a gyakorlati városépítésben ritkán kerülnek egyéb okokból zöldterület-fejlesztési feladatok.

Még mindig nem találták meg a kellemes, esztétikus, élvezetes emberi környezet megteremtéséhez a kerttervezők, kertépítők, építészek, városrendező urbanisták a hatékony együttműködés, együttgondolkodás, együtttervezés munkamódszereit; még mindig nem ismerik eléggé egymás lehetőségeit, módszereit, elveit mindezekhez; még mindig a szükségesnél egymástól különállóbban és elvonatkoztatva végezzük munkánkat.

Az építészek még mindig aláértékelik a környezeti problémát, vagy legtöbbször túl későn fordulnak a kerttervezőkhöz, így azok már nem tudnak eredményesen beavatkozni a tervek genezisébe. Mert ilyenkor a tervek már legtöbbször készen vannak.

Pedig a modern betonépítészlet, a hideg fém-, üveg-, alumínium homlokzatok lágyabbá, emberibbé tételének vagy a magányos építészeti alkotás városa való jó beillesztésének, sokszor városépítészeti együttes formálásának lehetősége ezek igen hatékony eszközei.

A városrendezők elsősorban a városszerkezeti zöldterületellátás-tervezési műveleteket, a városkompozíciót inkább önállóan szeretik megoldani, a részletesebb rendezési, beépítési kérdéseknél kész helyzet elé állítják a zöldterület-tervezőt. A csak teameunkában folytatható tervezés gyakorlata még nem alakult ki megfelelően.

A kerttervezők pedig, talán a fentiek következtében még nem a környezet tervezői igazán, szemletük inkább a kertészé.

A jó tervek sokszor a megvalósítás, de még inkább a fenntartás, a kert-építők munkája, tevékenysége révén kedvezőtlenül megváltozik, értékeit elveszti.

A megkezdett és tudományos és egyéb szerveinél folyó kutatómunka mellett, úgy gondolom, rendszeresebb találkozás, véleménycsereje volna szükséges mindazoknak, akik a zöldterület, a környezettervezés, kialakítás, fenntartás munkáiban érdekeltek.

Csak ennek révén érhetjük el, hogy egy nyelven beszéljünk, hogy megismerhessük, megvitathassuk a kutató, kísérletező munkánk, a gyakorlat újabb eredményeit, tapasztalatait, sok nagyon lényeges rész kérdését.

Hogy fokozatosan olyan kerteket, városépítészeti együtteseket, városokat, tájakat, emberi környezetet hozhassunk létre, amelyekben megszünnék a városi ártalmak, amelyekben kellemes élni, amelyekben a városlakó megtalálja a természettel való kapcsolatát és ismét Le Courbusier szavaival élve: élvezni tudja a természet, a napfény, a tér és a föld adományait.

Korreferátum Paksy Gábor előadásához

Növények és épületek

HALMOS BÉLA

A természetes és mesterséges környezet szétágazó összefüggéseiből itt most szűkebben a korszerű város és a növényzet kapcsolatáról essék szó, vagyis

- a város épületeiről a zöldben és
- a növényekről a város épületei között.

Elsősorban a mindennapi gyakorlatban sokszor tapasztalt hibákat kell áttekinteni azért, hogy a növénykultúra fejlesztésének akadályai elháríthatók legyenek.

Mindnyájunknak fel kell ismernie és meg kell becsülni a növények szerepét és jelentőségét a Föld és az ember életében.

- Ezek az egyedüli olyan szervezetek, amelyek
- a holt anyagot a napsugarak hatására élővé tudják alakítani,
- szén-dioxidot lélegeznek be és oxigént bocsátanak ki.

Napról napra sürgetőbb ennek a köztudatba vitele az egyre súlyosbodó levegőszennyezés és a mindig mesterségesebb táplálkozás miatt.

Minden fücsomó, bokor, fa kiirtása a légkör oxigénjét kevesbiti és a tápláléklánc kezdő láncszemét vékonyítja. A városban pedig még a környezet ártalmait és sivárságát is fokozza.

Egy bükkfa 1600 négyzetméternyi levelelfületével kb. 50 ember számára elegendő oxigént termel, amíg él, szüntelenül.

Mint annyi másban, ebben is mindmáig csak előre nem látó rablógazdálkodást folytatunk, azzal álltatva magunkat, hogy a természet mindent elbírt. De már egyre több fenyegető jel mutatja, hogy teherbírása országunkban is inogni kezd.

Az a dicsekvés, hogy „legyőztük a természetet” majdnem biztos jele a felületes természetudományi műveltségnek. Csak a függésünk biztos jelei azok tőle, hiszen ember és természet a való világban szét nem választható egységnek alkot, kölcsönös egymásra- és visszahatásokkal.

Nézzük először a várost egészében. Természetjárók tudják, milyen gyönyörködtető, sokszor megkapó látvány a kilátóhelyekről a *nőtt települések szerves beilleszkedtsége táji környezetükbe* különösen a hegy- és dombvidékeken. Szinte semmivel sem bontják meg a táj összhangját, majdnem inkább disztiményei környezetünknek, ahogyan belesimulnak a domborzatba, az erdők és mezők közé.

Tervezett új városaink tájba helyezése viszont gyakran mutat kisebb-nagyobb hibákat, szerveztlenséget. Pl. egyik szénbányászvárosunk típuslakótelepei csak merev töredezettséggel követik a dombeljtők finom hajlásait.

A hirtelen növekvő városok pedig terjeszkedésükkel szinte szettiporjait táji környezetüket, ráburjánzanak, elfedik és feldűljük. Ezzel először is a táj növényzete pusztul.

Leginkább ezzel jár a városok belsejében az egyes épületek terepre helyezése is, különösen a lejtős-dombos területekhez. Az épületek alakjával, szintrendszerével, terjedelmével vagy sehogy sem, vagy csak tökéletlenül alkalmazkodnak a domborzathoz. Változatosságának találékony hasznosítása helyett túlnyomórészt síkságra tervezett épületeket erőszakolnak rá, felszínét elkerülhető bevágásokkal és töltésekkel összedarabolják, termőtalajt felforgatják és eltemetik, felszíni és talajvízének természetes levezetődését tönkreteszik és mindezzel mindjárt legelején kipupezített növényzetének újraképződését is hátráltatják. Meghökkenítő, hogy az *átlagos építésszek többsége mennyire nem tud terepre tervezni*. A legszebb domborzatrészeket esetenlül elhelyezték, oda nem illő épületek lepik el. A budai hegyvidék társasház-építkezési sok kirívó példát mutatnak be erre.

A terephez alkalmazkodás nehézségei a legújabb építésmódok hazai fejlődésének mostani szakaszában még súlyosodnak is.

Az épületek alakját egyre tagolatlanabbá teszik, pusztá mértani alakzatokká egyszerűsítik, *méreteiket*, tömegüket pedig egyre *hatalmasabbá* növelik.

Tervezésükben eddig csak igen kevés és szokványos alaktipus jött létre: az ún. *sáv-* vagy *pengeház*, a *kockaház*, az ún. *pont*, helyesebben *oszlopház*, ennek felmagasított változata a *toronyház* és a lábához tapasztott ún. *lepényépület*.

Ilyen kevés és merev épületalakzattal nemcsak változatos városképet nehéz kialakítani, hanem alig lehet a domborzathoz is alkalmazkodni, a tájképbe és a város zöldjébe illeszkedni. A merev mértanis épületóriások szinté széttagozásuk éppen a településre legkedvezőbb, változatosan és finoman tagolt domborzatot és az ezen kialakuló növényvilágot is. Az ilyen beépítés nemhogy kiemeli, hanem elnyomja színhelyét táji jellegét.

Az épületszerkezetek fejlődése egyre *kötetlenebbé teszi az épületek tér- és tömegalakítását*. Alakviláguk mostani szegényessége inkább a gazdaságosság képzelőerő nélküli felfogásából, a tervezés kényszerű elcsúszásábólól

ered. Mielőtt fel kell oldani nem divatos formajátékokkal, hanem a *rendeltetésükből és a helyükhöz illeszkedésből természetesen következő* alakváltozatossággal. Akkor jól összehajthatók lesznek a növényzettel is.

Sík vidéken a leggyakoribb tájszerültségi hiba a mindenáron való *elegyenletésre törekvés, az apródomborzat lefordása, a mélyedések feltöltése, a vízelületek és vízfolyások megszüntetése, a vízparti növényzet ki-szorítása*. Pedig a síkságok egyhangúságában még inkább szükség a változatosság és erre ezek sok olyan finom lehetőséget adnak, amelyeket gondosan meg kellene óvni és a telkesítésnél, beépítésnél, az úthálózat és zöldterületek kialakításánál szellemes megoldásokkal teljesen ki kellene használni, sőt ügyes tereprendezéssel még kiemelni és fokozni is kell.

Ilyen táji lehetőségek hiányát különösen a folyóktól, tavaktól távol eső, szárazabb éghajlatú mezőségi városok érzik.

Artéperemi városaink egyikét-másikat a rajtuk átkanyargó hollágak élő vízfolyássá tételével, a vizes mélyedések, nádasok, tavakká alakításával, a vízpartok rendezésével és zöldsávok közé foglalásával, a telkek homlokának felelők fordításával *sajátos altudói magyar Velence-lévlé* lehetett volna tenni. A feltöltéssel pedig csak olyan területekhez nyertek, amelyek beépítésre vagy művelésre még évtizedek múlva is csak rosszul lehet hasznosítani és a város kialakult belső szerkezetébe telkesített lakóterületként csak nehezen lehet beilleszteni. Belvizes esztendőkből pedig súlyos mentesítési gondokat okoznak, különösen, ha mégis beépítették őket.

Az építészoktatásban természeti földrajzi, felszínalaktani, településföldrajzi, talajéletani, növénykörnyezetani ismereteket is szükséges adni.

A korszerű városépítés általánossá vált egyik alapelve az ún. „*zöldbe-ágyazás*”. A területbeépítés és épületrendezés újabb rendszeresített módjai tényleg hatalmas előrelépés a régi bérház- és ipartelep-építéshez képest. Ma már nem a levegőt vesszük körül épületekkel, hanem az épületeket levegővel.

Nincsenek még azonban eléggé szakszerű és szabatos tervezési módszerek arra, hogy az *épületek közötti szabad térségeket* hogyan lehet egészen megfelelő *életkörnyezetté alakítani*, nemcsak a lakosság, hanem a növényzet számára is, arra, hogy milyen épületalakzatokkal és elrendezéssel lehet elkerülni közöttük a nap- és árnyékjárás, a hőváltozások, a páratartalom, a levegőmozgás, a csapadékok és talajvízjárás szélsőségeinek létrejöttét vagy fokozódását és hogyan lehet elérni szükséges egyenletességüket.

Emiatt elég gyakoriak a beépített területeken a mesterségesen keletkezett tűző nap verte helyek és örökös árnyékterek, fagyugok és hőszigetlanok, pangó légterek, huzatkapuk, szélfolyások, szélörvénykeltők, bukószerűhatagok, esőverte és esőárnyék-felületek, eső- és talajvíztorlaszok, talajvízleszivők és más hátrányos térbeli-műszaki körülmények.

Hozzá ilven helyekre sokszor nem megfelelően fényt vagy árnyékot, fagyot vagy hőséget, szárazságot vagy nedvességet kedvelő, illetve jól tűró növényfajtaikat ültetnek, hanem oda nem valókat. Ezek aztán minduntalan kipusztulnak vagy legfeljebb hasznuk nélkül szenvedeznek.

A zöldesítés sokszor *hibás céllal és módon* is folyik. Az új lakótelepeken a vadonlati épüleállomány látványa arra ösztönzi a parktervezőket, hogy az épületek közötti területekből inkább *diszparkot* alakítsanak, mint *közhasználatú tartózkodóhelyet*.

A fásítás ritka, gyakran csak néhány kis növesű, gyér lombú díszfa képviseli. Nem ad elég árnyékos, kellően szétszórt és megszürt napfényt.

A terület túlnyomórészt pázsítmezőből áll nyírt és öntözést kívánó kényes díszgyeppel, itt-ott vézna díszbokrocskákkal, folytonos munkával fenntartott virággyepekkel, drága egyedi luxusvirágokkal.

Gyakran mindent agyonépitenek öncélú kertarchitektúrával, aprólékosan feltagolnak és körszűzgyezynek minden zöldfelületet. Kivilágított szökőkút teszi teljessé a kertépítészeti sznobizmust.

A fűre lépni természetesen tilos, a néhány gyermekjátszóhely viszont ropogó kavicsal borított és a használat napszakában sok helyen épület-árnyék vetődik rá.

Később az öntözés és a ráfizetéses fenntartás elmarad, a tűző napon a gyepek kieg és a játszóhely nélkül maradt gyerekek folyton kárt tesznek a virággyegekben és a díszbokrokban. A nem rendeltetészerű helyen telepített díszpark pár éven belül siralmasan lehasználdók.

Ilyen célja tévesztett áldozat helyett a lakótelepek épületei körül a *hétköznapos használatra szolgáló parklategyet* kell létesíteni sűrű és tartós lombú, virágzó, illatozó, *több hasznú hazai fajtákkal* olyan sűrűn ültetve, hogy alattuk a szűrt napfényben a hazai fű öntözés nélkül is megmaradjon, verőfény és árnyék kellemesen változzék.

Nehezen érthető például, hogy miért ültetnek olyan kevés *hársfát*, jóllehet, virágja illatos, megfelelő és jó áron értékesíthető gyógynövény is, fája pedig hagyományos bútortfa.

Nem lenne szentségtörés néhány diófa, mogoró stb. ültetése sem, természetét a szedegető gyerekeknek szánva. Másra nem alkalmas helyeket vitaminos csipkebogyót adó vadroszabokkal lehetne beültetni.

A *gyermekjátszótereket* sokkal célszerűbbnek látszik a gyermekek ösztönös helykiválasztására bízni és az így állandósult helyeken utólag *kiépíteni*.

A gyermekek virágkezelésére is helyet kell adni. Az a természetes, ha a gyermekek először a *lett*, az *élő világot* ismerik meg és csak azután a *holt* létesítményekből összehalmozódott *csinált világ*ot. Így lesz egész szemléletük szerves, gazdag és emberséges.

Ugyancsak célszerűbbnek mutatkozik a használati zöldterületek parkút-hálózatának kialakítását a mindennapi használat közbeni *kijáródásra* bízni eszerinti alakban és méretekkel kiépíteni. Így nem keletkeznének minduntalan kiújuló „vadcsapások” és nem foglalnák el az élő növényzet helyét viszont *soha nem használt út- és térrészek*.

Egyre inkább túlteng a parkokban és a tereken a *kavicsolás*. Belsejükben sivar kavicsmezők terjengenek, az élő gyepek a szélükre szorul és sokszor már inkább csak *jelképes zöld keretté* keskenyedik körülöttük.

Az építész-tervezők legtöbbje önkéntelenül is arra törekszik, hogy épülete minél jobban szembe tünjék és minél szabadabban látszék, minél inkább kiütköztek a környezetéből, ahelyett, hogy beleilleszkedjék. *Fásítást legfeljebb mögötte, csak háttérként látnak szívesen*. Új épületeink ezért is legtöbbszór kipusztított környezetük közepén, kikülönlítenek állnak, ahelyett, hogy barátságosan a lombjai közé húzódnának.

Falaik is ridegen csupaszok, mert a tervezők a futónövényzettől is féltik épületeik minden élőtlő fertőtlenített mértaniságát és eltanácsolják ilyenek ültetését.

Körülöttük annál több a holt burkolat, elfedve az élő talajt, kiszorítva a növényzetet. Környezetüket csak akkor tartják építészetileg „kiképzett” nek, ha burkolattal kirakójátékát mutatja, minden kis meghagyott gyeppoltocskát merev betonszegély keretéz és minden bokroccka vagy virágszál külön műkö edénybe van szorítva. Hol van ez a *növényzetnyomorítás* a természetes kertek élővilágának kedvesgégétől!

Különösen az *autógarázsos társasházak* mutatnak telkük mértéktelen tönkburkolására kirívó példákat.

Ezt a kártékony, csúnya és anyagpocsékoló divatot mielőbb le kell jártni.

Sokkal helyesebb lenne a telkeken is hagyni, hogy az épületek körül a közlekedés a rendezett terepen *magától* kialakuljon és ezután *csak a valószínűságon kijárt utakat és felületeket burkolni*. Egy példán is láthatóvá lenne, mennyivel kevesebb is elég belőlük és hogy mennyit építenek feleslegesen.

Ritka kivétel még az *építkezéseknél a növényzet és a termőtalaj kímélése*, befejezésük után pedig a törmelék rögtön eltávolítása, a *terep rendezése és zöldesítése*.

Allandó újságpanasz, hogy a kivitelezés a széles színhely növényzetének teljes kiirtásával kezdődik, a terep feldúlásával folytatódik és törmelék-sivatag hátrahagyásával végződik.

Ahelyett a kivitelezőket érdekelték kell tenni a meglévő növényzet és a termőtalaj megóvásában és a törmelék azonnali teljes elszállításában. Rendzseresíteni kell a termőtalajréteg előzetes felszedését, ideiglenes megóvó tárolását és a tereprendezés utáni visszatérítését.

Épülethasználati engedélyt csak ezek megtörténté után legyen szabad kiadni, elmulasztásukat pedig külön is büntetni kell.

Meg kell gondolni, hogy az eltemetett termőtalaj örökre elvesz a növényzet számára, a föléje került nyers agyagból, törmelékekből és szemétekből pedig évtizedek múlva sem lesz igazi termőtelevény, nem nő rajta gazdagon tenyésző növényvilág.

Szükséges lenne az építésvezetőknek a téli fagyszünetben ismeretterjesztő továbbképzést tartani a talaj- és növényéleten alapismereteiről.

Szóvá kell tenni még az *utcalásítás* állását. Konokul tovább élő gépies szokás a fáknek a *légvezeték alá ültetése*. Az ezzel járó *nyesés* újabb teljeseen *ellajult*. Nemcsak a vezetékeket érő kisebb gallyakat metszik kíméletesen vissza, hanem kivágják a fakorona vezérhajtását, sőt egyszerűen a nyaknál levágják az egész fakoronát, még a metszést is alig tűró fajtáknál is. Az így csonkított fák először egészen elterzülnek, azután rövidesen ki is vesznek. Ezt a durva módszert mértéktelenül elterjesztette az a hibás gyakorlat, hogy a metszés munkáját pénz helyett a kitermelt rózsák és gallya bizonyos hányadával díjazták. Így most már olyan utcákban is gatlás-talanul nyakazzák a fasorokat, ahol nincs is fölöttük semmilyen légvezeték. Ha ez így folytatódik tovább, még a gondosan fásított városok zöldsáv-hálózata is elsvorad és utakéjük is bántóan elcsúnyul. A helyzet gyökeres változtatást sürget. Mielőbb és egymással célszerűen összehangolva, korszerűen szabályozni kell az utcai légvezetékek és az utcalásítás elrendezését.

Igen sok apró-cseprő alaktalan és semmire sem használható *maradék területdarab* keletkezik a városokban szétszórtan az utak, telkek alakítása és a beépítés során. Ezeket mind legalább füvesíteni kell, vagy néhány fát kell rajtuk ültetni.

Még mindig tovább folvik az a károkozás, hogy az építési beruházások jó része és a közlekedési hálózat fejlesztése a *meglévő zöldterületek eltolgalásával vagy sorozatos csonkításával* valósul meg és hogy az elveszött zöldterületeket még az *igazán* elkerülhetetlen esetekben sem pótolják, vagy nem mindjárt, nem megfelelő helyen, terjedelemben és használati értékben. Ennek csak határozott felsőbb intézkedéssel és helyes érdekeltségi ösztönzéssel lehet gátat vetni.

Igen sok általános hiba hárálattja és akadályozza tehát a zöld környezet annyira szükséges megbecsülését és fejlesztését. Felsorolásuknak azonban nem a meddő felhánytorgatás volt a célja, hanem megszüntetésük lehető elősegítése.

A Sárret folklórjáról

UJVÁRY ZOLTÁN

Amikor a folklorista a Sárret népének szellemi kultúráját tekinti át az eddigi kutatások tükrében, akkor nyomban az első pillanában e terület kitűnő ismerőjének, *Szűcs Sándornak* a tevékenységére gondol. Az ő neve, munkássága szorosan összefonódik a Sárrettel, a Sárret folklórjával. Kevés magyar tájnak volt, illetve van olyan kultúója, mint *Szűcs Sándor*, aki nemcsak a szaktudomány szűkebb képviselőinek, hanem a nagyközönségnek, az olvasók millióinak mély irodalmi élményt nyújtva közvetíti e nép múltját, jelenét, szellemi javait.

Azt hiszem, mindannyiunk gondolatával összhangban álllok, ha a Sárret folklórjáról szólva a jubiláló *Szűcs Sándort* köszöntjük és gazdag életútjára irányítva figyelmünket, az ő munkáit emeljük e referátum élére.

A régi Sárret világa, a Pusztai krónika, a Békési históriák, *Ludas Matyi cimborái*, *Háry János bajtársai*, a *Pusztai szabadok*, *Szól a dűd, verbuválnak*, a legújabb, a betyárokról, pandúrokról szóló könyve és közel ezer cikke mind-mind a Sárret és általában az Alföld népi kultúrájának, szöveges folklórjának pompás bemutatása, a további kutatásoknak is gazdag forrása.

A *Szűcs Sándor*-i életmű számos fontos folklórproblémára irányítja rá a figyelmünket. Így pl. mindenekelőtt Sárret rendkívül gazdag mondahagyományára, hiedelemmondákra, történeti mondákra, a különböző népi elbeszélésekre, visszaemlékezésekre, amelyek sajátos területét jelentik a folklór-kutatásnak. Ezen a pontos máris szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy a további munkák során a gyűjtést ebben az irányban elmélyítsük.

A zivataros évszázadokat megért Sárret múltja a történeti hagyományok kutatását fokozottan előtérbe állítja. Különösen a török hódításokhoz, harcokhoz fűződő emlékek, lírai és epikai népköltészeti alkotások összegyűjtése járhat igen szép eredménnyel. A török világ mély nyomot hagyott e terület s általában az Alföld öslakosságának emlékezetében. Az ide vonatkozó néphagyomány rögzítésének azonban az utolsó periódusában vagyunk. A török mondahagyomány gazdagságát jól mutatják már az eddigi gyűjtések s Ferenczi Imre ilyen irányú tanulmányai, amelyek a további kutatáshoz is kitűnő szempontokat nyújtanak.

Megemlítem, hogy már a múlt század közepén a Vasárnapi Újság hasábjain *A Sárret régiségei* címmel cikksorozat jelent meg, amelyben *Papp Zsigmond* tollából pompás mondákat olvashatunk tatárokról, törökökről, kurucok sárretri tetteiről, harcairól. A szerző levéltári feljegyzésekről tesz említést, jelezvén, hogy a régi iratok, amelyek a Nemzeti Múzeumban vannak, megőrizték a török-tatár dúlás emlékeit. Ha *Papp Zsigmond* közlése valós tényen alapszik, s nem csupán írói fogás a hitelesség kedvéért, föltétlenül fontos volna az általa jelzett anyagnak az áttanulmányozása, mert ha a többi feljegyzések is hasonlóan a Vasárnapi Újságban közöltekkel, akkor bizvást remélhetjük, hogy igen becses korai mondahagyományt kapunk kézhez. Nyilvánvalóan, a jelzett régi iratok a népi emlékezet alapján rögzítették az eseményeket.

Csak példaként említem, hogy Bajom határában a Korhány dűlőnevet a Korránnal magyarázták. Miután a kistrábi pusztán a törökök győztes csatát vívtak, átkeltek a Berettyón és Bajom határában a törökök ünnepeit ülték: „Muftiok olvasta előttük a Koránt, s az egész sereg földre borulva hallgatta a szent szavakat...” A helyet, ahol ezt történt a nép a Korhány nevezte el s Korhány néven maradt fenn. Olvashatunk szörnyű kegyetlenkedésekről, amikor a tatárok hirmondónak csak egyetlen öregembert hagytak meg, aki a rengeteg nádasokba vezette a *khán* seregét s elmerültek a feketlen lápos, ingoványos rétségben.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen és ehhez hasonló magyarázatoknak, történeteknek a nép fantáziájában gyökerező mondai háttere van.

A török kori népi emlékek kutatását különösen a figyelem előtérbe kell állítanunk. A török világ, a magyar nép törökök elleni küzdelmének emlékei a népköltészetben, az orális hagyományban igen jelentősnek mondhatók. Emellett azonban még a dramatikus népszokásokban is megőrződött a törökök alakja. A törökök megjelenítése a népi színjátékokban a török hódoltság idejének, a magyar nép múltjának egyfajta, sajátságos tükröződése a népi kultúra egészében. Ide vonatkozóan is a Sárret területéről *Szűcs Sándor* nyújtotta az első leírást, még 1935-ben a Debreceni Szemlében. A lakadalmi játékokban jelentek meg a törököknek maszkírozott legények. A sárretri néphagyomány szerint a hódoltság korában a törökök gyakran meglepték a lakadalmukat illo magyarokat. A sárretri lakodalmakban szazadunk elején az ún. *löhátas legények* és az *ijesztők* még fontos szerepet kaptak és eredetükben a török kora nyúlunk vissza. *Szűcs Sándor* véleménye szerint a löhátas legények szerepe a lakodalmakban először az volt, hogy visszaverjék a törökök támadását, később a *nádj betyárok*, télen a farkasok ellen védelmezzék a lakodalmas menetet, majd bizonyos idő után, amikor a lovas legényekre ilyen feladat nem hárult, a lakodalmakban csak a pompát emelték.

Amint már ez a példa is mutatja, a sárretri néphagyomány a maszkos, dramatikus játékok tekintetében is figyelemre méltó. E népnek a folklór-tradíciók iránti érzéke, hajlama számos példában megmutatkozik. A társadalmi problémák tükrözését is megfigyelhetjük az epikus anyagban, a népszokásokban. Itt bukkantak fel először a népi színjátszás kutatása során társadalmi konfliktust ábrázoló játékok, szöveges dramatikus jelenetek. A magyar népi dramatikus játékok kutatása során ritkán találkoznak olyan jelenetekkel, amelyekben osztályellentétek, társadalmi rétegek, személyek közötti ellentétek tükröződnek. Eppen ezért rendkívül fontosak a Sárretben, pontosabban a Sárretudvariban felszínre került színjátékok. Három olyan jelenet, mondhatnánk, egyfelvonásos népi szindarab bukkant elő, amely a maga nemében ismeretlen más magyar területen. A játékok szereplője kanász, gazda, bojtár, csikós, csész, pandúr, rendőr, szegénylegény. Mindhárom darabban komoly drámai feszültség van. A gazdák és a pásztorok, a szegények közötti ellentét nyilvánul meg bennük. A szegények, a gazdakkal, a jómóduakkal szemben álló emberek gondolatát, érzését vetik ki. A játékokban a nép életének tipikus esetei nyervek kifejezést és így azok bizonyos tekintetben az irodalmi alkotások területét érintik.

Ezeket a dramatikus szokásokat a Sárret egész területén kell nyomonznunk. Ezzel a dramatikus játékok további variánsai, amelyekre nyilvánvalóan számíthatunk – sejteti ezt *Dorogi Márton* cikke Püspökladányból –, a népi színjátszás, sőt mondhatjuk úgy is, az eltűnt magyar népi színjáték tartalmában és formában egyaránt kiváló példát fogják nyújtani.

A népi dramatikus játékok más variánsaiból is arra következtethetünk, hogy a sárretri falvak gazdag színjátékszerű szokással, hagyománnyal rendelkeztek. A színjátszás egyik kitűnő lehetősége volt a betlehemezés. A bi-

hari Sárret ide vonatkozó hagyományáról pompás elemző munkát készített *Schualm Edit*, aki Dévaványa, Körösladány, Szeghalom, Vésztó, Füzesgyarmat szokásait állította vizsgálódásainak középpontjába. Úgy tűnik, hogy a sárreai betlehemezésnek sajátos karaktere van. A kutatás kiszélesítése ebben az irányban is feltétlenül szükséges.

Külön meg kell említenünk a mar sokat emlegetett csökmői sárkányhúzás problémáját. Több tanulmány jelent meg e kérdésről. *Nagy Gyula* cikkéből megtudnánk, hogy Csuba története hiteles, megtörtént eseményen alapul. Legújabbban *Dömötör Sándor* foglalta össze az anyagot. Úgy tűnik, hogy lezárhatjuk az ide vonatkozó kutatást. Nem kétséges, hogy az eddigi vizsgálatok ennek a történetnek számos, Sárrettel kapcsolatos részletét felfedték. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy nem lokális esetről van szó, még akkor sem, ha annak nyomát a peritorkban megtaláljuk. A Sárrettel folklórával foglalkozó kutatóknak ezt a Sárrettel mar kétségtelenül összefonódott történetet a lényegét alkotó sárkányvesztést s más motívumot az európai folklór hasonló variánsaival kell összehasonlítani. *Bél Mátyás* is közel hasonló esetet Hont megyéből, ahol egy Gelyó nevű egyén pontosan ugyanúgy szedte rá a szebelébieket, mint Csuba a csökmőieket. Mint megtörtént eseményt rögzítik a korabeli iratok. Nyilvánvaló, hogy a XVI–XVIII. században az efféle sárkányüzéssel kapcsolatos hiedelem széles körben ismeretes lehetett s család emberek az ebben rejlő lehetőséget számos helyen kihasználták. – Tekintve, hogy az eddigi ismereteink szerint a sárreai anyag a legismertebb és legteljesebb, nekünk kell az európai párhuzamokat áttekinteni, összevetni és elemezni.

A népszokások vizsgálatával kapcsolatban néhány kérdésre fel kell hívnom a figyelmet. Mindenekelőtt a lakosság összetételének, eredetének a megállapítására. A kutatás során, ha regionalis etnikus specifikumokat akarunk megállapítani, feltétlenül fontos a kérdéses jelenség területi feltérképezése, majd ezt követően a vizsgált kutatópont településtörténetének az ismerete a lakosság korábbi, esetlegesen más etnikai területről való származásának szempontjából. Köztudomású, hogy a török hódoltság alatt a sárreai s általában az alföldi falvak elnéptelenedtek s csak a XVIII. század elején indult meg a magyaranyú újratelepítés. Az újratelepülések nyomán a különböző magyar etnikai területeken a lakosság keveredett, illetőleg teljesen új falvak alakultak távoli területek magyar parasztságából, sőt számos korábban magyar falu idegen nemzetiségűekkel települt újra. Mindezek mellett tekintetbe kell venni a magyaranyú időszakos belső migrációt is, amelynek a népszokásokban s általában a folklórban jól megfigyelhető hatása maradt. Hadd említssem meg saját gyűjtéseimből a dévaványai aratási búzababa készítésének szokását, amelynek párhuzamai a palóc területek felé mutatnak s a sárreai területekre ebből az irányból jutott le a telepítés, sokkal inkább azonban a mezőgazdasági munkásság migrációja révén.

A *Sárreai irások* c. kötetben *Karai Antal* foglalkozik a sárreai falvak településének történetével. Tanulmányából kitűnő adatokat nyerünk egy-egy falu lakosságának összetételére. Már *Implom József* hangsúlyozta Békés megye néprajzi feladatai kitűzésekor, hogy mennyire szükséges a törzsköcs és a beköltözött családok megállapítása. Mindenképpen fontosnak tarthatjuk a rendszeres gyűjtés megkezdése előtt a folklórkutatók számára a települési és a felekezeti táplapok elkészítését.

Szeretném még e kérdéssel összefüggésben felvetni a Sárrett területi kiterjedésével kapcsolatos problémákat. A Sárrett néprajzi kutatása minden bizonnyal meghozza majd az eredményt, s reméljük, megmondhatjuk, hogy hol kezdődik s hol végződik, milyen jegyekkel határolható körül a Sárrett. Természetesen jogosan vetjük fel, hogy a területi körülhatárolást föld-

rajzi tényezőkre avagy néprajzi jelenségekre alapozzuk-e? Az etnikai jegyek megállapításának nyilvánvalóan elsősorban néprajzi és így folklórjelenségeken is kellene alapulni. Hasznos lenne néhány fontosnak, jellemzőnek tartott folklórelém, szokásvariáns, mondai motívum stb. térképre vetítése, természetesen tárgyi vonatkozásban is hasonló munka elvégzése annak megállapítására, hogy a Sárrett népi kultúráját mivel lehet jellemezni, körülhatárolni. Egyelőre azonban – sajnos – még a pusztán földrajzi körülhatárolásban is eltérnek a kutatók. Egyesek szűkítik, mások tágítják a Sárrett területét. Kutatásaink megindításakor tehát rendkívül fontosnak tartom a gyűjtőterület határának a megjelölését.

Ide kívánczik a folklórbibliográfia elkészítésének a kérdése is. *Implom József* békési összefoglalásában – érthetően – számos sárreai anyag van. Azonban természetesen csak a szomszédos területek irodalmára utalt, ami egyrészlől mutatja ugyan az összekapcsolódást, másrészlől azonban az előbb említett, a Sárrett fogalmával kapcsolatos problémákat is érzékelteti.

A folklórbibliográfia nagymértékben megkönnyítené egyrészlől a témák kijelölését, másrészlől az ún. önkéntes gyűjtők munkáját. A kéziratok archívumok anyagának a mutatózása is szükséges. A munka elkészítését feltétlenül szorgalmaznunk és előtérbe kell helyeznünk.

(E rövid beszámoló az 1970-es *Sárreai napok* keretében tartott szimpozionon hangzott el. A referátumból kitűnik, hogy a Sárrett tudományos kutatása a Szűcs Sándor-jélelmű mellett is még igen fontos feladatként áll előttünk. Úgy gondoljuk, hogy a kutatás megindításához az anyagi feltételek biztosításával egy időben legfontosabb a Sárreire vonatkozó publikált és kéziratok néprajzi, történeti stb. bibliográfia elkészítése.)

Egy szovjet finnugrisztikai folyóiratról

DANKÓ IMRE

A Múzeumi Kurir legutóbbi számában *Földes László* ismertette a tallinni III. finnugor kongresszust. Ez az ismertetés ösztönzött arra, hogy bemutassam a Múzeumi Kurir olvasóinak a Szovjetunióban folyó élnék, szép eredményeket hozó finnugrisztikai munka egyik beszédes tanúját, a *Szovjetszkoje Finno-Ugrovedenyie* című folyóiratot. Annál is inkább, mert a folyóirat ismertetésre kerülő 3. száma kizárólag a tallinni kongresszussal foglalkozik.

A folyóirat 1970-ben a hatodik évfolyamán tartott. Kezembe a hatodik évfolyam három száma jutott el (az első szám 80, a második ugyancsak 80, a harmadik pedig – éppen a tallinni finnugor kongresszus ismertetése miatt – 87 oldalas). A *Szovjetszkoje Finno-Ugrovedenyie* – Moszkvában adják ki. A benne megjelenő közlemények többsége orosz nyelvű, de bőségesen található benne más nyelvű cikk is.

Ugy vélem, na magáról a folyóiratokról is, de a Szovjetunióban folyó finnugrisztikai tevékenységről is azzal mondom el a legtöbbet, ha folyóiratunk említett három számát részletesen bemutatom.

Az első számban a nálunk is jól ismert zürjén származású *Lytkin* professzor német nyelvű tanulmánya (A uráli népek irodalmi nyelveinek fejlődéséről a szovjet korszakban) mellett *G. Liiv* és *M. Remmel* tallinni kutatók angol nyelvű írását olvashatjuk az ész hangzórendszer akusztikai sajátosságairól. Ezt követően *A. Laanest*, ugyancsak tallinni tudós közleményét találjuk a folyóiratban (németül; ész hangtani problémákról). A negyedik tanulmányt *J. Raino* írta. A német nyelvű cikk a vepsze Soutar helynévről szól. A következőkben *M. Moczin* tartui kutató orosz nyelvű cikke mordvin és ész etimológiai kérdésekkel foglalkozik. Az első szám utolsó nagyobb lélegzetű közleménye *T. I. Tepjasina* moszkvai orosz kutató írása. Ez a dolgozat is hangtani problémákkal foglalkozik (összehasonlító hangtani kérdések). A szemle rovat rövidebb közleményei között találjuk *Szathmári István* könyvének alapos, terjedelmes, orosz nyelvű ismertetését. (Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Bp. 1968.) A Figyelő rovatban előzetes tájékoztatást olvashatunk az akkor még előkészületben levő tallinni, III. finnugor kongresszusról.

Az első számból is láthatjuk, a *Szovjetszkoje Finno-Ugrovedenyie* erősen, szinte kizárólagosan nyelvészeti jellegű folyóirat. Más természetű anyagot csak a nyelvészeti anyaghoz fűződően közöl. Erre különben a következő számokban találhatunk példát.

A második szám *A. Eck* tallinni nyelvész angol nyelvű cikkével kezdődik; az ész artikulációs kérdéseket tárgyalja. A második tanulmány szerzője *A. Sz. Gerd* leningrádi professor. Dolgozatában – oroszul – a balti finn nyelvek halneveiről értekezik. Munkája nemcsak nyelvészeti érdekű, hanem néprajzi is. A következő cikk *V. K. Keitmakov* izveszki nyelvészől származik. Orosz nyelven osztják nyelvi (szótani) kérdéseket tárgyal. A negyedik tanulmányt *S. K. Busznakin* moszkvai kutató adta közre. Orosz

nyelvű tanulmánya az udmurt dialektikusok hangzókülönbségeiről szól. Közlebről érdekelhet bennünket a következő, az ötödik közlemény. *Zékány Imre* ungvári nyelvész írta német nyelven a Kárpátokon túli terület magyar család- és személynéveikről, típusairól. Ezt követően *M. R. Fedotov* orosz cikkét olvashatjuk csuvas helynevekről. A Szemle rovat ezáltal is egy magyar kiadvány ismertetését tartalmazza. Részletesen ismertetik *Károly Rédei*: *Perjakisches Wörterzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows (Bp. 1968.)* című munkáját.

Folyóiratunk harmadik számát teljes egészében a tallinni, III. finnugor kongresszusnak szentelték. Voltaképpen az ott elhangzott előadásokat közli (Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Tallinn, 17–23. VIII. 1970.). A közreadott anyag között két magyar cikk is található. Az egyik *Ortutay Gyula* német nyelvű írása (Die archaischen Schichten unserer Volksmärchen). Ez kimondottan néprajzi, folklórirás. *Lakó György* tanulmánya viszont tudománytörténeti, illetve nyelvészeti. Ugyancsak német nyelvű: *János Sajnovics* und die finnische-ugrische Sprachverleischung című.

Ugy vélem, hogy a *Szovjetszkoje Finno-Ugrovedenyie* ilyen egyszerű, szinte csak regisztrálásszerű ismertetése is jelentős mind a mi, mind pedig a folyóiratot kiadó szovjet intézmények szempontjából.

A Múzeumi Kurir levelesládájából...

Levelezőink, olvasóink bocsánatát kérjük, de anyagtorlódás miatt csak az alább közölt levelet tudjuk ezáltal közreadni.

Dr. Dankó Imre igazgató úrnak,

DEBRECEN, Déri Múzeum, Déri tér 1.

A MÚZEUMI KURIR 5. számában *Egy érdekes sirkő a bősörményi temetőben* című cikkével kapcsolatban legyen szabad megemlítenem, hogy a városi jegyzőkönyvekben (Prot. A. 462. lap) olvasható a *Fürmender vagy Város Inspector hit formulája*, az alábbi, az eredeti helyesírással 1796-ból származó feljegyzés:

„En NN. esküszöm az Élő Istenre etc.: hogy én inspectori Hivatalba híven, igazán és jó lelki esmérettel jární igyekezem, előttem tartván főképen az Isten dicsőségét, 's az ekklesiának állapotját minden tőlem ki telhető móddal az Ekklesiának, Oskolának előmenetelét munkálódní igyekezem; a nemes városnak mind kívül mind belől a városon levő Javaira szorgalmatosan vigyázok, a' Város Jóságainak jó karban való tartását munkálodom, a' Város regi Határait maga valóságába megtartani igyekezem. A' számadásokat a' Communitás Jussainak sémle, 's a Város kára nélkül véghez vitetni iparkodom; a Tilalmak mind kívül, mind belől a Városon hogy megtartassanak a' lakosok által, arra is szorgalmatos gondot tartok; a' Város Cselédjei mint járnak el köteleességeibe, azokra is szorgalmatosan vigyázok; egy szóval a' Hivatalomra néző dolgokban jó Lelki esmérettel el jární törekedem. Isten E. U. S. —”

Szálkai István személyével nem foglalkozik a cikk, de szabad legyen megemlítenem, hogy a szóban forgó Száلكai István fia volt annak a Száلكai Istvánnak, aki 1784-ben zendülést szervezett Bősörményben, és 1844-ben maga is börtönbe került zavargások szítása miatt. Mi volt hát a magyarázata annak, hogy a ref. egyház sirkővet állítottat Száلكai István emlékére?

Erre felvilágosítást nyújt a bősörményi ref. egyház 1868. október 18-i jegyzőkönyvének 10. pontja, ahol a következők olvashatók:

„A gondnok jelenti, hogy mag nélkül elhalt Szálkai István hagyatéki vagyonának fele részét az egyház részére hagyományozta, bemutatván a nejevel, Balogh Sárával közösen tett alap-, s a neje halála utáni szerzeményéről szóló pótvégrendelet másolatát s a Szálkai Andrásához mint végrendeleti végrehajtóhoz intézett saját kezű levelét.”

„Végzés: Hagyományos Szálkai István és nejenek Balogh Sára asszonynak, mint jó keresztyéneknek s buzgó Egyháztagnak jobb életre költözése fájdalmát nyilvánítja egyházgyűlésünk s azon mindenre kiterjeszkedő intézkedést, mely boldogult Szálkai István pótrendelkezésén átömlik megható tudomásul veszi s egyszersmind neveiket jegyzőkönyvileg örökíti, végrendeleteiket jegyzőkönyv mellett megőriztetni rendeli s érdemeiknek elismeréséül s a tartozott hála nyilvánításául – minhogó úgyis közös sírban nyugosznak –, egy szerény, de izlésteljes emlékoszlopot emeltetni határoz, a kivitellel Lengyel Imre egyháztanácsbíróat bízván meg.”

Eddig a jegyzőkönyv.

A felirat szerint az emlékoszlopot a jegyzőkönyv kelte után 31 évvel állította fel az egyház, 1899. szeptember 1-én. Mi volt a késedelem oka? Talán az, hogy 1868-ban még élénken és sokan emlékeztek Szálkai István 1844. és 1856. évi dolgaira, amiről azt írja az egykorú jegyzőkönyv, hogy „több rendbeli letiltások dacára sem szűnik meg a népet feszült nyugtalanságban tartani.”

Minderről Sillye Gábor ír bővebben 1864. évi, a helytartótanácsához intézett jelentésében.

Hajdúböszörmény, 1971. június 24.

Tisztelettel:
DR. KÖVÉR SÁNDOR

A MÚZEUMBARÁTI KÖR TAGJAI
1971-BEN

(Lezárva 1971. június 1-én)

1. Masa Anna	Budapest XIV., Gervay u. 31. sz.
2. Nagy Lászlóné	Debrecen, Doboz u. 25. sz., fszt. 3.
3. Nagy Márta	Debrecen, Cegléd u. 4. sz.
4. Kanalas Ibolya	Debrecen, Postafiók 201.
5. Dr. Bacsa Sándorné	Debrecen, Poroszlay u. 35. sz., III. 7.
6. Orosz Klára	Debrecen, Kossuth u. 7–9. sz.
7. Gergely Katalin	Debrecen, Arany János u. 4. sz.
8. Ifj. Magulya László	Debrecen, Arany János u. 14. sz.
9. Kelemen Éva	Debrecen, Simonyi út 15. sz.
10. Gulyás János	Debrecen, Csapó u. 23. sz.
11. Szabó Béla	Debrecen, Csapó u. 19. sz.
12. Páskó Erzsébet	Debrecen, Jászai M. u. 2. sz.
13. Juhász Beáta	Debrecen, Erzsébet u. 1. sz., III. 2.
14. Jégh Lajos	Debrecen, Jászai M. u. 6. sz.
15. Czina Attila	Debrecen, Vörös Hadsereg útja 26. A. sz.
16. Lehoczky Zsuzsa	Debrecen, Ispótlay u. 13. sz., I. 7.
17. Horváth Katalin	Debrecen, Diadal u. 13. sz.
18. Pető Klára	Debrecen, Batthyány u. 9. sz.
19. Könyves Tóth István	Debrecen, Rákóczi u. 14. sz.
20. Csedreki László	Debrecen, Ságvári E. u. 8. sz.
21. Nagy Judit	Debrecen, Batthyány u. 9. sz., V. 3.
22. Majoros István	Debrecen, Nap u. 5. sz.
23. Czibere Tünde	Debrecen, Hatvan u. 34. sz.
24. Czebe Lajos	Debrecen, Vörös Hadsereg útja 58. sz.
25. Páskuly András	Debrecen, Zöldfa u. 8. sz.
26. Borsavölgyi Éva	Debrecen, Honvéd u. 13., III. 11.
27. Molnár Judit	Debrecen, Klinika (Ideg és Elme)
28. Mohácsi Ferenc	Debrecen, Jászai M. u. 3. sz.
29. Lente Zoltán	Debrecen, Veresegyházi u. 10. sz.
30. Nagy Csilla	Debrecen, Veszprémi u. 16. sz.
31. Ferenczik Tamás	Debrecen, Nap u. 7. sz.
32. Gáthy István	Debrecen, Arany János u. 2. sz.
33. Galyasi Tamás	Debrecen, Alkotmány u. 8. sz., II. 11.
34. Benedek Ágnes	Debrecen, Bajcsy-Zs. u. 4. sz.
35. Ifj. Szűcs Ernő	Debrecen, Simonyi út 15. sz. II.
36. Dr. Tasnády Imre	Hajdúböszörmény, Petőfi u. 35. sz.
37. Székelyhidi Ferenc	Debrecen, Kossuth u. 65. sz.
38. Nagy Dezső	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 62., I. 6.
39. Dr. Mogyoróssy László	Debrecen, Darabos u. 29. sz.
40. Mucsá Jánosné	Debrecen, József Attila u. 2. sz.
41. Zsíros Katalin	Debrecen, Lugossy u. 10. sz.
42. Szabó Anikó	Debrecen, Nyár u. 29. sz., fszt. 1.

43. Zolnay Dániel
 44. Csiba Margit
 45. Dr. Kahler Frigyes
 46. Dr. Kahler Frigyesné
 47. Balássy Károly
 48. Csiba Imre
 49. Héri Zoltánné
 50. Bity Gábor
 51. Jánoszy Mihály
 52. Bordás Mária
 53. Ifj. Szabó Károly
 54. Szabó Károlyné
 55. Pálffy Ferenc
 56. Kertész István
 57. Dr. Bertók Lajos
 58. Benkő Ferenc
 59. Vajkó Ferenc
 60. Francz Vilmos
 61. Kerékgyártó Sándor
 62. Egeressy Gyula
 63. Egeressy Gyuláné
 64. Dr. É. Kiss Sándor
 65. Dr. Tóth Béla
 66. Tamás Katalin
 67. Szabó Ferenc
 68. Benda Kálmán
 69. Dr. M. Kiss Pál
 70. Péterffy Ida
 71. Haranghy György
 72. Szatmári Károly
 73. Szatmári Ibolya
 74. Szamosújvári Sándor
 75. Dr. Balogh Józsefné
 76. Dr. Kövér Sándor
 77. Dr. Kövér Sándorné
 78. Halmos Sándor
 79. Dr. Lengyel Imre
 80. Dr. Dezső László
 81. Dr. Dezső Lászlóné
 82. Czomba Zoltán
 83. Barta Gyula
 84. Szaky Pál Ferenc
 85. Szűcs Károly
 86. Dr. Szűcs Ernő
 87. Dr. Ötvös János
 88. Boruzs Lászlóné
 89. Dr. Daróczy András
 90. Ötvös László
 91. Karacs F. Iskolamúzeum
 92. Rettegő Istvánné
 93. Városi Könyvtár
 94. Kiss Sándor
- Debrecen, Poroszlay út 107. sz.
 Debrecen, Kőlcsey u. 19. sz.
 Debrecen, Petőfi tér 1. sz., I. 4.
 Debrecen, Petőfi tér 1. sz., I. 4.
 Debrecen, Hatvan u. 31. sz.
 Debrecen, Becskereki S. u. 6. sz.
 Debrecen, Bolyai u. 7. sz., II. 6.
 Hajdúböszörmény, Csanády u. 6. sz.
 Debrecen, Honvédtemető u. 10. sz.
 Debrecen, Széchenyi u. 15. sz.
 Debrecen, Bajcsy-Zs. u. 7. sz.
 Debrecen, Bajcsy-Zs. u. 7. sz.
 Debrecen, Bethlen u. 45. sz.
 Debrecen, Varga u. 1. sz.
 Debrecen, Jókai u. 49. sz.
 Derecske, Tanácsköztársaság u. 3. sz.
 Tiszafüred, Baross u. 26. sz.
 Debrecen, Mezei Művelődési Ház
 Debrecen, Batthyány u. 4. sz.
 Debrecen, Nyil u. 13. sz.
 Debrecen, Nyil u. 13. sz.
 Debrecen, Komlóssy u. 62. sz.
 Debrecen, Laktanya u. 42. sz.
 Debrecen, Szoboszlói út 22. sz.
 Debrecen, Apaffy u. 153. sz.
 Budapest V., Molnár u. 5. sz.
 Budapest XI., Elek u. 24. sz.
 Budapest I., Zsolt u. 7. sz., fszt. 3.
 Debrecen, Batthyány u. 17–19. sz. I. em.
 Debrecen, Gvadányi u. 12. sz.
 Debrecen, Gvadányi u. 12. sz.
 Debrecen, Becskereki S. u. 2. sz.
 Debrecen, Kigyó u. 23. sz.
 Hajdúböszörmény, Polgári út 1. sz.
 Hajdúböszörmény, Polgári út 1. sz.
 Debrecen, Csokonai u. 28. sz.
 Debrecen, Komlóssy út 17. sz.
 Debrecen, Kálvin tér 17. sz.
 Debrecen, Kálvin tér 17. sz.
 Debrecen, Varga u. 4. sz.
 (Nyáron: Paszab, Tanácsköztársaság útja 47. sz.)
 Debrecen, Busi u. 8. sz.
 Tépe, Lenin u. 3. sz.
 Debrecen, Simonyi út 15. sz.
 Debrecen, Simonyi út 15. sz.
 Debrecen, Teleki u. 21. sz.
 Debrecen, Hadházi u. 33. sz.
 Hajdúböszörmény, Hajdúterület 8. sz.
 Hajdúbágyos, Lenin u. 92. sz.
 Püspökladány, Gimnázium
 Püspökladány, Bajcsy-Zs. u. 27. sz.
 Hajdúböszörmény, Petőfi u. 15. sz.
 Hajdúböszörmény, Debreceni út 25. sz.
95. Dr. Korompai Sándor
 96. Kovács Margit
 97. Paczók Ferenc
 98. Dr. Bán Imre
 99. Dr. Varga Imre
 100. Dr. Letényi Árpád
 101. Sik Károly
 102. Rónai Gyuláné
 103. Dr. Dám László
 104. Dr. Katona József
 105. Dr. Lovász Józsefné
 106. Dr. Lovász József
 107. Fintha István
 108. Fintha Istvánné
 109. Bencsik János
 110. Koós Sándor
 111. Koós Sándorné
 112. Ifj. Koós Sándor
 113. Koós Erzsébet
 114. Dr. Nagy Gábor
 115. Hegedűs András
 116. Id. Veres Sándor
 117. Dr. Komoróczy György
 118. Dr. Petrányi Gyula
 119. Neubauer István
 120. Baracska Irén
 121. Kovács Istvánné
 122. Kovács Antalné
 123. Tusz Antalné
 124. Kovács Antal
 125. Kovács Antal
 126. Józsa István
 127. Csohány János
 128. Szilágyi Katalin
 129. Ifj. Török József
 130. Sági Lajos
 131. Ötvös Károly
 132. Dr. Bóka Márta
 133. Dr. Telegdi Imre
 134. Kalmár Edit
 135. Verdung József
 136. Balla Ibolya
 137. Lódy Györgyné
 138. Kerényi István
 139. Dr. Sárdi Tiborné
 140. Lavotha Géza
 141. Szabó Károly
 142. Szabó Károlyné
 143. Dr. Pethő Károly
 144. Dr. Pethő Károlyné
 145. Várnay Ernő
 146. Várnay Ernőné
 147. Implom József
 148. Dr. Szendrey István
- Debrecen, Hatvan u. 1. sz.
 Debrecen, Mácsai S. u. 3. D. sz., I. 5.
 Debrecen, Gyöngyösi u. 14. sz.
 Debrecen, Hatvan u. 1. sz.
 Budapest XII., Lőránt u. 9. sz.
 Debrecen, Becskereki S. u. 11. sz.
 Debrecen, Batthyány u. 7. sz., V. 1.
 Debrecen, Vörös Hadsereg útja 43. sz.
 Debrecen, Pallagi út 11. sz.
 Debrecen, Holló János u. 4. sz.
 Debrecen, Hámán Kató u. 10. sz., III. 1.
 Debrecen, Hámán Kató u. 10. sz., III. 1.
 Debrecen, Ispotály u. 11. sz., II. 10.
 Debrecen, Ispotály u. 11. sz., II. 10.
 Hajdúböszörmény, Április 4. útja 6. sz.
 Debrecen, Hámán K. u. 22. sz., II. 1.
 Debrecen, Hámán K. u. 22. sz., II. 1.
 Debrecen, Hámán K. u. 22. sz., II. 1.
 Debrecen, Hámán K. u. 22. sz., II. 1.
 Berettyóújfalua, Kórház
 Debrecen, Viola u. 2. sz., II. 7.
 Hajdúhadház, Nyil u. 27. sz.
 Debrecen, Április 4. útja 19. sz.
 Debrecen, I. sz. Belgyógyászati Klinika
 Debrecen, Baross u. 23. sz.
 Debrecen, Péterfia u. 31. sz.
 Debrecen, Gyöngyösi u. 16. sz.
 Debrecen, Széchenyi u. 25. sz.
 Debrecen, Hatvan u. 6. sz.
 Debrecen, Széchenyi u. 25. sz.
 Debrecen, Széchenyi u. 25. sz.
 Debrecen, Arany János u. 11. sz.
 Debrecen, Egyetemi templom
 Debrecen, Vörös Hadsereg útja 56. sz.
 Debrecen, Bárány u. 12. sz.
 Debrecen, Hajnal u. 6. sz., I. 6.
 Nyíri, u. p. Füzérkomlós
 Nyíri, u. p. Füzérkomlós
 Füzérradvány
 Debrecen, Április 4. útja 25. sz.
 Hajdúsámson, Szabadság tér 2. sz.
 Debrecen, Szabadság útja 35. sz.
 Debrecen, Mata János u. 13. sz.
 Sátoraljaújhely, Bajza u. 1. A. sz.
 Sátoraljaújhely, Zoja u. 9. sz.
 Erdőbénye
 Debrecen, Simonyi út 32. sz., II. 12.
 Debrecen, Simonyi út 32. sz., II. 12.
 Debrecen, Erzsébet u. 18. sz., V. 23.
 Debrecen, Erzsébet u. 18. sz., V. 23.
 Debrecen, Hajó u. 20. sz.
 Debrecen, Hajó u. 20. sz.
 Gyula, Szegedi Kiss J. u. 28. sz.
 Debrecen, KLTE

149. Fekete Erzsébet
150. Varga Józsefné
151. Maghy Zoltán
152. Nagy József
153. Papp Attila Zsolt
154. Székelyhidi Agoston
155. Székelyhidi Agostonné
156. Csíha László
157. Dr. Csíha Antal
158. Flasch Dezső
159. Dr. Szodoray Lajos
160. Molnár Gyula
161. Sipos Agnes
162. Dr. Pák Sándor
163. Bordás Pálné
164. Bögre Emese
165. Sáfary Ilona Jolán
166. Bíró Katalin
167. Dr. Endes Mihály
168. Ifj. Székelyhidi Ferenc
169. Dr. Gárdos Ernő
170. Budai Endre
171. Rózsa Béla
172. Kiss Lajosné
173. Kereki Margit
174. Takács Attila
175. Takács Gyula
176. Dr. Dankó Imre
177. Dankó Éva
178. Reven Ferenc
179. Dr. Jakó János
180. Dr. Kresz Mária
181. Gulyás Emília
182. Dr. Káplár Miklós
183. Takács Lajos
184. Varga Lajosné
185. Kálmánczi Sándor
186. Szabó István
187. Dr. Szabó László
188. Szabó Sándor
189. Budai Árpádné
190. Sipeki Erzsébet
191. Czizmadia József
192. Mészáros Mihályné
193. Katona Irén
194. Simon István
195. B. Szentmiklósy Erzsébet
196. Dr. Székely László
197. Makleit László
198. Bánk József
199. Török Erzsébet
200. Vetési Mária
201. Nagy Lajos
- Komádi, Széchenyi u. 2. sz.
Komádi, 1. sz. Alt. Iskola
Hajdúböszörmény, Deák F. u. 2. sz.
Debrecen, Komlóssy út 88. sz.
Debrecen, Jókai u. 23. sz.
Hajdúböszörmény, Kossuth u. 11. sz.
Hajdúböszörmény, Kossuth u. 11. sz.
Hajdúböszörmény, Gimnázium
Hajdúböszörmény, Bethlen u. 13. sz.
Debrecen, Szegfű u. 6. sz., fszt. 1.
Debrecen, Postafiók 12.
Létavértes, Árpád tér 4. sz.
Debrecen, Szabadság útja 85. sz.
Debrecen, Hatvan u. 1. sz.
Hajdúnánás, Városi Tanács
Püspökladány, Úttörő u. 86. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 47. sz.,
I. IV. 2.
Debrecen, Bolyai u. 3. sz.
Debrecen, Géresi u. 9. sz.
Nyíregyháza, Madách u. 6. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 40. sz.
Nyíradony, Szakolykert 86. sz.
Debrecen, Kút u. 56. sz.
Debrecen, Klapka u. 26. sz.
Debrecen, Nagyerdei krt. 98. sz.
Debrecen, Hétvezér u., Műanyaggyár
Debrecen, Mák u. 16. sz.
Debrecen, Déri Múzeum
Sárospatak, Kossuth kollégium
Pécs, 39-es dandár u. 9. C. sz., I. 1.
Debrecen, Döczy J. u. 26. sz.
Budapest XI., Gánbócz Z. u. 12. sz.
Debrecen, Pacsirta u. 18. sz.
Budapest XII., Kiss J. alt. u. 34. sz.
Debrecen, Bánffy u. 2. sz.
Nádudvar, Hámán K. u. 31. sz.
Hajdúhadház, Árpád u. 99. sz.
Szolnok, Kossuth u. 4. sz.
Szolnok, Dózsa Gy. u. 24. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 5. sz., II. 2.
Debrecen, Hatvani J. u. 8. sz.
Debrecen, Barna u. 6. sz.
Álmosd, Tánács u. 22. sz.
Debrecen, Bálint pap u. 5. sz.
Debrecen, Lisznyai u. 4. sz.
Debrecen, Mata János u. 21. sz.
Debrecen, Baik u. 4. sz.
Debrecen, Simonffy u. 44. sz.
Debrecen, Április 4. útja 19. sz., II. 10.
Debrecen, Kertváros u. 2. sz.
Debrecen, Harangos u. 3. sz.
Debrecen, Vigkedvű M. u. 12. sz.
Hajdúböszörmény, Szondi u. 34. sz.
202. Balla Sándor
203. Dr. Sóvágó Mihály
204. Kovács István
205. Szekeres Margit
206. Dr. Ujfaluassy József
207. Turzai István
208. Barkóczy Mihály
209. Rajkai Enikő
210. Dr. Rajkai Tiborné
211. Ötvös Lászlóné
212. Mercs Mihály
213. Mercs Mihályné
214. Dr. Varga Miklós
215. Faragó Katalin
216. Tiszántúli Ref. Egyh.
Nagykönyvtár
217. Dr. Sándor Mihályné
218. Tóth Pálné
219. Bartos Béla
220. Dr. Földesi Béla
221. Kerékgyártó László
222. Kerékgyártó Lászlóné
223. Kovács Ágota
224. Tóth Endréné
225. Tóth Endre
226. Varga Jolán
227. Szatmáry Judit
228. Dr. Szalay Gyuláné
229. Szathmáry László
230. Rácz László
231. Kovács Erzsébet
232. Lengyel Sándorné
233. Tóth Pál
234. Gitye Sándor
235. Bessenyei István
236. Mátyus Béla
237. Szücs Miklósné
238. Fellegi Vince
239. Dr. Enyedi Tibor
240. Tuckerl Oszkárné
241. Heredovszky József
242. Vadon Józsefné
243. Szabó Zoltán
244. Dr. Oláh Imre
245. Juricskai Pálné
246. Juricskai Pál
247. Molnár Gyuláné
248. Szűcs Sándor
249. Dr. Csongor József
250. Török Gábor
251. Reisinger Jenő
252. Dr. Imre Sándor
253. Szijsz Rezső
254. Kovács Odón
- Hajdúböszörmény, Hadházi u. 19. sz.
Hajdúböszörmény, Petőfi u. 23. sz.
Debrecen, Péterfia u. 54. sz.
Debrecen, Nagyerdei krt. 98. sz., III.
Budapest II., Cséri u. 19/3. sz.
Debrecen, Petőfi tér 18. sz., III. 4.
Debrecen, Rákóczi u. 40. sz.
Debrecen, Izsó u. 29. sz.
Debrecen, Izsó u. 29. sz.
Hajdúböszörmény, Lenin u. 92. sz.
Debrecen, Ságvári E. u. 4. sz.
Debrecen, Ságvári E. u. 4. sz.
Debrecen, Hatvan u. 42. sz.
Debrecen, Úrtérje 3. sz.
- Debrecen, Kálvin tér 16. sz.
Berettyóújfalu
Biharkeresztes, November 7. útja 5. sz.
Debrecen, Petőfi tér 4. sz., fszt. 2.
Debrecen, Újkert 14. sz.
Debrecen, Tanító u. 7. sz.
Debrecen, Tanító u. 7. sz.
Debrecen, Széchenyi u. 25. sz.
Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54. A. sz.
Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54. A. sz.
Debrecen, Munkás u. 60. sz.
Hajdúsámson, Szabadság tér 3. sz.
Debrecen, Libakert u. 6. sz.
Hajdúsámson, Szabadság tér 3. sz.
Debrecen, Erzsébet u. 1. sz., III. 1.
Debrecen, Szabadság útja 97. sz.
Álmosd
Pocsaj, Vörös Hadsereg útja 2. sz.
Debrecen, Apaffy u. 54. sz.
Debrecen, Pallagi út 11. sz.
Hajdúböszörmény, Tavasz u. 24. sz.
Hajdúböszörmény, Dorogi u. 45. sz.
Debrecen, Hegyi Mihály u. 4. sz.
Debrecen, Kun Béla u. 14. sz.
Debrecen, Jászai M. u. 1. sz. II. 9.
Debrecen, Vendég u. 14. sz.
Debrecen, Csanak u. 13. sz.
Debrecen, Hatvani J. u. 4. sz.
Hajdúböszörmény, Zalka M. u. 5. sz.
Debrecen, Erzsébet u. 10. sz., I. 5.
Debrecen, Erzsébet u. 10. sz., I. 5.
Létavértes, Árpád tér 4. sz.
Biharnagybajom, Petőfi 4. sz.
Debrecen, Bolyai u. 3. sz.
Hajdúböszörmény, Nánási u. 72. sz.
Budapest XII., Csörsz u. 7. sz., fszt. 4.
Debrecen, Péterfia u. 6. sz.
Budapest XIII., Rajk L. u. 9. sz.
Debrecen, Darabos u. 37. sz.

255. Dr. Károlyi György
256. Onosi László
257. Dr. Bényei Miklós
258. Várkonyi R. Imre
259. Hapák József
260. Eles Péterné
261. Hapák Józsefné
262. Molnár Imre
263. Balázs Ilona
264. Agárdi Zsuzsanna
265. Murvai Valéria
266. Séri Judit
267. Ifj. Balázs Gyula
268. Nemes Antal
269. Asbóth András
270. Némethy Sándor
271. Papp G. Csaba
272. Papp G. Csaba
273. Ifj. Könyves Tóth István
274. Horváth József
275. Nagyházy János
276. Kissné Herpay Katalin
277. Dr. Hadházy Béla
278. Mihály János
279. Tóth László
280. Molnár Ambrus
281. Molnár Ambrusné
282. Kiss Jolán
283. Dr. Gesztelyi Tamás
284. Fenyvesi János
285. Darkó Jenő
286. Hermann O. Múzeum
287. Vámosi Ibolya
288. Almási Béla
289. Lázár Imre
290. Kiss Lídia
291. Dr. Sallay Gézáné
292. Szabó Zsigmondné
293. Szűcs Ferenc
294. Molnár Lajos
295. Kun Magdolna
296. Dr. Kiss Zoltán
297. Barnai István
298. Nagy Mihályné
299. Nagyközsegi Tanács V. B.
300. Fülep Sándor
301. Karacs Zsigmond
302. Csutak Tünde
303. Hegyes Éva
304. Kapcár Rozália
305. Márton Judit
- Debrecen, Arany János u. 14. sz.
Debrecen, Holló János u. 4. sz., II. 14.
Debrecen, Hatvani J. u. 4. sz.
Mikepércs
Debrecen, Ötmalom u. 3. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 10. sz.,
I. em.
Debrecen, Ötmalom u. 3. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 10. sz.,
I. em.
Debrecen, Huszár Gál u. 65. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 66. sz.
Debrecen, Poroszlai u. 51. sz.
Debrecen, Simonyi út 29. sz.
Nagyhegyes – Elep
Biharnagybajom, Ságvári E. u. 15. sz.
Debrecen, Arany János u. 2. sz.
Debrecen, Busi u. 9. sz.
Debrecen, Jókai u. 23. sz.
Debrecen, Jókai u. 23. sz.
Debrecen, Rákóczi u. 14. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 7. sz.
Debrecen, Nyil u. 111. sz.
Debrecen, Mártonfalvi u. 15. sz.
Debrecen, Arany János u. 2. sz., II. 6.
Hajdúböszörmény, Bocskai tér 6. sz.
Biharnagybajom, Zrinyi u. 9. sz.
Hajdúhadház, Bocskai tér 7. sz.
Hajdúhadház, Bocskai tér 7. sz.
Hajdúbagos, Lenin u. 16. sz.
Debrecen, Bartók Béla út 47. sz.
Debrecen, Varga u. 4. sz.
Debrecen, Egyetem tér 1/1.
Miskolc
Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54/A sz.,
III. 9.
Biharnagybajom, Kossuth u. 9. sz.
Hajdúböszörmény, Bocskai tér 2. sz.
Debrecen, Marx K. u. 91. sz.
Debrecen, Hatvan u. 1. sz., VI., II. 4.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 10. sz.
Debrecen, Pósa u. 23. sz.
Debrecen, Zöldfa u. 13. sz.
Debrecen, Vécsey u. 12. sz.
Debrecen, Nyomatató u. 3. sz.
Debrecen, Hold u. 13. sz.
Debrecen, Nagyerdei krt. 28. sz.
Hajdúdorog
Debrecen, Monti ezredes u. 13. sz.
Földes, Debreceni u. 56. sz.
Debrecen, Béke útja 26.
Debrecen, Hámán K. u. 28. sz., III. 2. 3.
Debrecen, Pallagi út 11. sz.
Debrecen, Pallagi út 11. sz.
306. Kádár Ferencné
307. Vajda Mária
308. Cszizmadia Anna
309. Dr. Bendik Istvánné
310. Dr. Papp János
311. Papp János
312. Dávid István
313. Vojuczki Sándorné
314. Radics Pál
315. Porcsalmy János
316. Takács Sándorné
317. Varga Jolán
318. Zoltai Károlyné
319. Tegyei Imre
320. Nyakas Miklós
321. Gyöngyösi Lászlóné
322. Horváth Éva
323. Papp Lajos
324. Váróczy Sarolta
325. Berta Erzsébet
326. Kern István
327. Kincses Gyula
328. Lukács Klára
329. Dr. Nagy Lajos
330. Rózsa Zoltán
331. Kovács Ottó
332. Elek Judit
333. Mester György
334. Nagy Lajos
335. Rompai Aurélné
336. Kacska Zoltán
337. Selényi Antal
338. Dr. Ruzsoly József
339. Nagyházy Csaba
340. Eles Péter
341. Kányási István
342. Sarkadi Endre
343. Dr. Dóza György
344. Dr. Deli László
345. Marchart József
346. Kozma Bertalan
347. Galambos Ferenc
348. Pillér Tiborné
349. Máthé Kálmán
350. Aradi János
351. Nagy Gyula
352. Nagy Gyuláné
353. Dr. Tariska Bertalan
354. Lengyel Mihály
355. Arany Jánosné
356. Gspann Gábor
357. Szentgyörgyi Géza
- Debrecen, Fürst S. u. 46. sz., I. 7.
Debrecen, Pallagi út 11. sz.
Debrecen, Pacsirta u. 30. sz.
Debrecen, Csapó u. 1. sz.
Nyíregyháza, Rigó u. 20. sz.
Debrecen, Petőfi tér 1. sz.
Debrecen, Táncsics M. u. 17. sz.
Debrecen, Szabadság útja 47. sz.
Debrecen, Komlóssy út 37. sz.
Debrecen, Libakert u. 5. sz.
Derecske, 16/36., Gyógyosztár
Debrecen, Pacsirta u. 50. sz.
Debrecen, Vörös Hadsereg útja 20.,
Idegenforgalmi Hivatal
Debrecen 10, Klasszika Fil. Tanintézet
Debrecen, Jerikó u. 36. sz.
Debrecen, Dessenwffy u. 19. sz.
Debrecen, Botond u. 8. sz.
Biharnagybajom, Kossuth u. 19. sz.
Debrecen, Ószirózsa köz 5. sz.
Debrecen, Esze Tamás u. 28. sz.
Velem, Rákóczi u. 56. sz.
Debrecen, Szoboszlói út 2. sz.
Debrecen, Tanácsköztársaság útja 40. sz.
Hajdúböszörmény, Szabadság útja 1. sz.
Debrecen, Erzsébet u. 34. sz.
Debrecen, Kandia u. 2. sz.
Debrecen, Pallagi út 11. sz.
Elek, Békés megye
Hajdúböszörmény, Kossuth u. 44. sz.
Hajdúböszörmény, Szabadság u. 13. sz.
Biharnagybajom, Vörös Hadsereg u. 47. sz.
Debrecen, Simonffy u. 29. sz.
Szeged, Tarján-telep 115. B/7. sz.
Debrecen, Nyil u. 111. sz.
Debrecen, Ibolya u. 14. sz.
Debrecen, Micsurin u. 30. sz.
Hajdúböszörmény, Jókai u. 2. sz.
Szeged, Lenin krt. 20. sz.
Gyula, Kárpát u. 6. sz.
Debrecen, Április 4. útja 29. sz.
Polgár, November 7. u. 4. sz.
Budapest VII., Wessclényi u. 30. sz.
Hajdúböszörmény, Kálvin tér 11. sz.
Hajdúböszörmény, Vörösmarty u. 5. sz.
Debrecen, Hámán K. u. 48. sz.
Berettyóújfalu, Puskin u. 29. sz.
Berettyóújfalu, Puskin u. 29. sz.
Debrecen, Mester u. 26. sz.
Debrecen, Hold u. 45. sz.
Debrecen, Ószirózsa köz 2. sz., I. 2.
Debrecen, Viola u. 4. sz., IV. 17.
Debrecen, Tanácsköztársaság útja 3. sz.
II. 3.

358. Szentgyörgyi Gabriella Debrecen, Tanácsköztársaság útja 3. sz.,
II. 3.
359. Dr. Pencz Györgyné Komádi, Fő u. 43. sz.
360. Főrdán József Debrecen, Monostor u. 3. sz.
361. Főrdán Józsefné Debrecen, Monostor u. 3. sz.
362. Barna Károlyné Polgár, Mikepércsi u. 2. sz.
363. Ujhelyi Sándorné Leninváros, Építők u. 10. sz.
364. Dombrádi Csaba Debrecen, Szávay Gyula u. 25. sz.
365. Nagy Mária Hajdúböszörmény, Thököly u. 2. sz.
366. Poroszlay Ildikó Debrecen, Vörös Hadsereg útja 28. B., II.
367. Garamvölgyi Csilla Debrecen, Darabos u. 22. sz.
368. Nagy Gézáné Debrecen, Darabos u. 22. sz.
369. Borbély Gizella Debrecen, Szegfű u. 6. sz., I. 5.
370. Miklóssy Mária Debrecen, Homokkert u. 31. sz.